

**KUR'AN-I KERİM'DE SABİR VE DUA
MEFHUMLARINA GENEL BİR BAKIŞ**

Süleyman YILMAZ

**Yüksek Lisans Tezi
Tefsir Anabilim Dalı
Prof. Dr. Necdet ÇAĞIL
2019
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEFSİR ANABİLİM DALI**

Süleyman YİLMAZ

**KUR'AN-I KERİM'DE SABIR VE DUA MEFHURLARINA GENEL
BİR BAKIŞ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Necdet ÇAĞIL**

ERZURUM-2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

/ /2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “**Kur’an-ı Kerim’de Sabır ve Dua Mefhumlarına Genel Bir Bakış**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

/07/2019

Süleyman YILMAZ

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

F-83/00/22.12.2016

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Necdet ÇAĞIL danışmanlığında, Süleyman YILMAZ tarafından hazırlanan bu çalışma, 20.06.2019 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Necdet ÇAĞIL

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE

Jüri Üyesi: Dr. Öğrt. Üyesi Yusuf TOPYAY

İmza:.....

İmza:.....

İmza:.....

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	1
II. ARAŞTIRMANIN YOL HARİTASI VE KAYNAKLAR	2

BİRİNCİ BÖLÜM

SABIR

1.1. KUR’AN-I KERİM’DE SABIR MEFHUMU	4
1.1.1. Sözlük ve İstilahî Anlamları.....	4
1.1.2. Sabır İle Alâkalı Bazı Mefhumlar	6
1.1.2.1. Hilm (Vakar).....	6
1.1.2.2. Azim (Kararlılık)	7
1.1.2.3. Sebat (Devamlılık).....	9
1.1.2.4. Mücâdele (Uğraş)	10
1.2. KUR’AN’DA SABRIN MAHİYETİ	12
1.2.1. Kur’an’da Sabırlı Olmaya Teşvik	14
1.2.2. Kur’an’ın Övdüğü ve İstedığı Sabır	16
1.2.3. Sabır Mefhumuyla Bağdaşmayan Durumlar	18
1.2.3.1. Acelecilik (İvedilik).....	18
1.2.3.2. Şikâyetçilik (Yakınma).....	20
1.2.3.3. Öfkelenme (Hiddet)	21
1.2.4. Sabır Tutumunun Psikolojik Açıdan İncelenmesi.....	23
1.3. KUR’AN’DA SABREDİLMESİ GEREKEN DURUMLAR	26
1.3.1. İbadetlerin İfasında Sabır	26
1.3.1.1. Allah’ın (c.c.) Emir ve Yasaklarını Anlatmada Sabır.....	28
1.3.1.2. Günahlardan Korunmada ve Nefsânî Arzuları Bastırmada Sabır.....	31
1.3.2. Belâ ve Musîbetlere Sabır	34
1.3.2.1. Darlığa ve Yokluğa (Fakirliğe) Sabır	38

1.3.3. Mutluluk ve Nimetlere Şükürde Sabır (Şükürde Devamlılık).....	41
1.3.4. İnsanî İlişkiler Bağlamında Sabır	43
1.3.4.1. Eğitim/Öğretimin Tatbîkinde Sabır	47

İKİNCİ BÖLÜM

DUA

2.1. KUR'AN-I KERİM'DE DUA MEFHUMU	52
2.1.1. Sözlük Anlamları.....	53
2.1.2. İstilahî Anlamları.....	56
2.1.3. Dua İle Alâkalı Bazı Mefhumlar	59
2.1.4. Duanın Mâhiyeti.....	60
2.2. DUA-İCÂBET İLİŞKİSİ.....	63
2.2.1. Dualara Hemen İcâbet	64
2.2.2. Dualara Kulun Hayrına Olacak Şekilde Daha Sonra İcâbet.....	65
2.2.3. Dualara Ahirette İcâbet	66
2.3. DUA ETMENİN AMACI.....	67
2.4. DUA AHLÂKİ.....	69
2.5. DUA EDERKEN BAŞKALARINI DA DÜŞÜNMEK (İSÂR).....	72
2.6. DUANIN İNSAN YAŞAMINDAKİ TEZÂHÜRLERİ	74
2.7. DUANIN MAKBÛLİYETİNİN ŞARTLARI	77
2.8. İNSANI DUAYA YÖNELTEN BAZI İÇGÜDÜSEL ETKENLER.....	79
2.8.1. Ümit.....	79
2.8.2. Hoşgörü	80
2.8.3. Sevgi.....	82
2.8.4. Tevekkül.....	84
2.8.5. Şükür	86
2.8.6. Nedâmet.....	89
2.9. SABIR VE DUA İLİŞKİSİ.....	90
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA	99
ÖZGEÇMİŞ.....	104

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'AN-I KERİM'DE SABIR VE DUA MEFHURLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Süleyman YILMAZ

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Necdet ÇAĞIL

2019, 104 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Necdet ÇAĞIL

Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TOPYAY

Hız. Âdemle başlayan insanlık serüveni, her aşamasında duayla ve sabırla iç içe olmuştur. Hiçbir insan, sabırla iç içe olmayan ve duasız bir hayat sürdürmemiştir. İnancı ne olursa olsun, her insan kutsal kabul ettiği değerlerle bir bağ kurmuş, onunla iletişim hâlinde olmak için dua etmiş, karşılaştığı her durumda hayata tutunabilmek için mücadele azmi (sabır) içerisinde hareket etmiştir. Çünkü sabır ve dua, hayatın bir gerekliliğidir ve insanın yaratılışıyla var olan (fitri) olgulardandır.

İnsanın bedenî ihtiyaçları olduğu gibi, ruhsal ihtiyaçları da vardır. Ruhsal ihtiyaçları gidermenin, iç huzuru yakalamanın en etkili yollarından biri, şüphesiz sabır içgüdüleriyle dua etmektir. Dua; acele etmeden, sabırla beraber ifa edildiğinde anlamlıdır, özel ve güzeldir.

Dua sayesinde mü'min, âcizliğini fark eder, içini Rabbine döker, rahatlar. İsteklerini, şikâyetlerini, sıkıntılarını, şükranlarını kısaca içinden geçen her şeyi Rabbiyle paylaşır. Bunları yaparken de sabırsızlık göstermez, aksine sebatla hareket ederek sonucunu tevekkül üzere Yaratanından beklerse, eşsiz mükâfatlara erişir.

İnsan dua sayesinde; dünyaya geliş amacının, bu hayatı tek başına sürdüremeyeceğinin, önüne çıkan zor durumlar karşısında dayanıklı olması gerektiğinin farkına varır. Bu farkındalıkla dua gibi güzel bir ibadeti sabırla yerine getirerek, zorluklarla mücadele yolunda adımlar atar. Hayatın ve ölümün insan için bir imtihan olduğu bilinciyle hareket eder. Yaratanı ile irtibatını sağlamlaştırma yolunda gayret gösterir.

Kalpten süzülüp kelimelere sabırla dökülen dualar davranışlarla birleşince, davranışlar anlamlı hâle gelir. Sabır, dua ve davranış temelli gerçek tevekkül anlayışı ortaya çıkar.

Kısaca duasız insan yarımardır, bir yanı eksiktir. O eksiklik, insanın ruhunun doyurulmamış olmasını ifade eder. Dua; insanın ruhunu tatmine erdiren, eksik yönlerini tamamlayan, vazgeçilmesi mümkün olunamayan bir değerdir. Sabırla duaya sarılıp, Rabbimize lâayık bir kul olmaya çalışmak, bizim yaratılış gayelerimizdendir.

Bir toplumun fertlerinin; sabrın değerini bilmesi ve insana bahşedilmiş eşsiz bir mükâfat olduğunun bilincine varması, yaptığı dualara sabırla devam etmesi ve bu dualarının gereği olan fiiliyatı yerine getirmeye çalışması, ahlâklı bir toplum oluşturulması açısından elzemdir.

Anahtar Kelimeler: Allah, peygamber, insan, sabır, dua, ümit, hoşgörü, sevgi, tövbe, şükür, tevekkül, salih amel.

ABSTRACT**MASTER THESIS****AN OVERVIEW OF THE CONCEPT OF PATIENCE AND PRAYER IN THE QURAN****Süleyman YILMAZ****Advisor : Prof. Dr. Necdet ÇAĞIL****2019, page: 104****Jury: Prof. Dr. Necdet ÇAĞIL
Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TOPYAY**

Hz. The human adventure, which began with Adam, has been intertwined with prayer and patience at every stage. No man has lived a life without patience and patience. Regardless of their faith, every human has established a bond with the values which he accepts as sacred, has prayed to be in touch with him, and has acted in a determination to hold on to life in every situation he encounters. Because patience and prayer are a necessity of life and are one of the things that are created by human creation.

Human needs, as well as their needs, have spiritual needs. One of the most effective ways of eliminating spiritual needs and capturing inner peace is undoubtedly praying with patience. Prayer; It is meaningful, special and beautiful when it is performed patiently, without rushing.

Through prayer, the believer realizes his helplessness, pours the good into his Lord, and relaxes. He shares his desires, his complaints, his troubles, his gratitude with everything that passes through him briefly. He does not show impatience when he is doing these things, but instead, by acting perseveringly, from the Creator of the Creator, he reaches out to unique rewards.

Thanks to human prayer; realizes that the purpose of coming to the world should not be able to sustain this life on its own; With this awareness, he performs patience in a beautiful prayer like prayer and takes steps towards the struggle against difficulties. It acts with the consciousness that life and death are a test for man. He strives to strengthen his contacts with his Creator.

When the prayers poured out of the heart and patiently poured into words, behaviors become meaningful. Patience, prayer and behavior based on the understanding of true trust emerged.

In short, human without a half is half, one side is missing. That deficiency means that the soul of man is not saturated. Prayer; it is a value that satisfies the soul of the person, completes the incomplete aspects and cannot be abandoned. Trying to be a servant worthy of our Lord by patiently praying is one of our creation goals.

The members of a society; it is essential to know that the value of patience and to be aware of the fact that it is a unique reward for human beings, to continue with patience for the prayers and to try to fulfill the necessity of these prayers.

Key Words: God, prophet, human, patience, prayer, expectation, tolerance, love, repentance, praise, resignation, nice practice.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s	: Aleyhis Selam
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celalühü
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
M.	: Miladi
Mad.	: Madde
r.a	: Radiyallahu Anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Ve Sellem
sad.	: Sadeleştiren
TDVY	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Trc.	: Tercüme
trs.	: Tarihsiz
vd.	: Ve diğerleri
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınevi/Yayını
y.y.	: Yüzüncü Yıl

ÖNSÖZ

İnsan için verilen başlıca nimetlerden ve bu nimetlerin en kıymetlilerinden diyebileceğimiz olgulardandır sabır ve dua. Yaratánımız; insanın kendisinden daha fazla insanı düşünerek, insanı yaratmadan önce gerekli ortamı hazırlamış, hangi özelliklere sahip bir varlık ortaya koyacağını en güzel şekilde tasarlamıştır. Ortaya çıkan bu tasarım, eşsiz bir yaratma ürünü olan insandır.

İnsan; yapısı itibariyle sevmek, sevmek, sabretmek, mücâdeleci bir ruha sahip olmak gibi birçok özelliklerle donatılmış biçimde yaratılan mükemmel bir varlıktır. Bütün bu özellikler, “sabretmek” erdemi temeline dayanan özelliklerdir. Çünkü sevmek ve sevmek, her dâim mücâdeleci olmak ancak sabır duygusunun tam olarak kavranabilmesi ve hayata uyarlanabilmesiyle mümkündür. Sabır; sevgidir, anlayıştır, hoşgörüdür, mücâdeledir ve duadır.

Dua ise, insanın yaratılışından bu yana kutsala ulaşma çabasını ifade eder. Yaratán ile bağ kurabilme ve iletişim sağlayabilmenin en kolay ve en zahmetsiz yoludur. Dua, aşk ile yapıldığında güzeldir. Aşksız dua, sözden öteye geçmeyendir. İnsanın kalbinden yaratánın huzuruna ulaşmayandır. Gönülden tüm benliğimizi vererek yapılmadığında sözcükler yığınınından başka bir şey değildir.

Günümüz dünyasında hayatın daha zor yaşanılır bir hâle gelmesiyle beraber, sabır duygusunun daha da artması beklenirken, Rabbimize daha çok bağlılık gösterme adına dua ve ibadetlere daha çok yönelmemiz gerekirken, insanların dünyaya olan düşkünlüklerinin artması, bireysel arzu ve isteklerinin ardına düşüp sabırsız bir tavır sergilemeleri ve bu durumun her geçen gün yaygınlaşıyor olması, bizlerde sabır ve dua konusunun yeniden ele alınması düşüncesini oluşturmuştur. İşte bu duruma küçük de olsa bir katkı sağlama adına böyle bir çalışma yapma ihtiyacı hissettik.

Bu çalışmamıza başlarken tez konumuzun belirlenmesi ve çalışmamızın yol haritasının ortaya çıkmasında, kullanacağımız kaynakların değerlendirilmesi hususunda desteğini esirgemeyen çok kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Necdet ÇAĞIL Bey’e, maddi ve mânevî desteklerini esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Gayret bizden, başarı Allah’tandır.

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Kur'an ayetlerini esas alarak yaptığımız bu çalışmada, sabır ve duanın fert ve toplum hayatındaki önemini, duanın sadece dilden dökülen birtakım sözler yığını olmadığını; sabrın ise, durup beklemek değil, sürekli mücâdele etmek, kararlı bir duruş sergilemek olduğunu, bu iki mefhumun insan hayatına çeki düzen veren ve insanın var oluşunu anlamlandıran eylemlerin başında yer aldığını, içtenlikle yapıldığında gönüllerimizi ferahlatan ve davranışlarımızı anlamlandıran birer erdem olduklarını açıklamayı hedefledik. Yine bu çalışmayı yaparken, bir insanın dua ederken nelere dikkat edip nelerden kaçınması gerektiğini, insanın hangi durumlarda duaya yöneldiğini, hangi duyguların insanı sabır ve duaya yönlendirdiğini açıklamaya çalışmak da amaçlarımız arasında yer almaktadır.

İçinde bulunduğumuz toplumda Kur'an-ı Kerim'in istediği tarzda bir sabır ve dua anlayışının çok az yer aldığını, daha çok kültürel olarak yerleşmiş dua kalıplarının kullanıldığını ve Kur'an anlayışına uygun sabır ve dua mefhumları yerine, eyleme dönüştürülmeyen, fiili duadan uzak, istenilen şeyin sonucunun hemen beklenildiği, sabırsız ve tevekkülsüz bir dua anlayışının var olduğunu söylemek mümkündür. İnsan hayatını anlamlandıran duanın doğru bir şekilde anlaşılması ve kişinin Rabbi ile iletişim kurması adına dua ederken nelere dikkat etmesi gerektiği, sabır erdemini hayatına ne şekilde yansıtacağı, Kur'an-ı Kerim'den yararlanılarak güzelce öğrenilebilir. Bundan dolayı dua ve sabır mefhumlarının ilâhi kelâm ışığında anlaşılmasının ehemmiyet arz ettiği apaçık bir gerçektir.

Sabır ve dua kavramlarının insan hayatındaki rolünü belirtmek ve insanın sabırla yapılacak duaya olan ihtiyacını ifade etmek amacı ile birçok eser kaleme alınmıştır. Konunun önemine binâen biz de alana katkı sağlamak için, farklı bir bakış açısı ile bu kavramları çalışmayı uygun gördük. Bundan dolayı **“Kur'an-ı Kerim'de Sabır ve Dua Mefhumlarına Genel Bir Bakış”** isimli çalışmayı yapmamız büyük önem taşımaktadır.

II. ARAŞTIRMANIN YOL HARİTASI VE KAYNAKLAR

Çalışmamız, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Kur'an-ı Kerim'de sabır kavramının sözlük ve ıstılah anlamlarını, sabır ile benzer anlam içeren kelimeleri, Kur'an'da sabrın mâhiyetini, Kur'an'ın sabra teşviğini, yine Kur'an-ı Kerim'in övüp istediği sabrı, sabır kavramıyla bağdaşmayan durumların neler olduğunu, sabrın psikolojik açıdan incelenmesini, Kur'an-ı Kerim'de sabredilmesi gereken durumları ele almaya çalıştık. İkinci bölümde Kur'an-ı Kerim'de dua mefhumunu, duanın sözlük ve terim anlamlarını, dua ile benzer anlamlar içeren kelimeleri, duanın mahiyetini, dua etmenin amacını, dua ahlâkının nasıl olması gerektiğini, dua ederken başkaları için de dua edilmesinin önemini ve mükâfatını, duanın insanlar üzerinde ne gibi etkiler oluşturabileceğini, yapılan duaların kabul olabilmesi için nelere dikkat edilmesi gerektiğini, insanı duaya yöneltten bazı içgüdüsel etkenleri ele almaya çalışıp sonuç bölümüyle tezimizi nihâyete erdirmeye gayret ettik.

Çalışmamızda bir müslümanda olması gereken sabır ve dua anlayışını ortaya koymak için, öncelikli olarak Kur'an ayetlerinden hareket ederek yola çıktık. Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'den konuyla bağlantılı ayetleri vermeye çalışırken, bu ayetlerin zaman zaman tefsirine değinmekle beraber, meallerine genişçe yer verdik. Konumuzu açıklamada bizlere yardımcı olması açısından, peygamberimizin hadislerinden de faydalandık. Bundan dolayı da, bazı hadis kaynaklarındaki sabır ve dua ile ilgili hadisi şerifleri dikkate aldık. İşlemeye çalıştığımız sabır ve dua mefhumlarının ve bunlarla bağlantılı diğer kavramların kelime anlamlarını ele alırken, ağırlıklı olarak Rağıp el-İsfahani'nin El-Müfredât isimli kaynağına başvurduk. İbn Kayyim el-Cevziyye, İbn Manzur, Taberî, Mevdûdî, Karadâvî, Tirmîzî, Müslim, Buhârî, Cevherî, Gazâlî, Kurtûbî, Zemahşerî, Beydavî gibi temel İslami kaynaklardan faydalanmakla beraber, son dönem İslamî ve psikolojik kaynaklardan da faydalanarak elimizden geldiğince zengin bir çalışma yapmaya gayret ettik. Konunun çerçevesini şekillendirirken, bu konularda yapılmış benzer çalışmaları ve yüksek lisans alanındaki araştırmaları da mümkün olduğunca incelemeye özen gösterdik. Yaptığımız araştırmalar sonucunda, ele aldığımız konuyla ilgili benzer çalışmaların olduğunu gördük. Bu çalışmaların tezimizle isim ve içerik benzerliğini beyan etme adına, isimlerini burada zikretmenin ve bizim çalışmamızın bu çalışmalardan farkını ortaya koymanın,

çalışmamız açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz. Şimdi bu çalışmalara değinelim. Abdullah TEMİZKAN Bey'in "Kur'an'da Sabır" çalışması, Abdullah ARAS Bey'in "Kur'an'da Sabır Kavramı" isimli çalışması, Mehmet DEMİRCİ Bey'in "Kur'an-ı Kerim'de Sabır Kavramı" çalışması, Ayşegül ÖZDOĞAN Hanım'ın "Kelam'da Sabır ve Tevekkül Kavramı" isimli devam eden çalışması, Hüseyin SARIBAŞ Bey'in "Kur'an ve Sünnette Sabır İman İlişkisi" adlı çalışması, Saliha BİLGİÇ Hanım'ın "Konuları İtibari ile Kur'an'da Dua" çalışması, Fatma BAYRAKTAR Hanım'ın "Dua Kader İlişkisi" adlı çalışması, Feyza Kevser DEMİR Hanım'ın "Kur'an Kıssalarında Dua" adlı çalışması, Nurettin ÇİFTÇİ Bey'in "Kur'an'da Dua" çalışması, Mustafa DOĞAN Bey'in "Dua İman İlişkisi" isimli çalışması, Mehmet Musab KONAR Bey'in "Kur'an ve Sünnete Göre Dua" çalışması, Ahmet ÖVÜNDÜR Bey'in "Kur'an-ı Kerim'de Dua" çalışması, Muhammed ÇELİK Bey'in "Kur'an-ı Kerim'e Göre Dua" adlı çalışmaları mevcuttur. Bizim çalışmamız, ismi zikredilen çalışmalarla benzer yönler taşımakla beraber, bu çalışmalarda yer almayan farklı yönleriyle ve farklı konu başlıklarıyla ayrı bir noktadadır. Tezimizde anlatmaya çalıştığımız kavramların incelenme ve analiz edilmesinde benzer kaynaklar kullanılmış olmasına rağmen, kaynakların çeşitliliği açısından diğer çalışmalardan farklıdır. İsmi ifade edilen çalışmalarda, tezimizde açıklamaya çalıştığımız mefhumlardan biri (sabır veya dua), tez konusu olarak belirlenip işlenilmiş, bizim çalışmamızda ise iki mefhum birlikte ele alınmıştır. Çalışmamız Kur'an ayetlerini merkeze alan bir çalışmadır. Ayrıca tezimizde psikolojik kaynaklara da yer verilmiştir. Bu yönüyle de ismi zikredilen birçok çalışmadan farklılık taşımaktadır. Çalışmamızın genelinde konuyu ele alış biçimimiz (üslûbumuz), şahsî kanâatlerimiz ve sonuç bölümünde verdiğimiz özet şeklindeki özgün çıkarımlarımız, çalışmamızı diğer çalışmalardan farklı kılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SABIR

1.1. KUR’AN-I KERİM’DE SABIR MEFHUMU

1.1.1. Sözlük ve İstılahi Anlamları

Sabır mefhumu Arapça’da “s-b-r” kökünden gelmektedir. Sözlükte “es-sabru/sabrun”; darlıkta kendini tutmak; nefsi, aklın ve şeriatın gerektirdiği şekilde, alıkonulması gereken şeylerden hapsedip alıkoymak, menetmek; irâdesine hâkim olmak anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla “sabrun” genel anlamlı bir lafızdır.¹

Sabır genel olarak acıya, üzüntüye ve sıkıntıya katlanma; zorluk, güçlük ve musîbetlere dayanma; haksızlıklar karşısında nefsi tepkilerden alıkoyma; elde edilemeyen şeyler için kendini zapt etme, tahammül. Olabilecek şeyleri telâşa kapılmadan bekleme; devam etme, mücâdele içerisinde olma, sebat gösterme, nefesine hâkim olma² gibi anlamları da ifade etmektedir.

Ayrıca sabır, el çekmek (uzak durmak) anlamlarına gelir.³ Sabrın, kötülöklere mesafeli olmak ve kötü alışkanlıklarımızı terk etmede kararlılık göstermek olduğu da söylenebilir. Ayrıca sabır, iyiliklere yönelme yolunda gayret etmektir. Yüce Yaratan Kur’an-ı Kerim’de “*Sabah ve akşam Allah’ın (c.c.) rızasını dileyerek, Rablerine dua eden kimselerle birlikte ol...*”⁴ buyurarak sabrın aynı zamanda Allah’ın (c.c.) rızasına uygun hareket edenlerin yanında bulunmak olduğunu ifade etmiş olabilir.

Yukarıdaki anlamlarına bakıldığında zaman sabır kelimesinin genel olarak dayanıklılık, mücâdele gösterme, bir şey üzerinde yoğunlaşma gibi anlamlar ifade ettiği görölmektedir. Ayrıca olumsuz bir durumla karşılaşıldığında, o durumu bertaraf etmek için zihnimizde oluşan olumsuz düşünceyi yok etmeye çalışmak ve olumsuzluğun hayatımıza yansımalarını en aza indirmeye gayret etmek gibi bir anlam da çıkarılabilir.

¹ Râğıp el-İsfahani, *Müfredât Elfâzı’l Kur’an –Kur’an Kavramları Sözlüğü*, (5. Baskı), (Çev.: Yusuf Türker), Pınar Yay., İstanbul Mayıs 2018, 829.

² D.Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Vadi Yayınları, Ankara 2001, 1121.

³ Yusuf El Karadâvî, *Kur’an’da Sabır*, (Çev.: Yrd. Doç. Dr. Fatih Tok), Nida Yay., İstanbul 2017, 14.

⁴ Kehf: 18/28.

Sabır mefhumunun terim anlamda çok çeşitli tanımları yapılmıştır. Bunlardan bazılarını vermeye çalışacağız. Sabır; insanın kendi hislerini, arzu, hırs, heves, istek ve eğilimlerini Allah'ın (c.c.) koyduğu sınırların içinde tutmak. Allah'a (c.c.) itaatsizlik yolunda her ne kadar yarar ve zevk alma imkânı olursa olsun hırsa kapılmamak. Buna karşılık Allah'a (c.c.) itaat yolunda her ne kadar zorluk, eziyet ve mahrumiyet görülürse görülsün, azimle ve sebatla ilerlemek.⁵

Sabır; felâket zamanında kalbin sabit olmasıdır. Nefs kulun bineği olup, onun üzerinde ya cennete veya cehenneme gider, sabır ise bu bineğin gemi ve yuları gibidir, eğer bineğin gemi ve yuları olmazsa her tarafa kaçabilir.⁶

Bazı düşünürler, daha ziyâde, sabretmenin nefis üzerindeki etkisini göz önünde bulundurarak değişik tanımlar yapmışlardır. Bununla beraber sabır; Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak için hoşlanmadığı şeylere karşı nefsin hapsedilmesi (tutulması, engellenmesi) anlamındadır.⁷ “Onlar, Rablerinin rızasına ermek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli olarak ve açıktan Allah için harcayan ve kötülüğü iyilikle ortadan kaldıranlardır...”⁸ ayeti buna örnek verilebilir. Bu doğrultuda Mevdûdî sabrın bütün hallerini göz önünde bulundurarak şu tarifi yapmıştır: “Duygu ve arzuları kontrol altında tutmak, acelecilik, şaşkınlık, ümitsizlik ve açgözlülüktan sakınmak, soğukkanlı olmak ve düşünceli kararlara varmak, tehlike ve zorluk anlarında sebat ve dayanıklılık göstermek; en aşırı kışkırtma anlarında bile yanlış adım atmamak, çok büyük belâlarla karşılaştığında, çok kötü bir durumda olduğunda dahi kontrolü kaybetmemek, görünürde yardımcı olan bir araçla, amaca gecikme olmaksızın hemen ulaşmak için sabırsızlıkla ve aceleci bir davranışta bulunmamak, dünyevî fayda ve kazançlar elde etmeye ve nefsin eğilimlerine kendini kaptırmamaktır.”⁹

Sabır, hiçbir şekilde tembellik, pısrıklık, bir köşeye çekilip dünya ile ilişkiyi kesip içine kapanmak, boyun eğmek, kötü durumu kabullenmek, miskinlik, atâlet değildir. Sabır, mücâdelenin ve çözüm arayışının zirve noktasıdır.

⁵ Ebu'l A'lâ Mevdûdî, *Sabır Bilinci*, Yay. Haz. Abdülkadir Coşkun, Ehil Yayıncılık, İstanbul 2017, 15.

⁶ İbn Kayyım El-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, (18.Baskı), (Çev. Zeynelabidin Tatlıhoğlu), İnsan Yayınları, İstanbul 2017, 21.

⁷ Karadâvî, 15.

⁸ Ra'd: 13/22.

⁹ Ebu'l A'lâ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, (Trc: Muhammed Han Kayanî vd.), İnsan Yayınları, İstanbul 1997, III, 168.

Sabrın tanımını daha değişik şekillerde ele alan âlimler de vardır. Bunlar içerisinde Gazâli: “Neticeleri ve istekleri zıt olan iki kuvvetin karşılaşmasında, bir kuvvetin metanet gösterip dayanmasından ibarettir”¹⁰ şeklinde tarif ederken, İmam-ı Nevevî’nin: “Sabır, insanın Allah’a (c.c) ibadet etmesi, yasaklardan uzak kalması ve dünyada her türlü belâlara ve kötülöklere karşı metanetli olmasıdır” şeklinde tarif ettiği nakledilmiştir.¹¹ Yukarıda ifade edilen sabır tanımlamalarının ortak noktaları çoktur. Genelde bu ortak noktalar, sabrın belâ ve musibetler karşısında, nefsin arzularını bastırma yönünde, Yaratanımız ile aramızdaki bağı kuvvetlendirme adına mücadele ruhu içinde olmak, Rabbimizden bizi uzaklaştıracak her şeyden uzak durmak, isyan etmeden öfke ve şehvet kontrolümüzü sağlayarak hareket etmek gibi olgulardır. Bu olguların insanı hayata karşı daha dirençli kıldığı, azim ve kararlılığını artırdığı ifade edilebilir.

1.1.2. Sabır İle Alâkalı Bazı Mefhumlar

1.1.2.1. Hilm (Vakar)

“El-hilmü/hilmün”; öfkenin harekete geçmesi, kabarması durumunda nefsi ve tabiatı, seciyeı zapt etmek, tutmak veya bunlara hâkim olmak¹² demektir.

Tabiat yumuşaklığı, yumuşak karakterlilik, yumuşak huyluluk, sakinlik, halim selimlik¹³ gibi anlamlara da gelen hilm, Yüce Kur’an’ın bir ayetinde akıl anlamında çoğul olarak geçer.¹⁴ Rağıp el-İsfahani, hakikatte hilmin akıl anlamında olmadığını, fakat akıllılığın nedenlerinden biri olmasından dolayı hilmin akıl anlamında tefsir edildiğini söylemektedir. Çünkü Arap dilinde: “kadın halim oldu” demek, “hilm sahibi çocuklar doğurdu” anlamındadır.¹⁵ Hilm Kur’an’da sözlük anlamı olan rüya,¹⁶ ağır başlılık¹⁷ ve yumuşak huyluluk¹⁸ anlamlarında kullanılmıştır. Bu örnekler hilm mefhumunun genel olarak yumuşak huyluluk anlamında kullanıldığını göstermektedir.

¹⁰ Ebu Hamid Muhammed İbn Muhammed Gazâli, *İhyâü Ulûmi’d-Din*, (Trc: Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yayınevi, İstanbul 1975, IV, 62.

¹¹ Sadi Ebu Ceyb, *Kamüsü’l-Fıkhi*, Dâru’l-Fıkr, Dımeşk 1988, 206.

¹² İsfahani, 432.

¹³ Doğan, 567.

¹⁴ Tûr: 52/32.

¹⁵ İsfahani, 432.

¹⁶ Yûsuf: 12/44.

¹⁷ Nûr: 24/59.

Önceki ve sonraki araştırmacıların çoğuna göre hilm, öncelikle cehâletin zıddıdır. Bazı câhiliye dönemi şâirleri cehâleti öfke, saldırganlık, serkeşlik gibi anlamlarda kullanmışlardır. Bu sebeple bazı ahlâk bilginleri hilm mefhumunu İslam ahlâkının karakteristik erdemi; saldırganlık, serkeşlik gibi anlamı dolayısıyla cehâleti de câhiliye devri ahlâkının karakteristik ifadesi saymışlardır.¹⁹ Hilimde sabır, sekînet ve vakar vardır. O; öfkeye, ihtiraslara ve bencil duygulara hâkim olarak ağır başlı davranmak demektir. Fakat asla güçsüzlük ve onursuzluktan kaynaklanan bir âcizlik göstergesi değildir.²⁰

Bazı tefsirciler Kur'an'da geçen hilm kelimesinin sabır manasında kullanıldığına işaret etmektedirler. Nitekim “...Şüphesiz ki İbrahim çok duygulu, yumuşak huyluydu”²¹ ayetinde geçen “hilm” kelimesi “sabır” diye yorumlanmaktadır.²²

Hilm kavramının, karşılaşılan olumsuzluk durumlarında hiddet ve şiddet göstermeden yumuşak bir tavır takınma ve bu yumuşak huyluluk doğrultusunda isyan etmeden, kendine hâkim olabilmeyi başarma ve intikam duygusu gütmekten, hayattan ve mücâdeleden kopmadan yaşamak ve kulluğa devam etmek anlamlarını içererek, sabır kavramıyla benzer anlam içeren kavramların başında yer aldığını söylemek mümkündür.

1.1.2.2. Azim (Kararlılık)

“El-azmü/azmün, el-azimetü”; bir işi yapmaya veya tamamlamaya yönelik kalbi sıkıca bağlamak²³ anlamlarında kullanılır.

Kesin karar, yola çıkma, gayret,²⁴ irâde, kastetmek, sabır²⁵ gibi anlamlara gelen azim, Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de beş ayette²⁶ “İyilikte sebat ve kararlılık”, dört ayette²⁷ de fiil şekliyle “kesin karar vermek” anlamında olmak üzere dokuz yerde geçmektedir.

¹⁸ Hüd: 11/75; Saffat: 37/10.

¹⁹ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (Trc: Süleyman Ateş), Pınar Yayınları, Ankara 1975, 203.

²⁰ İzutsu, 203.

²¹ Tevbe: 9/114.

²² Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, I, 283.

²³ İsfahani, 994.

²⁴ Doğan, 111.

²⁵ İbni Manzûr Cemâleddin Ebu'l-Fadl, *Lisânü'l Arab*, Beyrut 1968, IV, 438.

²⁶ Bkz. Âl-i İmran: 3/186, Lokman: 31/17, Ahkâf: 46/35.

²⁷ Bkz. Bakara: 2/227, Âl-i İmran: 3/159, Muhammed: 47/21.

Azim mefhumu, daha çok kelâm ve ahlâk kitaplarında ele alınmıştır. Bu kaynaklarda yapılan açıklamalardan anlaşıldığına göre, bir işin yapılmasında psikolojik arzu ve eğilimlerin doğurduğu kararsızlıktan, düşünüp taşınmadan sonra, o işi şu veya bu şekilde yapmak ya da yapmamak yönünde bir tercih ve karara ulaşılabilirse bundan azim, ulaşamaz ise tereddüt ve şaşkınlık hâli doğar.²⁸ Şu halde azim, tereddüdün zıddıdır. Nitekim ayet-i kerimede de Rabbimiz bu durumu açıklayarak şöyle buyurmaktadır: “*Ancak Allah’a (c.c.) ve ahiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheye düşüp (tereddüt edip), kendileri de o şüphenin içinde bocalayan kimseler senden izin isterler.*”²⁹

Hız. Âdem, Allah’ın (c.c.) izin vermemesine rağmen, şeytanın vesveseleriyle yasaklanan ağacın meyvesinden yemiş, gaflete düşmüştü. Yüce Yaratan Hız. Âdem’in bu fiiliyatına işaret etmiş, şeytanın vesveselerine sabırlı ve kararlı olarak karşı koyamadığını belirtmiş ve şu beyanda bulunmuştur: “...Âdem’e (cennetteki ağacın meyvesinden yeme, diye) emrettik. O ise bunu unutuverdi o, (ahdi) unuttu. Biz onda bir kararlılık (azim) bulamadık.”³⁰

Azmetmek ve sabretmek arasındaki bağlantıya dikkat çeken Gasson şunları söylemektedir: “Hayata atıldığım zaman en lüzumlu şeyin azim ve kudret olduğunu zannetmiştim. Yine aynı fikirdeyim. Fakat kırk yıl sonra bir şey anladım. Sabır olmadan bunların tek başına kıymeti yok. Hepsini manalandıran ve kıymetlendiren sabırdır...”³¹ Bu ifade şunu göstermektedir ki; bir işe azimle başlanılır, yani kararlı bir duruş sergilenilir, azimle başlanılan iş ise, sabırla bitirilir.

Azm/azimli peygamber olmanın gerekliliklerinden biri de sabırlı olmaktır. Yüce Yaratan, Hız. Muhammed’e (s.a.v.) sabrı tavsiye ederken, örnek olarak ulü’l azm peygamberleri göstermekte³² ve onlar gibi sabırlı olmasını ve acelecilikten uzak durarak kararlı olmasını emretmektedir.

Azim, aynı zamanda tevekkül ile de alâkalıdır. Bu alâkayı Yaşar Nuri Öztürk şu şekilde ifade etmektedir: “Azim; Kur’an bünyesindeki kullanımı göz önünde bulundurularak, yaratıcı iman ve iradenin kararlılığı diye tanımlanır. Bu iman ve irâde

²⁸ Mustafa Çağrı, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, IV, 328.

²⁹ Tevbe: 9/45.

³⁰ Taha: 20/115.

³¹ N. Herbert Gasson, *Hayat Yolunda Zorluklarla Mücadele*, (Trc: Recep Şükrü Apuhan) İstanbul 1997, 15.

³² Bkz: Ahkâf: 46/35.

ile yola çıkan ruhun Allah'a (c.c.) dayanışına Kur'an "tevekkül" diyor ve azmin arkasından gelmeyen tevekküle değer vermiyor."³³ Bu konudaki temel ilke ayeti celilenin ifadesiyle şöyledir: "...karar verince de (azmedince de) Allah'a (c.c.) güven. Çünkü Allah (c.c.) kendisine güvenenleri sever."³⁴ Kur'an-ı Kerim'deki "sarp yokuş"³⁵ kavramı kararlılık ve dengenin önemine işaret ettiği gibi, hak yolda yürürken karşılaşılan zorluklara sabretmenin gerekliliğini de ifade etmektedir. Kararlılık ve dengenin bitiş noktası hayatın son bulmasıdır. Bundan dolayı mü'min, ölünceye dek sabretmekle yükümlüdür.³⁶

Azimli olmak ile sabırlı olmak arasındaki bağlantı, yukarıda anlatılanlardan açıkça görülmektedir. Aslında azmetmek; istekli olmak, başarıyı istemek, pes etmemek yani mücâdele etmek demektir. Sabır kavramının da böyle bir yönünün olduğunu anımsarsak, iki kavramın birbirini tamamlayıcı olduğu veya biri olmadan diğerinin olamayacağı ifade edilebilir. Önce azmedilir, fiiliyata başlanılır. Ardından çıkılan bu yolda kararlı bir biçimde ilerleme gösterilerek ve sabırlı bir tutum sergilenerek, sonuca varılmaya çalışılır.

1.1.2.3. Sebat (Devamlılık)

"Es-sebâtü/Sebatün" "s-b-t" fiilinin mastarıdır. Fiil olarak, devam etmek, varlığını sürdürmek, sürmek, dayanmak, kalmak, sabit ya da hareketsiz kalmak veya sebat etmek; dâimi, sabit, değişmez, sağlam, kararlı, durağan, sıkı, yerleşik veya kurulu olmak³⁷ gibi anlamlara gelmektedir.

Kur'an'da sebat kelimesi on üç ayette fiil şeklinde, beş ayette de isim olmak üzere toplam on sekiz yerde geçmektedir.³⁸ Kur'an'da sebat kelimesinin sabır anlamında kullanıldığı da görülmektedir. Zira: "Ey iman edenler! Herhangi bir düşman topluluğu ile karşılaştığınız zaman sebat edin..."³⁹ anlamındaki ayette geçen sebat kelimesi, sabır olarak yorumlanmaktadır.⁴⁰ Kur'an-ı Kerim'de, "Ancak sabredip salih amel işleyenler

³³ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1997, 598.

³⁴ Âl-i İmran: 3/159.

³⁵ Beled: 90/11.

³⁶ Cavit Yalçın, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Vurla Yayıncılık, İstanbul 1997, 105.

³⁷ İsfahani, 287.

³⁸ Abdülbâki Fuad, *el-Mu'cemü'l Müfrehres li Elfâzı'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâru'l-Hadis, Mısır 1987, 158-159.

³⁹ Enfal: 8/45.

⁴⁰ Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ahmed Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, (Trc: M.Beşir Eryarsoy), Buruc Yayınları, İstanbul 1997, I, 253.

böyle değildir...”⁴¹ mealindeki ayette geçen sabır kelimesi de sebat olarak tefsir edilmiştir. Burada “sabredenler” kelimesinin, kararlılık göstermek ve bıkmadan, yılgınlık göstermeden güzel işlere devam etmek anlamında kullanılarak, sebat kavramının karşılığına denk geldiği görülmektedir. Çünkü sabır/sebat gösterenler, hayatın zorluklarına rağmen amaçlarına ulaşmada dayanma gücü gösterenlerdir. Onlar şartların değişmesinden etkilenmezler. İnançları gereği, bu böyledir. Güç, refah ve isim elde ettiklerinde kendilerine bir hevâ gelmez, şımarıp kibirlenmezler. Buna karşılık işler tersine dönüp şartlar olumsuzlaştığında da, şartlara yenilmezler. Kısacası, her iki durumda da sabır/sebat gösterip bu ilâhi imtihandan alınlarının akıyla çıkarlar.⁴²

Sebat etmek, aynı zamanda her an dua ve tevekkül üzere olmayı da ifade eder. Dua ve tevekkül olmadan sebat etmek mümkün değildir. Allah’a (c.c.) inanan insan, bir işe başladığı andan itibaren sebatkâr bir tutum sergileyerek, dualar eşliğinde ve Yaratıcıya güven duygusu içerisinde sonuca ulaşmaya çalışır. İnanan kimselerin bu özelliklerinden dolayı (sabır/sebatlarından dolayı) Allah (c.c.), kusurlarını bağışlar ve onlara yaptıkları iyilikler karşılığında sınırsız mükâfatlar verir. Yukarıda ifade edilen bilgilerden anlaşıldığı üzere, sabır ve sebat kavramları birbirlerine çok yakın iki kavramdır. Fakat bazı etik bilimcileri bu yakınlığa rağmen sabırla ve sebat mefhumunun aynı olmadığını ve aralarında ince bir nüansın olduğunu belirtmişlerdir. Zira “sabır; bir insanın hayatın zorlukları, umulmadık engelleri karşısında yıkılmadan, ümitsizliğe düşmeden mukavemet göstermesi ve kırılmadan, gerilmeden direnmesidir. Sebat ise düşünüp taşındıktan sonra verilen bir karardan caymamak, her dâim amaca ulaşmak için uğraşmak demektir.”⁴³

Sabır ve sebat kavramları, biri olmadan diğeri olmayan/olamayan kavramlardır. Kararlılık gösterip (sebatkârlık) işi sonuca ulaştırmak ve karşılaşılan engellere göğüs gerebilmek için sabırlı olmak esastır.

1.1.2.4. Mücâdele (Uğraş)

“cedele/el-cidâlû” kökünden gelen “mücâdele”; çekişmek veya tartışmak, gâlip ve üstün gelmeye çalışmak için yarışmak ya da rekâbet etmek⁴⁴ anlamlarına gelmektedir.

⁴¹ Hûd: 11/11.

⁴² Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, II, 378.

⁴³ Osman Pazarlı, *İslam'da Ahlâk*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980, 260.

⁴⁴ İsfahani, 321.

Mücâdele; zorluklarla başa çıkma adına kişinin çabalaması, gayret sarf etmesi, sabrın devamını sağlama yolunda adım atması demektir.

Mücâdeleci bir ruha sahip olmak, kuşkusuz sabırlı olmayı gerektirir. Sabırlı bir tavır sergilenilmeden mücâdeleci olmak düşünülemez. Sabır mücâdelenin anahtarıdır. Mücâdele etmek için ilk önce bize zarar verecek, üzüntü ve kedere sevk edecek etkenleri, iyi analiz etmek ve içinde bulunulan kötü durumdan çıkış yolunu sağlamak için doğru bir yol seçmek esastır. Buna düşmanı iyi tanımaya çalışmak da denilebilir.

Mü'min için en başta mücâdele etmesi gereken düşman, nefis düşmanıdır. Nefsin arzu ve isteklerine karşı koymaya çalışmak, nefsi terbiye etmek için çabalamak en büyük mücâdelelerdendir. Çünkü nefis kişiye her zaman kötülüğü telkin eder.⁴⁵

İnsanoğlu, tarih boyu sahte tanrılardan bir türlü kurtulamamıştır. Günümüzde bile dünyanın her tarafı böyle tanrılarla doludur. İşte nefis, bu putlar içinde merkezde yer alır. Zira putlar, nefsin farklı temayüllerinden doğmuştur.⁴⁶ Nefsi, bir düşman gibi algılayıp bu düşmanla sabırla mücâdele edilmezse, istenilmeyen sonuçlarla karşılaşma ihtimâli yüksektir. Nefisle mücâdeleyi başarabilmenin yolu, hidâyet üzere (sırat-ı müstakim) olmaya bağlıdır. Doğru yol üzere hayatını devam ettirmek için mücâdele eden bir mü'mini hiçbir zararlı etken yolundan döndüremez.⁴⁷

Mücâdele kavramının anlamını bizler en güzel biçimde peygamberlerin hayatlarında görmekteyiz. Allah (c.c.), insanları tevhide çağıran elçilere hem ilâhi dâvetin ilkelerini hem de bu dâvet sürecinde nasıl mücâdele edileceğinin yol haritasını yüce Kur'an'da anlatmaktadır. Peygamberlerin tebliğ sürecinde çektikleri sıkıntılar, uğradıkları eziyetler, baskı ve işkenceler karşısında hemen Allah'a (c.c.) sığınmışlar, içten yalvarış ve yakarışlarla duaya yönelmiş ve sabırla mücâdelelerine devam etmişlerdir.⁴⁸

Sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.), müşriklerin baskı ve işkenceleri karşısında yılmamış, mücâdeleyi asla bırakmamıştır. Mekkelilerin uyguladığı boykot gibi ağır bir durum karşısında dahi, kendisine tabi olan müslümanlarla birlikte sağlam bir duruş sergilemiş, sonunda zafere ulaşarak direnişin gücünü göstermiştir. Bu direniş,

⁴⁵ Bkz. Yûsuf: 12/53.

⁴⁶ Şadi Eren, *Olaylar ve Örneklerle Nefis Terbiyesi*, (15. Baskı) Nesil Yayınları, İstanbul 2011, 25.

⁴⁷ Bkz. Mâide: 5/105.

⁴⁸ Bkz. Âl-i İmran : 3/146-147.

şüphesiz sabırla gerçekleştirilmiş ve örnek alınması gereken bir vakıa olarak tarihte yerini almıştır.

Hayatta başarılı olmanın temel unsurlarından biri de kuşkusuz mücâdeleci bir ruha sahip olmaktır. Mü'min; bu ruha sahip olmak için sürekli ilâhi beyânatlar doğrultusunda bir yol izlemeli, sabırlı bir duruş sergileyip, davası uğrunda elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmalıdır. Unutmamalıdır ki, sabır olmadan mücâdele olmaz ve mücâdele edilmeden, kararlılık gösterilmeden hedefe ulaşılamaz, olumlu sonuçlar elde edilemez.

1.2. KUR'AN'DA SABRIN MAHİYETİ

Sabır, bütün üstün ahlâki özelliklerin temel noktasıdır. Sabrın Kur'an'ın yüzden fazla ayetinde ifade edilmiş olması, bu mefhumun mahiyetinin ve yüceliğinin en önemli işaretidir. Allah'ın (c.c.) buyruklarını yerine getirmek, aklı ve vicdanı doğru kullanmak, nefsi kontrol altında tutabilmek, meşru olmayan istek ve arzulara boyun eğmemek, dünyada yaşanabilecek ve insana büyük sıkıntılar yaşatan belâ ve musîbetlere karşı koyabilmek için sabırlı olmak esastır. Kur'an sabrı; atılan her adımda Allah'a (c.c.) bağlı kalma (takva)⁴⁹, namaz kılma,⁵⁰ infak etme,⁵¹ kötülüğü iyilik ve güzellekle uzaklaştırma,⁵² kötülüğe kötülükle karşılık vermeme⁵³ gibi mefhumlarla birlikte zikretmiş ve tüm bu unsurları Allah'ın (c.c.) rızasını kazanma vasıtası olarak saymıştır.

Sabır mefhumunun Kur'an'daki karşılıklarından biri de; batıla karşı hakkın zaafı, dini tesis etmeye çalışanların devamlı olarak başarısız kalmaları ve buna karşılık batıl kuvvetlerinin gelişip büyümeleri üzerine ümitsizliğe ve hayâl kırıklığına kapılmamak. Panik, ümitsizlik ve çaresizlik içinde iken, dini tesis etme çabalarının faydasız veya abes olduğunu düşünmemek, en kötü şartlarda bile dini yüceltme çabalarından zerre kadar geri çekilmemek veya muhaliflere taviz vermemek.⁵⁴

Sabırlı bir mümin bütün bu fedakârlıkları, sabrının meyvesini dünyada toplamak için yapmaz. Aksine ölümünden sonra öbür dünyada yaşayacağı ebedi hayatta bunun

⁴⁹ Bkz. Âl-i İmran: 3/200.

⁵⁰ Bkz. Bakara: 2/153.

⁵¹ Bkz. Kasas: 28/54.

⁵² Bkz. Kasas: 28/54.

⁵³ Bkz. Müzzemmil: 71/10.

⁵⁴ Mevdûdî, *Sabır Bilinci*, 16-17.

meyvesini göreceği şuuru içinde olur.⁵⁵ Bir ayeti kerimede: “*İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamları ile mükâfatlandırılacaklar...*”⁵⁶ buyrulmaktadır.

Sabır erdemi, rabbimizin bizlere bahsettiği en önemli nimetlerdendir. Kur’an’da adı zikrolunan peygamberlerin en belirgin niteliklerinden birisi de olaylar karşısında sabır erdemiyle hareket etmeleridir. Allah’ın (c.c.) elçileri; karşılaştıkları sıkıntılara, baskı ve işkencelere, kâfir ve müşriklerin tüm tuzaklarına kararlılık içerisinde karşı koymuşlardır. “*Nice elçiler vardır ki, onlarla birlikte birçok Allah (c.c.) dostu çarpıştı da; bunlar Allah (c.c.) yolunda başlarına gelenlerden yılgınlık göstermediler...*”⁵⁷ ayeti buna örnek gösterilebilir.

İnsan hayatı her zaman huzur ve mutluluk içerisinde geçmez. Hayat bireyin karşısına arzuladığı gibi bir hayat tarzı çıkarmayabilir. Problemlerle dolu bir hayatla karşılaşabilme ihtimâli olan birey, bütün bunlara ancak sabırla karşı koyabilir. Eğer insan dayanıp mücâdele ederse, sonunda büyük mükâfatlara erişir. Zira Kur’an’da: “*Yoksa, Allah (c.c.) sizden cihad edenleri (sınavı) ayırt etmeden ve yine sabredenleri (sınavı) ayırt etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?*”⁵⁸ diye buyrulmaktadır. Rahmete erişmek için önce zahmete katlanmak (sabretmek), hayatın temel prensiplerindendir.

Sabır mefhumu, Yüce Kur’an’ın önemle vurguladığı bir mefhumdur. İnanan bir insan, gösterdiği sabır sayesinde her türlü zorluğun üstesinden gelir. İç huzura ulaşır. Karşılaştığı musîbetlerin ilâhi bir imtihan olduğunu kavrar, kendisini olgunlaştıracağı ve Yaratanına daha bağlı hale getireceği bilincine varır. Bir musîbetin bin nasihatten hayırlı olduğunu düşünür ve ondan bir ders alır. İnancı zayıf olanlar ise; karşılaştıkları musîbetlerden yakınıp, sürekli şikâyet eder, üzülür ve ümitsizliğe düşerler.

Sabır, birçok kazanımın da vesilesini teşkil eder. Örneğin Yaratıcımız, savaşı kazanacak olanların ve düşmanı alt edeceklerin, cenneti elde edip cehennemden kurtulacak kişilerin, ancak sabır erdemiyle hareket eden kişiler olacağını bildirmiş,

⁵⁵ Mevdûdî, *Sabır Bilinci*, 17.

⁵⁶ Furkan: 25/75.

⁵⁷ Âl-i İmran: 3/146.

⁵⁸ Âl-i İmran: 3/142.

sabretmenin azmedilecek işlerden olduğuna dikkat çekmiştir. “*Bugün de ben onlara sabretmelerinin karşılığını veriyorum. Onlar hakikaten muratlarına ermişlerdir.*”⁵⁹

Sabırlı insanlar aynı zamanda Allah’a (c.c.) karşı nankörlüğe düşmeyen insanlardır. Mü’min karşılaştığı sıkıntı ve belâlara isyan etmemeli, bollukta ise şımarıp şükretmeyi terk etmemeli, her dâim Allah’a (c.c.) muhtaç olduğu düşüncesinde olmalı, sabretmesinin sonucunda kavuşacağı mükâfatların bilincinde hareket etmelidir. Allah (c.c.) Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurarak, sabredip belâ ve musîbetlere dayanma gücü gösterenlerin mükâfatının cennet olacağını müjdelemiştir: “*Adn cennetleri bunlar (sabredenler) içindir...*”⁶⁰

Bütün bu açıklamalardan hareketle bir mü’min hayatta her hâl üzere iken, Yaratıcısının bahşetmiş olduğu sabır gibi üstün bir meziyetin farkına varmalı, bu büyük nimeti iyi kullanmasını bilmeli ve sabredenlerin sonuç itibariyle büyük mükâfatlara erişeceğini unutmamalıdır. Sabretmek; mücâdele etmek ve sıkıntılara göğüs germek, yapılan iyiliklere devam konusunda sebatkâr olmaktır. Ne kadar zor olsa da, ortaya çıkan sıkıntılar karşısında iyimser bir tavır takınmak, insanın azmini ve hevesini artıracaktır. Sabır acı olsa da meyvesinin tatlı olacağı unutulmamalıdır.

1.2.1. Kur’an’da Sabırlı Olmaya Teşvik

Yaratıcımız Kur’an’da, her zaman insan için iyi olanı murat ettiğini beyan etmiş, bu bağlamda sabretmenin insanın faydasına olacağını belirtmiş ve bu doğrultuda farklı biçimlerde insanı sabretmeye teşvik etmiştir. Bazı ayetlerde de sabretmeyi emretmiştir. Zira Kur’an’da şöyle buyrulmuştur: “*Sabır ve namazla Allah’tan (c.c.) yardım isteyin...*”⁶¹

Başka bir ayette de “*Gevşeklik göstermeyin, üzölmeyin; eğer inanmışsanız şüphesiz en üstün olan sizsiniz*”⁶² buyrularak ümitsizliğin ve gevşekliğin sabra uygun bir hâl olmadığı ifade edilmiştir.

Yine yüce Kur’an: “*...Asıl erdemli kişi Allah’a (c.c.), âhiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarla, yetimlere, yoksullara,*

⁵⁹ Mü’minun: 23/111.

⁶⁰ Ra’d: 13/23-24.

⁶¹ Bakara: 2/45; Yine aynı konuda ayetler için Bkz. Bakara: 2/153; Âl-i İmran: 3/200; Nahl: 16/127.

⁶² Âl-i İmran: 3/139; Bkz. Enfal: 8/15; Muhammed: 47/33, Ahkâf: 46/35.

*yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verendir. Böyleleri anlaşıma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler...”*⁶³ beyanıyla, ibadetlerde devamlılık gösterip salih amel işleme hususunda sabırlı davrananların, büyük bir erdem üzere olduklarından övgüyle bahsetmiş, bu ayetle mü'minleri sabırlı olmaya teşvik etmiştir.

Mü'min, inancına uygun bir şekilde hayatını idame ettirmeye çalışırsa, Allah'ın (c.c.) yardımını olmadan bir hayat sürmenin mümkün olmadığı bilincine ulaşır. Karşılaştığı her durum ve problemde rabbinin kendisini yalnız bırakmayacağını idrâkinde hareket eder ve sabreder. “...Allah (c.c.) sabredenlerle beraberdir”⁶⁴ ayeti doğrultusunda hiçbir zaman yalnızlık duygusuna kapılmaz.

Yüce Rabbimiz sabredenleri en güzel biçimde ve hesapsızca mükâfatlandıracağını bildirerek sabra teşvik etmiştir: “...Asla kuşkunuz olmasın ki, güçlülere göğüs gerenlerin ecirlerini, yapmış olduklarının daha da güzeliyle vereceğiz.”⁶⁵

Allah (c.c.) sabredenlere gelecek yardımın şüphe götürmeyecek düzeyde kesin olduğunu bildirerek inananları sabra teşvik etmiştir: “Evet, eğer siz sabır gösterip itaatsizlikten sakınırsanız, onlar şu anda süratle üzerinize gelseler bile rabbiniz size nişanlı beş bin meleklerle yardım edecektir.”⁶⁶

Yukarıda örnek verdiğimiz ayetlerden anlaşıldığı üzere rabbimiz, bütün iyi davranışlara olduğu gibi, sabretme erdemine de inananları teşvik etmek için farklı beyanatlarda bulunmuştur. Sabretmenin; Allah'ın (c.c) sevgisini kazanmaya yöneltilip azabından kurtulma, sınırsız ve benzersiz mükâfatlara erişme vesilesi ve Allah (c.c) katında övgüye layık bir insan olma yolunda büyük bir adım olduğunu bizlere bildirmiştir. Burada esas olan; sabır davranışının dünyada herhangi bir fayda elde etmek için değil, sırf Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak için gösterilmiş olmasına dikkat etmektir.

⁶³ Bakara: 2/177, Âl-i İmran: 3/17.

⁶⁴ Bakara: 2/249; Bkz. Enfal: 8/66; Enfal: 8/46.

⁶⁵ Nahl: 16/96.

⁶⁶ Âl-i İmran: 3/125.

1.2.2. Kur'an'ın Övdüğü ve İstedığı Sabır

Kur'an; sabır mefhumunu açıklarken, yalnızca sabredilmesi gereken durumları ve sabredenlerin kazanacakları mükâfatları ifade etmekle kalmamış, bununla birlikte insanın niçin sabretmesi gerektiğini ve bu sabrın nasıl yapılırsa övgüye lâyık olabileceğini de bildirmiştir. Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim; insanın sabır göstermedeki temel niyetinin, Rabbinin rızasını kazanmak olması gerektiğini birçok ayette vurgulamıştır: “*Rabbinin rızasına ermek için sabret!*”⁶⁷ ayeti celilesi bu duruma bir örnek olarak verilebilir. Bu örnek ayeti celile, sabrın sadece Yaraticımızın rızası için yapıldığında bir değer ifade edeceğini göstermektedir. Geçici menfaatler elde etmek ve başkalarının gözüne hoş görünmek için sabır gösterilmesi, uygun bir sabır tarzı değildir.

Yaraticımız, sırf Allah (c.c) rızası için sabredenlerin niteliklerini şu ayeti kerimede ifade etmektedir: “*Ve onlar rablerinin rızasını elde etmek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah (c.c.) yolunda gizli açık harcayan, kötülüğü iyilikle savan kimselerdir...*”⁶⁸

Kur'an'ın yine övdüğü sabır şekillerinden biri de insanın başına gelen ve çözümü zor olan veya bazen de çözümü olmayan musîbetlere karşı göstereceği sabırdır. Aynı zamanda Kur'an'da övülen başka bir durum da, belâ ve musîbetler karşısında sergilenen vakarlı davranışlardır. Bu doğrultuda “cemil” (hoş, güzel) ifadesi sabır mefhumuyla beraber kullanılmıştır: “*Gömleğinin üstünde uydurma bir kan izi de gösterdiler. Ya ‘kub, ‘Hayır! Nefsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiş; artık (bana düşen) güzelce sabretmektir...’ dedi.*”⁶⁹

Övgüye değer sabrın niteliklerinden biri de, sıkıntının ve musîbetin ilk temas ettiği anda gösterilen sağlam bir duruştur. Bu sağlam duruş, musîbetin ortaya çıkaracağı zararı en aza indirger. Önemli olan musîbetin başlangıcında gelebilecek kötülüğü ez az zararlarla atlatmaktır. Bu durumda sabır gösterilmezse, daha sonra sabırlı olmanın bir anlamı yoktur. Zira Hz. Muhammed (s.a.v): “*Sabır dediğin, felâketle karşılaştığın ilk anda dayanmaktır*”⁷⁰ buyurarak sabrın, sıkıntının en acı verici durumunda gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

⁶⁷ Müddessir: 74/7.

⁶⁸ Ra'd: 13/22.

⁶⁹ Yûsuf: 12/18.

⁷⁰ Buhârî, Cenâiz: 32- 43; Müslim, Cenâiz: 14-15.

Kur'an'da anlatılan peygamber kıssalarının sabır temeli üzerine bina edildiğini söylemek yerinde olacaktır. Bunun en güzel örneklerinden biri, hiç şüphesiz Hz. Eyyûb peygamberin yaşadıklarıdır. Hz. Eyyûb (a.s), varlıklıydı ve geniş bir aileye sahipti. Başına gelen musîbetlerden dolayı aile fertlerinin çoğunu, malını ve mülkünü kaybetti. Uzun yıllar sürecek olan bir hastalığa yakalandı. Yaşadığı bütün bu sıkıntılara rağmen hâlinden şikâyetçi olmayıp, Yaratanının takdirine rıza gösterip sabretti. Sebat üzere hareket etti. Hz. Eyyûb (a.s.) çektiği sıkıntıdan bahseder, fakat Rabbine: “*Sen merhametlilerin en merhametlisisin!*” demekten başka bir şey söylemez. Bu; onun sabırlı, soylu ve mutmain olan kişiliğinin bir göstergesidir.⁷¹

Hz. Eyyûb'un (a.s) durumu Kitab-ı Mukaddeste ise şöyle ifade edilmiştir: “*...Şeytan her ne kadar onun kalbini Allah'tan çevirmeye çalıştıysa da başaramadı. Eyyûb, sabır ile Allah'a yalvardı. Nihayet Allah Eyyûb'a ayağını yere vurmasını, oradan çıkan soğuk su ile yıkanmasını ve o sudan içmesini emretti. Eyyûb da suda yıkanıp sudan içince şifaya kavuştu. Sonunda kaybettiği malı ve evlâdı da bir kat fazlasıyla kendisine verildi. Rab, ona önceki malının iki katını verdi.*”⁷²

Allah (c.c.), Hz. Eyyûb (a.s)'ın kendisine isâbet eden bu musîbetler karşısında göstermiş olduğu tavrı överek, diğer insanların da örnek alması için Hz. Muhammed'e (s.a.v.): “*Şüphesiz, onun katımızda yüksek bir yakınlık derecesi ve güzel bir geleceği vardır. (Resulüm!) Kulumuz Eyyûb'u da an. O, rabbine: 'Şeytan bana sıkıntı ve acı vermektedir' diye seslenmişti...Gerçekten biz onu sıkıntılara dayanıklı bulduk. O ne güzel bir kuldu! Yönü hep Allah'a (c.c.) dönüktü*”⁷³ diye hitap ederek, Eyyûb'un (a.s.), sabretmesi ve musîbete karşı halim bir davranış sergilemesi sonucu ulaştığı mükâfatı ifade etmiştir. Doğrusu bu durum her insanın sergileyeceği bir tavır değildir. Ancak sağlam bir imana sahip kişilerin ortaya koyabileceği bir sabırdır ve kanaatimizce sabrın zirve noktalarından biridir.

Övülen ve tavsiye edilen sabır; iman ve salih amel yolunda olan sabırdır ki bu, şecaat, bağlılık ve mertlik şîârıdır. Yoksa her türlü kötülüğe katlanmak, her zillete boyun eğmek, pislikler içine düşüp de her ne pahasına olursa olsun ondan kurtulmaya çalışıp çaba göstermemek, batılda ve fenalıkta ister istemez saplanıp kalmak ve şerre

⁷¹ Mevdûdî, *Sabır Bilinci*, 179.

⁷² Kitabı Mukaddes, *Eski Ahit*, Eyub Bölümü, 500-501. Özet için bkz. SüleymanAteş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1998, VII, 475-476.

⁷³ Sâd: 38/40-44.

rıza göstermek anlamına gelen atâlet, zillet ve meskenet ile susmaktan ibaret olan duygusuzluk demek değildir.⁷⁴

Bu bilgiler doğrultusunda, Rabbimizin Kur'an'da bizlerden istediği sabır erdeminin; belâ ve musîbetin geldiği ilk anda, yani vaktinde, sağlam bir duruş sergilenerek gerçekleştirilmesi gereken sabır erdemi olduğunu söylemek mümkündür. Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak için ve karşılaşılabilecek en kötü durumda dahi ümitsizliğe kapılmadan, Yüce Yaratancımızın her dâim bizimle olduğunu unutmadan sabretmenin, en üstün sabır modeli olduğu açıkça ortadadır.

1.2.3. Sabır Mefhumuyla Bağdaşmayan Durumlar

1.2.3.1. Acelecilik (İvedilik)

“El-aceletü/aceletün”, bir şeyi vaktinden önce talep etmek ve taharri edip peşine düşmek (acele etmek)⁷⁵ gibi anlamlara gelmektedir.

Acelecilik; acele iş yapma alışkanlığı, huyu; bir işi vaktinden önce yapmaya çalışmak, bir şeyi vaktinden önce elde etmeye gayret etme, sabırsızlık, ivgenlik, çabuk hareket, tezlik, sürat, telâş⁷⁶ anlamlarını da kapsamaktadır. Kur'an-ı Kerim insanın bir işi yaparken sonucunu hemen beklediğini, bir an önce istediğine ulaşmayı hedeflediğini açıklamaktadır: “İnsan, aceleci olarak yaratılmıştır...”⁷⁷ Bu ayet bize insanın aceleci bir yapıda yaratıldığını ve bu yapısı gereği çoğu zaman sabırdan uzak davranışlar sergilediğini/sergileyebileceğini, fakat insanın bu yapısının sabır mefhumuyla bağdaşmayacağını ifade etmektedir. Çünkü acelecilik sabrı ortadan kaldırır, insanı “bir an önce olsun” duygusu içerisine sokar.

Nefis aceleciliğe çok düşkündür. İnsan tabiatı itibariyle acelecidir. İnsanın istediği bir şey yavaş yavaş gerçekleşecek olsa, Allah'ın yaratmasındaki değişmeyen sünnetlerini ve her şey için tayin edilmiş bir vakit olduğunu unuttuğundan dolayı onun sabrı tükenir ve göğsü daralmaya başlar. Zira Cenab-ı Allah (c.c.), herhangi bir insan gibi acele davranmaz. Her meyvenin olgunlaşacağı bir vakti saati vardır. Hasadı ancak o

⁷⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad: M. Nur Çetin, Taha Parlar vd.), Birleşik Yayıncılık, İstanbul 2003, IX, 109-110.

⁷⁵ İsfahani, 962.

⁷⁶ Doğan, 5.

⁷⁷ Enbiya: 21/37.

zaman güzel olur. Acele etmek meyvenin vaktinden önce olgunlaşmasını sağlamaz. Çünkü ne o, ne meyve, ne de meyveyi taşıyan ağaç buna güç yetirebilir. Zira ağaç da, belli bir hesap ve kader üzere olan ve onun en güzel şekilde yetişmesini sağlayan kâinattaki kanunlara boyun eğmektedir.⁷⁸ Yüce Rabbimiz, insanın aceleciliği hakkında şöyle buyurmaktadır: “*İnsan, kötülüğü de iyiliği istediği gibi ister. İnsan pek acelecidir!*”⁷⁹

Meşakkatler karşısında sabırla tahammül gücüne ulaşarak, iman ve salih amellerle öne çıkarak, o büyük sevabı isteyecek yerde, acelesinden dolayı kötülük kazanmak için dua eder. Onun bir an önce olmasını bir hayır ister gibi ister.⁸⁰ Böylece kendisine kötülüğü davet etmiş olur. Zira bir şeye vaktinden evvel erişmek isteyen, o şeyden mahrum bırakılarak cezalandırılmış olur.⁸¹

Kur’an’da, acele edip kavminin Allah’ın (c.c.) emir ve yasaklarını kabul etme hususunda sabırsızlık (acelecilik) ve öfke gösteren Yunus (a.s.) misali verilerek, Hz. Muhammed’in (s.a.v) sabırlı olması ve öfkeye kapılmaması gerektiği emredilmiştir. “*Sen rabbinin hükmüne sabret; balığın yoldaşı (Yunus peygamber) gibi olma. (aceleci olma!)*...”⁸²

İnsan bir işi yapmadan önce çok iyi düşünmeli, detaylı bir plân yapmalıdır. Olumlu bir sonuç almak için sabırlı bir tutum içerisinde o işe girişmelidir. Aksi halde başladığı noktaya bir sonuç alamadan döner ve pişmanlık duyar. Duygularını ölçüp tartmadan, akletmeden hayata yansıtan; hissi hareket ederek düşünmeden ifade ettiği bir kelâmdan veya ortaya koyduğu bir fiiliyattan ötürü, hayatı boyunca sıkıntı yaşayan, pişmanlık duyan birçok şahıs vardır. Bazı pişmanlıkların da telafisi maalesef mümkün değildir. İnsanı aceleye sevk eden nefsanî yönüdür. Ruhu değildir. Ruh potansiyel olarak insana iyi şeyleri telkin eder. Bunun için her zaman ruhumuzun sesi dinlenilmeli, aceleci olunulmamalıdır.

⁷⁸ Karadâvî, 152.

⁷⁹ İsrâ: 17/11.

⁸⁰ Ramazan Altuntaş, *Kur’an’da Hidâyet ve Dalâlet*, Pınar Yay., İstanbul 1995, 176.

⁸¹ Yazır, V, 128.

⁸² Kalem: 68/48.

1.2.3.2. Şikâyetçilik (Yakınma)

“Şikâyet/şekva”; üzüntüyü, kederi izhar etmek, açığa vurmak. Fiil olarak (şekvü) “üzüntümü, kederimi izhar ettim, açığa vurdum” anlamında kullanılır.⁸³

Şikâyet; dert yanma, sızlanma, yanıp yakılma, haksızlığın giderilmesini isteme, rahatsızlığından yakınma⁸⁴ anlamlarını da ifade eder. İnsan aceleci bir varlık olduğu gibi, içinde bulunduğu durumdan çoğu zaman yakınan, karşılaştığı olaylar karşısında hep sızlanıp şikâyetini dile getiren bir varlıktır. Bunun nedeni ise, memnuniyetsizlik ve sabırsızlık göstermektir. Bu durumu Yüce Kur'an şu şekilde ifade eder: “*Gerçekten insan pek tahammülsüz bir tabiatta yaratılmıştır. Başına bir fenalık geldi mi, sızlanır (şikâyet eder) durur...*”⁸⁵

Kişinin yaratılışında bulunan bu zafiyetleri en aza indirmek insanın elindedir. İnsan, Allah'ın (c.c.) gönderdiği hidâyeti kabul eder kendi nefsinin ıslah için bilfiil gayret gösterirse, bu zafiyetlerini tedavi edebilir. Şayet nefsinin gevşek bırakırsa bu zaafıların onun içine yerleşir, gelişir.⁸⁶

Sabır, Allah'tan başkasına şikâyet etmekten dili, kızmaktan kalbi, yüze ve dize vurmaktan ve elbiseleri yırtmaktan elleri men etmekten ibaret olunca, kul başına gelen bir musîbeti bir kimseye şikâyet ederse sabrını bozmuş olur. Buna göre kul, Rabbini kendi gibi bir mahlûka şikâyet eder, derdine şifa verecek olan Allahü Teâlâ'yı, derdine şifa veremeyecek olan âciz bir kimseye şikâyet etmiş olur.⁸⁷

Şikâyetçi olmak sabrı ortadan kaldıracak gibi, kişiyi Allah'a (c.c.) isyana götürecek durumlara da düşürebilir. Çünkü sürekli ağlamak, sızlanmak insanın kontrolünü kaybetmesine ve ne yaptığının farkına varamamasına neden olur. Bunun yanında derdi ve sıkıntıyı Yüce Yaratan ile paylaşmak şikâyet etmek değildir ve insanî bir durumdur. Zira Hz. Yakup (a.s.), oğlu Yusuf'tan (a.s.) ayrı düştüğünde büyük sıkıntılar yaşamış ve bu durumunu Rabbi ile paylaşmıştır: “*Yakub da şöyle dedi: “Ben acımı ve kederimi ancak Allah'a (c.c.) şikâyet (havale) ediyorum, paylaşıyorum, ben sizin bilmediklerinizi Allah'tan gelen bilgiyle biliyorum.*”⁸⁸ Hz.Yakup tarafından bilinen

⁸³ İsfahani, 810.

⁸⁴ Doğan, 1238.

⁸⁵ Meâric: 70/19-20-21.

⁸⁶ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, VI, 461.

⁸⁷ Cevziyye, 318.

⁸⁸ Yûsuf: 12/86.

fakat oğulları tarafından bilinmeyen şeyin ne olduğu hususunda şunlar söylenmektedir: Yakub (a.s), oğlu Yusuf'un (a.s.) gördüğü rüyayı bilmekte ve nihayet sonunda, on bir oğlunun, karısının ve kendisinin onu yücelterek takdir edeceklerine inanmaktaydı. Bu sebeple Yusuf'un (a.s.) ölmemiş olabileceğini, Bünyamin'in tutuklanmasının da bu meseleye ışık tutacak bir hâdise olduğunu düşünüyordu.⁸⁹

Mü'min bir insan isyana ve edepsizliğe varmadan niyaz ile derdini Allah'a arz edip kurtuluş dilerse, bundan sevap alacağı gibi, belâya karşı sabrı da pekişmiş olur.⁹⁰ Aynı zamanda başına bir belâ ve musîbet gelen kimsenin kendisine yol göstermesi veya yardım etmesi veya ihtiyacını gidermesi için bir şahsa hâlini bildirmesi de sabra zarar vermez.⁹¹

Yaşadığımız olumsuz bir durumu, şikâyetçi olmakla çözüme kavuşturmamız mümkün değildir. Ancak yardım almak için birileriyle paylaşmak gerekiyorsa, bunu yapmak daha mantıklıdır. Bu durum sabretmeye aykırı bir durum oluşturmaz. Rabbimize durumumuzu anlatırken, O'na şikâyet etme tarzında değil de, dertleşiyormuş gibi ifade etmeye çalışmak doğru bir yöntem olacaktır.

1.2.3.3. Öfkelenme (Hiddet)

“El-ğadabu/ğadab (öfke)”, intikam alma isteğiyle, arzusuyla kalbin kanının yüzde belirmesi, yüze sıçraması⁹² demektir.

Öfke; eğilimlerimizi giderirken bize engel olmak isteyen, kişiye acı vermek için içimizden gelen bir itmedir. Öfke; insanı eyleme sürükleyen, taşkın davranışlara yönelten, şuuru perdeleyen ruhsal bir olaydır. Öfke halinde olan bir insan, şuuruna ve davranışlarına hâkim olamaz. Bu duruma gelen bir insan çoğu zaman saldırgan olur.⁹³

Buradan hareketle öfke durumunun, insanın sabır yoluna girmesine engel olan ve insanın düşünme (akletme), karar verme yetilerinin önüne geçip acelecilik tavrı oluşturan, sağlıklı kararlar vermeyi engelleyen ve insanı zarar verici hâle sokan bir

⁸⁹ Ebu Cafer Muhammed Cerir Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Ku'ran*, (Trc: Hasan Karakaya Kerim Aytekin), Hisar Yayınları, İstanbul 1996, V, 48.

⁹⁰ İhsan Soysaldı, *Tasavvufta Sabır ve Şükür Kavramları Üzerine Bir İnceleme*, FÜİFD, sayı: 1, Elazığ 1997.

⁹¹ Cevziyye, 318.

⁹² İsfahani, 1077.

⁹³ Bayram Altan, *Dünyada Kazanabileceğimiz Sonsuz Mutluluk (120 Altın Kural)*, Dergâh Ofset, İstanbul 2014, 71.

durum olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda “öfke gelince akıl gider” sözü de insanın öfke anında sağlıklı kararlar veremeyeceğini ifade etmektedir.

Ayrıca öfkelenmek, insanı Yaratıcısının kendisi için çizdiği çerçevenin dışına çıkarıp, Allah'ı (c.c.) anma ve O'na ibadet etme boyutunu ortadan kaldıran bir durumdur. Çünkü öfke, şeytanî bir duygudur. Zira bu hususta sevgili peygamberimiz şöyle buyurmuştur: “*Öfke şeytandandır.*”⁹⁴

Öfkenin altında yatan birçok neden olabilir. Bu nedenler bazen bir şeyi çabucak elde etme; yani sabırsızlık, bazen yenilgiyi kabul etmeyip intikam duygusu içine düşme, bazen nefsin arzu ve isteklerine karşı koyamayıp bu istekleri yerine getirmek için çabalama, bazen başkalarına hoş görünmeye çalışmak için onların yönlendirmelerinden etkilenme, bazen kendini beğenmişlik duygusuna kapılarak “her şeyi ben halledebilirim” havasına girme şeklinde sıralanabilir. Hangi sebep olursa olsun, bütün bunların iyi bir sonuç ortaya çıkarmayacağı âşikârdır. Bütün bu duyguları zihinden atabilmek ve iyi sonuçlar ortaya koyabilecek davranışlar geliştirebilmek, sabır erdemine sahip olmakla mümkündür. Dolayısıyla öfke; sabır mefhumuyla bağdaşmayan sabırsızlık, acelecilik ve kırıccılık olarak nitelendirilebilecek bir tavır sergileme durumudur.

Yüce Kur'an'da muttakilerin öfkelerine esir olmayan ve intikam duygusu gütmeyen insanlar olduğu ifade edilmiştir. “*Onlar (takva sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler...*”⁹⁵ buyrulularak gerçek mü'minlerin öfkelerine hâkim ve bağışlayıcı kişiler olduğu ifade edilmektedir.

Sevgili peygamberimiz öfke konusunda mü'minleri uyarmış ve öfke durumunda yapılması gerekenlerden bazılarını şöyle açıklamıştır: “*Dikkat edin! Öfke Âdemoğlunun kalbinde bir ateştir. Öfkelenen kişinin gözlerinin kızardığını, boyun damarlarının şiştiğini görmez misiniz? Kim öfkelenmeye başladığını hissederse, hemen otursun veya yatsın!*”⁹⁶

Yüce Rabbimiz, sevgili peygamberimizin islami tebliğ sırasında karşılaşacağı zorluklar karşısında sabırlı olmasını ve bu sıkıntılı durumlar karşısında öfkelenmemesi

⁹⁴ İbn Hanbel, Müsned: 4/226.

⁹⁵ Âl-i İmran: 3/134.

⁹⁶ Tirmîzi, Fiten: 26/2191; İbn-i Mâce, Fiten:18.

gerektiğini ifade etmek için şöyle buyurmuştur: “*Sen rabbinin hükmüne sabret; balığın yoldaşı (Yunus (a.s.) peygamber) gibi olma. Hani o, öfkeli olarak seslenmişti.*”⁹⁷

Yine rabbimiz farklı bir ayeti celilede; Yunus (a.s.) peygamberin insanlara tebliğinde acelecilik göstererek öfkesine hâkim olamayıp, kavminin kendisine yüz çevirdiği, bu yüzden kendisine inanmayacaklarını düşünerek onları terk ettiği ve gemiyle hareket ederken, gemi aşırı yükten ağırlaşınca batmasın diye kura sonucu denize atıldığı ve onu bir balığın yuttuğu ve balığın karnından çıkmak/kurtulmak için Rabbine yakarıшта bulunduğ u ve Allah’ın da (c.c.) onu affedip kurtardığı anlatılmaktadır: “*Zünnûn’u da (Yûnus) zikret! Hani öfkeli bir halde geçip gitmiş, bizim kudretimizin kendisine yetmeyeceğini zannetmişti. Sonunda karanlıklar içinde, “Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım” diyerek yalvardı. Bunun üzerine duasını kabul ettik ve onu sıkıntıdan kurtardık. İşte biz iman etmiş olanları böyle kurtarırız.*”⁹⁸

Görünen o ki, Cenâb-ı Allah (c.c.) son peygamberini Hz. Yunus’un kıssasında anlatıldığı gibi onu belâların içine çekip sürükleyen öfkenin çağrılarına kulak vermemesi konusunda uyarmaktadır. Şüphesiz ona düşen Rabbinin hükümlerine sabretmek, davetinde sebat etmek, risaletin ağır sorumluluklarına tahammül göstermek ve duygularının peşinden sürüklenmemektir. Şüphesiz o, Rabbinin emrini bekler ve nihayetinde de Rabbinin zaferini gözetler.⁹⁹

Öfke kişiye fayda sağlayan bir davranış değildir. Öfkelenmek, sadece sahibine zarar veren ve zor duruma düşüren bir davranıştır. Bundan dolayı bizi öfkeliendirecek bir durumla karşılaştığımızda öfkemize hâkim olmayı, her ne kadar zor bir şey olsa da, başarabilmeye çalışmalı, kendimizi öfkemizin esiri hâline getirmemeliyiz. Bunu gerçekleştirmek için ise, sabır erdemini kendimize prensip edinme yolunda gayret göstermeliyiz.

1.2.4. Sabır Tutumunun Psikolojik Açıdan İncelenmesi

İnsan; beden, ruh ve nefis gibi farklı özelliklere sahip çok yönlü bir varlıktır. Bedensel yönüyle maddi ihtiyaçları; ruhsal ve nefsanî yönüyle de mânevi ihtiyaçları

⁹⁷ Kalem: 68/48.

⁹⁸ Enbiyâ: 21/87.

⁹⁹ Karadâvî, 155.

vardır. Nasıl ki, bedenlen ayakta kalması ve hayatını devam ettirebilmesi için yemek, içmek, uyumak gibi ihtiyaçlarını gidermesi gerekiyorsa, mânevi olarak da sevmek, sevilme, kendini güvende hissetmek, anlaşılma, başına gelmiş/gelebilecek belâ ve musîbetlere karşı sabretmek gibi ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir. Bu durum, ruhsal bir gerekliliği ifade eder. Ruhun beslenip doyurulmaması sonucu mutsuz bireyler ve dolayısıyla mutsuz toplumlar ortaya çıkar. Günümüz toplumlarında, maddi olanakların gelişmesi ve insanların refah seviyelerinin yükselmesiyle beraber, bir doyumsuzluk ve mutsuzluk durumu da ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu tablo; bencilliğin, tembelliğin, âcizliğin, aceleciliğin, şükürsüzlüğün ve yanlış sabır anlayışının bir sonucudur.

Kur'an; karşılaşılan problem ve zorluklara, sıkıntı ve musîbetlere karşı aktiviteyi yenileyen bir sabır öğütlemektedir. Zira aktif bir sabır, insana dayanma gücü verip problemlerin üstesinden gelmek için gayret sarf etmeyi öğretmektedir. Ayrıca insan her türlü zorluğa dayanıp aktif bir sabır tutumunu tercih ettiğinde; olgun, strese karşı mukâvemet edebilen, psikolojik bunalımdan emin bir kişiliğe sahip olabilecektir.¹⁰⁰

Hiçbir şekilde bir tembellik, becerisizlik, âcizlik, miskinlik ve ihmal durumu olmayan sabır; problem çözümünde elden gelen çabanın sarf edilmesini gerektirmektedir. Mânevi gelişimde bir evre (makam) olmasının yanında daha alt gelişim evreleri için bir hâl durumunda olan sabır, aynı zamanda nefis terbiyesinin en önemli unsurlarından biridir.¹⁰¹

Bireysel gelişim ve ilerlemede acı ve çatışmalarla yüzleşmenin yararlı olduğu, gelişim ve kendini gerçekleştirmenin acı, üzüntü, keder ve kargaşa olmadan mümkün olmadığı gelişim psikologlarınca dile getirilmektedir.¹⁰² En iyi öğrenme, bireyi değişimlere zorlayan trajedi, ölüm, travma gibi yaşantılar yoluyla olmaktadır.¹⁰³ Tam tersine acı ve üzüntü veren olaylar, yapıcı ve olumlu sonuçları beraberinde getirirken, aşırı korumacı bir yaklaşımla bireyleri acılarını yaşamaktan alıkoymak, kendi içsel doğasının bütünlüğüne olan saygısının azalmasına ve gelişiminin engellenmesine yol açmaktadır.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Osman Necati, *Kur'an ve Psikoloji*, (2. Baskı), Fecr Yayınları, (Çev. Hayati Aydın), Ankara 2004, 280-282.

¹⁰¹ Faruk Karaca, *Din Psikolojisi*, Eser Ofset, Trabzon 2011, 211.

¹⁰² Abraham Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, Kuraldışı Yayınları, (Çev.: Okhan Gündüz), İstanbul 2001, 14.

¹⁰³ Maslow, 12.

¹⁰⁴ Maslow, 12-14.

Sabırla nefsi terbiye etmek; sürekli iyi işler yapma yolunda çabalamaya ve bu yolda ısrarcı olmaya bağlıdır. Acelecilik göstermemek, içinde bulunulan durumdan şikâyet etmek yerine sabırla çözüm arama yolunu seçmek, öfke, şiddet ve her türlü yıkıcı davranıştan uzak durmak, sürekli dua bilinci üzere bir hayat sürerek Yüce Yaraticımıza daha yakın olmaya çalışmak da nefsi eğitmenin yollarındandır. Bütün bunlar, insanın ruhsal durumuyla bağlantılı yetiler olduğundan, yine başka bir ruhsal donanım olan sabırla beslenerek hayata yansıtılabilir.

Son derece olumsuz şartları, şikâyet etmeksizin metanetle karşılamak mânâsına gelen sabır, nefse haz veren şeylerden uzaklaşmak anlamına da gelmektedir. Mânevi gelişimin bu evresine ulaşan bireyler, son derece şiddetli olumsuzluklarla karşılaştıkları zaman bile bu durumu, kendilerini olaylar arkasındaki gerçek faktöre teslim ederek aşmaya çalışmaktadır. Böylece kader inancını aktive eden sabır evresi, aynı zamanda nefsin kışkırtmalarına karşı mücâdelenin de en önemli şartı pozisyonundadır. Zira olumsuzluklara katlanmanın yanı sıra, dini yasaklardan kaçınma ve pozitif davranışlarda istikrarı da getiren sabır hâli, bu özelliğiyle mânevi gelişimin olmazsa olmaz fonksiyonlarından birini icra etmektedir.¹⁰⁵

Sabır, ruhun bir melekesidir. Tahammülü zor, nefse ağır gelen şeylere katlanmak ancak sabır ile gerçekleşir. Allah'ın (c.c.) emirlerini yerine getirmek, aklın ve dinin uygun görmediği ve nefsin meşru olmayan isteklerine mukavemet edebilmek, hayatta elde olmadan başa gelen ve insana büyük elem ve keder veren belâ ve musîbetlere karşı koyabilmek ve bunların üstesinden gelebilmek için sabretmeye ruhu hazırlamak gerekir.¹⁰⁶

Bir depremzede veya bir hasta, Allah'a (c.c.) daha samimi yalvarır, ilticâ eder. Sert demir kızgın ateşte yumuşar ve kolayca şekil alır. Zor zamanlarda dayanma gücü sabır sayesinde artar. Nefse hâkimiyet kolaylaşır. Sıhhâtli iken Allah'a (c.c.) ihtiyacını hissetmeyen birisi, hastalık anında sabretme eğilimi içerisinde çok samimi bir şekilde Allah'a (c.c.) yalvarır.¹⁰⁷

Sabır, acıya katlanma, onu geçiştirmek için sebat etme ve karşı koyma hissiyatı oluşturur. Her ferahın, her başarının anahtarı sabırdır. Baştaki darlığın, sıkıntının

¹⁰⁵ Faruk Karaca, *Din Psikolojisi*, Eser Ofset, Trabzon 2011, 211-212.

¹⁰⁶ *Şâmil İslam Ansk*, "Sabır Mad.", Şâmil Yay., (Yaz: Komisyon), V, 299.

¹⁰⁷ Eren, 128.

geçmesi için Allah'ın (c.c.) yardımını çekecek sebeplerden birincisidir. Sabırsız nefisler, her zaman darlık içindedir. Onların olaylara hiç karşı koyma gücü yoktur. Her şey ister, her şeyden etkilenip sıkıntı duyarlar. Genişlik zamanında eldeki nimetin de kadrini bilmezler. Az bir yokluk görünce tahammül edemez, hemen düşer mahvolurlar.¹⁰⁸

Dünya hayatının sıkıntılarla ve tekrarlarla dolu olması, sabırlı olmanın gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Hayatta karşılaşılan problemler ve yaşanan tekrarlar, çoğu zaman insana sıkıcı gelebilir ve ruhsal bunalımlara yol açabilir. İnsanı ruhsal bunalımlara düşmekten koruyacak olan erdem, hiç şüphesiz sabırdır. İnsan sabırlı bir tutum sergileyerek hem iç dünyasını rahatlatır, hem de Yaratıcısı ile arasındaki bağı güçlendirmiş olur. Sabırsızlık hâli ise, insanı hem bu dünyada hem de ahirette içinden çıkılamayacak durumlara sürükleyebilir.

1.3. KUR'AN'DA SABREDİLMESİ GEREKEN DURUMLAR

Geçici dünya hayatında imtihan üzere yaratılmış olan insan, hayatı boyunca birçok şeyle karşılaşır. Karşılaştığı bu durumlar, bazen sevip devam ettirmek istediği, bazen de hiç hoşlanmadığı/hoşlanmayacağı, bir an önce bitmesini istediği/isteyeceği durumlar olabilir. Her iki durumda da insan; sabır, dua ve şükür yolunu tutmalı; isyan etmeden, şımarıp Yaratıcısını unutmadan, ahiret diyarını hedefleyerek ve dünyada da nasibini arayarak yoluna devam etmelidir. İnsanın bu doğrultuda bir hayat sürmesi, her dâim sabır erdemiyle yol arkadaşlığı yapmasıyla mümkündür. Bu doğrultuda Yüce Kur'an'ın işaret ettiği ve sabırla devam edilmesi gereken birtakım durumlar vardır. Şimdi bu durumları ifade etmeye çalışalım.

1.3.1. İbadetlerin İfasında Sabır

“Ubudiyyet”; kendini alçaltıp, alçak tutup veya kendi kibrini, gururunu kırıp bunu izhar etmek demektir. “İbadetün”, sözcüğü bundan daha belîğdir. Çünkü kendini alçaltmanın, alçak tutmanın veya kendi kibrini, gururunu kırmanın son noktasını ifade eder.¹⁰⁹ İbadet; Allah'a (c.c.) karşı kulluk vazifesini yerine getirme, Allah'ın (c.c.)

¹⁰⁸ Yazır, I, 285.

¹⁰⁹ İsfahani, 951.

rızasına uygun hareket etme, tapma, tapınma, takva, taat, kulluk, şükran ifadesi¹¹⁰ gibi anlamlara gelmektedir.

İbadet genel anlamda ise, insanın insan olarak yaratıldığı ve kendisine eşsiz nimetler verildiği için Yaratana boyun eğmesi, O'na içten bir bağlılık göstererek, bilinçli bir şekilde kulluk etmesidir. Bu doğrultuda Kur'an-ı Kerim insanın yaratılış amacını şu şekilde ifade etmektedir: *“Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu deneyerek göstermek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur...”*¹¹¹ Bu ayetten anlaşılacağı üzere insan, dünyaya ilâhi bir imtihan maksadıyla kulluk yapmak üzere gönderilmiştir.

İnsanın Yaratıcısına kulluk etmesi belli bir süreliğine, hayatın belli bir aşamasında geçerli bir durum olmayıp, yaşamın son anına kadar sürdürülmesi gereken bir durumdur. Bu durumu Yüce Kur'an: *“Kesin olan şey (ölüm) gelinceye kadar rabbine kulluk et”*¹¹² diye ifade etmektedir. Aynı doğrultuda bir başka ayette ise, *“Nerede olursam olayım, o beni kutlu ve bereketli kıldı; yaşadığım sürece bana namazı, zekâtı ve anneme saygılı olmayı emretti; beni zorba ve isyankâr yapmadı”*¹¹³ buyrulurak ibadetlerin sürekliliğine işaret edilmiştir. İbadetlerde sabırlı olma; insanın kendini tamamıyla ibadete vermesi, yaptığı ibadeti hangi amaçla yaptığının bilincinde olması ve ibadetlerden hiçbir şekilde bıkkınlık duymamasıdır. İnsan, ibadetlerine devam konusunda sabırlı olma erdemini, Yaratıcısına duada bulunup ondan yardım istemekle gerçekleştirebilir.

Yüce Kur'an'da ibadetlerde sabırlı olma durumunu en iyi ifade eden kıssalardan biri, Hz. İbrahim (a.s.) kıssası olarak göze çarpmaktadır. Hz. İbrahim (a.s.) çocuğunun olmasını istemiş, Rabbinden istekte bulunarak ellerini açıp; *“Ey Rabbim! Bana Salihlerden olacak bir evlât ihsan eyle!”*¹¹⁴ diye dua etmiş. İşte o sırada aşağıdaki ayeti celilede ifade edildiği gibi melekler gelerek evlât müjdesini vermiştir: *“Korkma”* dediler. *“Biz sana bilgili bir çocuk müjdeliyoruz.”*¹¹⁵ Derken zaman geçti ve Hz. İbrahim'in bir erkek çocuğu dünyaya geldi. Çocuk en sevimli çağına gelmişti ve İbrahim (a.s.) verdiği sözü unutmuştu. İbrahim peygamber rüyasında oğlunu kurban ettiğini gördü. Hiç tereddüt etmeden İbrahim (a.s.) peygamber rüyasını oğluna anlattı.

¹¹⁰ Doğan, 597.

¹¹¹ Mülk: 67/2.

¹¹² Hicr: 15/99.

¹¹³ Meryem: 19/31-32.

¹¹⁴ Saffat: 37/100.

¹¹⁵ Hicr: 15/53.

İsmail (a.s.) kulluk bilincinde olan bir çocuktur. Babasının anlattığı rüya karşısında müthiş bir teslimiyet ve sabır üzere davranış sergiledi: “Çocuk, babasıyla beraber iş güç tutacak yaşa gelince babası ona: “Yavrucuğum” dedi. “Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm; düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?” Dedi ki: “Babacığım! Sana buyurulanı yap; inşaallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın”¹¹⁶

Bu durum samimiyetin ve teslimiyetin zirve noktalarından biri olarak karşımıza çıkmakta, Allah’ın (c.c.) emirleri karşısında sabırlı bir durum sergilemenin esas olduğunu vurgulamaktadır. Yani ibadetlerde sabır, aslında samimiyet üzere devamlılık esası güderek Yaratıcının buyruğunu yerine getirmeye çalışmaktır.

Şüphesiz kulluk, kölelik nefse zor gelir. Sonra ibadetler, tıpkı namazda olduğu gibi, tembellik dolayısıyla nefse hoş gelmez. Kezâ zekâtta olduğu gibi bazı ibadetler cimrilik dolayısıyla, hacda ve cihatta olduğu gibi bazıları da hem tembellik hem de cimrilikten dolayı nefis tarafından hoş karşılanmaz. İbadet ve itaatte sabır; zorluklara, sıkıntılara karşı bir sabırdır.¹¹⁷

Yukarıda sunulan bilgilerden hareketle, ibadetlerin insan hayatının noktalanacağı, yani insanın dâr-ul bekâya göçeceği âna kadar, teslimiyet içerisinde ve rızâ-i ilâhiye uygun bir hareket tarzıyla devam ettirilmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Muhakkak ki ibadet ve itaatte sabır, insan için kolay olmayan bir durumdur. Ancak kararlılık ve sebat göstererek, ayrıca dua gibi etkili bir irtibat mekanizmasını kullanarak bunu gerçekleştirmek mümkündür.

1.3.1.1. Allah’ın (c.c.) Emir ve Yasaklarını Anlatmada Sabır

“El-belağ/belağun”; bir mesajı, selamı ya da haberi tebliğ etme, ulaştırma, erişirme ya da iletme (tebliğ)¹¹⁸ anlamlarını ifade etmektedir. Tebliğ; sözlükte yetiştirme, ulaştırma, bildiri, beyannâme, mesaj, bir dini veya fikri başkalarına anlatma ve böylece yayılmasına çalışma, tebliğci ise; tebliğde bulunan kimse, dinin emirlerini duyuran kişi¹¹⁹ manalarında kullanılmaktadır.

¹¹⁶ Saffat: 37/102.

¹¹⁷ Karadâvi, 64-65.

¹¹⁸ İsfahani, 239.

¹¹⁹ Doğan, 1277.

Peygamberler açısından bakıldığında tebliğ; peygamberlerin Yüce yaratanın emirlerini ve yasaklarını aldıkları vahiy doğrultusunda değiştirmeden insanlara bildirme görevlerini ifade eder. Peygamberler Allah’tan aldıkları vahyi insanlara anlatarak tebliğ görevini yerine getirmişlerdir. Fakat bu görevi ifa ederken nice sıkıntılara da göğüs germişlerdir.

Tebliğ görevini yerine getirirken aceleci ve zorlayıcı olmamak esastır. Zira Kur’an-ı Kerim’de: *“Allah dileseydi onlar ortak koşmazlardı. Biz seni onların üzerine bir bekçi kılmadık. Sen onların vekili de değilsin”*¹²⁰ buyrulurken ilâhi mesajın anlatımında zorbalıkla hareket edilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Fakat bu daveti engellemeye çalışanlarla da mücadele etmek, gerekirse muharebeye girişmek Yüce Rabbimizin Kur’an’daki emirlerindendir.¹²¹

İnsanlar içinde bulundukları durumu ve alışkanlıkları hemen değiştiremezler. Çünkü yaşam tarzı haline getirilmiş her davranış, insanın bir parçası gibidir. Bundan dolayı Yüce Yaratıcının elçileri peygamberler insanlara ilâhi daveti tebliğ ederken çok farklı tepkilerle karşılaşmışlardır. İnsanlardan gelen tepkilere; sabırlı bir duruş sergilemek,¹²² fedakârlık göstermek,¹²³ merhametli olmak,¹²⁴ onlardan hemen yüz çevirmemek,¹²⁵ affedicilik,¹²⁶ hoşgörü,¹²⁷ metanet, azim¹²⁸ ve yumuşak huyluluk¹²⁹ gibi değerlerle karşı konulabilir. Bu değerlerin ise, bütün peygamberlerde var olduğunu Yüce Kur’an bize ifade etmektedir. *“Yine de ona söyleyeceklerinizi yumuşak bir üslûpla söyleyin, ola ki aklını başına toplar veya içine bir korku düşer.”*¹³⁰ Bu ayete bakıldığında, Yüce Yaratıcının elçilerinin tebliğ görevlerini yerine getirirken, yumuşak bir tarz kullandıkları, sabırlı bir tutum sergiledikleri görülmektedir.

Dünyada en zor şey insanla uğraşmak, onu eğitmek ve terbiye etmek veya insanda var olan kötü bir davranışı düzeltmektir. Toplumların gelişmesi ve değişmesi de yine insanın değişim ve gelişimine bağlıdır. Bunun yolu ise, tebliğden geçmektedir. Tarih

¹²⁰ En’am: 6/107

¹²¹ Bkz. Tevbe: 9/123.

¹²² Bkz. Hûd: 11/115.

¹²³ Bkz. Âl-i İmran: 3/92.

¹²⁴ Bkz. Şûra: 42/36-38.

¹²⁵ Bkz. Lokman: 31/18-19.

¹²⁶ Bkz. Şûra: 42/43.

¹²⁷ Bkz. Âl-i İmran: 3/134.

¹²⁸ Bkz. Lokman: 31/17.

¹²⁹ Bkz. Hûd: 11/75, Saffat: 37/10.

¹³⁰ Taha: 20/44.

boyunca tebliğ görevine iştirak eden insanlar, yani Allah’a (c.c.) ve peygamberlerine itaat etme yolunu seçen mü’minler, bu seçimlerinden dolayı, ilâhi davete karşı duranlar tarafından aşağılanmış, türlü türlü kötülöklere maruz kalmışlardır. Onları bu kötölöklere karşısında ayakta tutan ve mücadele azmini kaybettirmeyen erdem, şüphesiz sabır olmuştur. Hz. Muhammed (s.a.v.), müşriklerin kendisine yaptığı nice kötölök ve ruhsal işkenceleri sabırla karşılamış, metanet göstermiş ve davasının hedefe ulaşması yolundan asla dönmemiştir. Yine Hz. Musa (a.s.) ve kendisine inanan kimselere, Firavun baskılar ve kötölöklere yapmış, Hz. Musa (a.s.) ve beraberindekiler, “*Sen, rabbimizin âyetleri bize geldiğinde onlara inandık diye, sırf bu yüzden bizden intikam alıyorsun. Ey rabbimiz! Bize sabırlar ver ve müslüman olarak canımızı al*”¹³¹ diye dua etmiş, Allah’tan (c.c.) sabır dilemişlerdir. Bu ayeti celileyi İbn Kesir, “Allah’ım! Bizi dininde sabırlı ve ayağımızı sabit kıl” şeklinde tefsir ederek açıklamıştır.¹³²

Yine Kur’an’da Hz. Lokman’ın (a.s) oğluna öğütlerinde; Allah’a (c.c.) şirk koşmamasını, O’nun emirlerine ve yasaklarına uymasını, iyiliği yaymaya çalışıp, kötölöklere mücadele etmesini ve bunları yaparken de sabırlı olmasını söylediğini görmekteyiz. Hz. Lokman oğluna öğüt verirken: “*Yavrucuğum, namazını özenle kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar, kararlılık gerektiren, işlerdendir*”¹³³ diyerek insanlara Allah’ın (c.c.) emir ve yasaklarını anlatma yolunda sıkıntılar yaşayabileceğini ve bunun için ise sabır ve sebat üzere olması gerektiğini ifade etmiştir.

Allah (c.c.) “*Zünnun (Yûnus)’a gelince, o, öfkeli bir halde (halkını bırakıp) gitmişti. Bizim, kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti*”¹³⁴ ayetiyle Hz. Yunus’un (a.s.) kavmini öfkeyle ve kızgınlıkla bırakıp gitmesi durumunun, tebliğin amacına ulaşmasında bir engel olacağını ifade etmiştir.

Bundan dolayı Hz. Yunus’un (a.s.) kıssasında, dava adamları için düşünölmesi gereken bir ders vardır. Kur’an-ı Kerim, bazı durumları belirtmek için kıssaları anlatır.

¹³¹ A’raf: 7/126.

¹³² İmâdü’l-Din Ebu’l-Fidâ İsmail İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, (Ter: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yay., İstanbul 1993, II, 248.

¹³³ Lokman: 31/17.

¹³⁴ Enbiyâ: 21/87.

Kur'an'ın ifade buyurduğu bir hakikatten maksat, bir batılı değiştirmektir. Çünkü Kur'an, dipdiri ve hareketli bir ortamda bulunan canlı ve hareketli vakaları anlatır.¹³⁵

Tebliğde sonuç elde edebilmek için öncelikle tüm zaaflarımızdan ve zayıflıklarımızdan sıyrılmamız, yeterli donanımına sahip hâle gelebilmemiz esastır. İslamı ailemize ve içinde bulunduğumuz topluma anlatma sürecinde, tutarlı ve azimli olabilmek, bunun için ise sabır yolunu takip etmek gerekir. İnsan hangi konumda olursa olsun, tebliğ hususunda yılmadan ve usanmadan elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmalıdır. Her mü'min Yüce Yaraticısının emir ve yasaklarını ulaşabildiği her yerde anlatmakla görevlidir. Bu görevi yerine getirmek ise, sabır ve sebat içerisinde hareket etmek ve bu yolda yılgınlık göstermemek ile mümkündür.

1.3.1.2. Günahlardan Korunmada ve Nefsânî Arzuları Bastırmada Sabır

Sözlükte günah mefhumu; suç, cürüm, kabahat¹³⁶ demektir. Mesuliyet, sorumluluk, vebal, kusur, paha, bedel; terim olarak ise; ilâhi emirlere aykırı davranış, uygunsuz fiil, vicdanı rahatsız eden kabahat¹³⁷ anlamlarını da ifade etmektedir. Yüce Yaraticıya kulluk amacıyla ibadet etmek için, sabretmek gerektiği gibi, Yüce kitabımızın ve sevgili peygamberimizin ifade ettiği günahlara sırt çevirip, nefsanî duyguları bastırmak amacıyla da sabretmek gerekir. Çünkü günahlardan uzak durmaya gayret etmek de başlı başına bir ibadettir. Hiç şüphesiz insan, günahlardan ancak sabır erdeminin bilincine vararak uzak durur. İnsanı günah işlemeye yönelten içsel ve dışsal olmak üzere farklı etkenler vardır. İnsan, içsel olarak nefsinin arzu ve isteklerine, şehvî duygularına karşı koyamazsa, günahlara yönelebilir. Dışsal faktörler ise; insanın ailesinde ve içinde yaşadığı toplumda var olan, nefsanî arzu ve istekleri tetikleyen durumlardır.

Kur'an-ı Kerim, insanı kötülüğe yönlendiren temel kaynağın nefis olduğunu belirtmektedir: “*Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder...*”¹³⁸

¹³⁵ Necati Kara, *Kur'an'a Göre Hz. Musa Firavun ve Yahudiler*, Seha Yay., İstanbul 1991, 25.

¹³⁶ İbn Manzûr, XII, 15.

¹³⁷ Doğan, 499.

¹³⁸ Yûsuf: 12/53.

“En-nefsü/nefsün”, ruh, zât, bir şeyin hakîkati, kötülüğü emreden yönümüz,¹³⁹ kendi, öz, can, ruh, benlik, kötü istek, kötülüğe meyil, insanın kötülüğe meyilli tarafı; insandaki maddi, beşerî ve hayvânî şeylere meyil¹⁴⁰ gibi anlamlara gelmektedir. Kur’an’da nefis, kişinin maddi ve mânevi varlığının bütünü, beşerî kişiliği olarak ifade edilmiştir. Bu manalarda farklı ayetlerde ilâhî beyanatlar mevcuttur.¹⁴¹

Nefis, şeytanın vesveseleri doğrultusunda, Allah’ın (c.c.) yasakladığı kötülükleri hoş ve güzel göstererek insanları günah işlemeye yönlendirmektedir. İnsan bu kötülüklerle yönelirken ahiret bilincini aklından çıkarmakta, kendisi için kötü bir son hazırlayacak amellere devamda ısrar etmektedir. Öte yandan nefsinin arzu ve isteklerini sabırla dizginleyen kimse; Allah’a kulluk bilinciyle günahlar karşısında çok hassas davranmakta, dünyanın hevâ ve hevesine kapılmayıp ahiret yurdunu gözeterek hareket etmektedir. İşte bu noktada devreye girip, günahları dizginlemeye yönelten ve insanı bilinçli bir kul olma konumuna getiren sabır erdemidir. Nefsin arzu ve isteklerine karşı koyup sabırla günahların önüne set çekmede en güzel örneklerden biri şüphesiz Hz. Yusuf (a.s.) kıssasıdır. Bu kıssada Hz. Yusuf (a.s.), Azizin karısının isteğini geri çevirmiş, insanın en zor imtihanlarından biri olan şehvete büyük bir sabırla karşı koymuştur. Hz. Yusuf (a.s.) günah işleyip Yüce Yaratıcı katında küçüleceğine, günaha karşı koyup zindanı tercih etmiştir ve günah işlememeye sabredip zindanda olmayı sarayda olmaktan daha üstün addetmiştir. Bu hususu Kur’an-ı Kerim şöyle anlatmaktadır: *“Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni dâvet ettikleri şeyden daha sevimlidir. Eğer Sen, bu kadınların tuzağını, düzenini benden uzak tutmazsan, (korkarım ki) ben onlara meylederim de câhillerden olurum!”*¹⁴² Hz. Yusuf (a.s.) Rabbine bağlı bir insan olduğu için, sabırlı bir biçimde nefsinin bu isteğine karşı koymuş, günah işlemekten sakınmıştır.

Mü’min bir kimse, kendini dünya lezzetlerine kaptırmama konusunda sabırlı olmak zorundadır. Nefsini kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler¹⁴³ gibi nefsin şiddetle arzuladığı şehvetlerin peşine bırakamaz. Şayet nefsinin bu arzuları peşine gitmekten, onlara meyletmekten ve kendini kaptırmaktan alıkoymazsa sonunda şımarık ve azgın olup çıkar. Bu yüzden bazı arifler “Mümin belâ

¹³⁹ İsfahani, 1456-1457.

¹⁴⁰ Doğan, 996.

¹⁴¹ Bkz. Âl-i İmran: 3/25-30, 145-161; Mâide: 5/35; Yûnus: 10/30; Hûd: 11/105; Müminun: 23-62.

¹⁴² Yûsuf: 12/33.

¹⁴³ Bkz. Âl-i İmran: 3/14.

ve sıkıntıya sabreder, iyi ve güzel şeylere ise, ancak sıddık olanlar sabreder” demişlerdir. Ariflerden bir başkası ise; “İyi ve güzel şeyler karşısında sabretmek, belâ ve sıkıntıya sabretmekten daha zordur” demiştir.¹⁴⁴

Bu doğrultuda dünyada insan için var edilmiş olan her şeyin bir imtihan vesilesi olduğunu söylemek mümkündür. Yüce Yaratıcımız bizleri mâl, evlât, eş ve dünyadaki cezbedici diğer nimetlerin birer imtihan vesilesi olduğu hususunda uyarmıştır. Zira Kur’an bu konuyu şöyle dile getirmektedir: “*Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır...*”¹⁴⁵

Dünyaya aşırı bağlılık ve ibadetler konusunda gösterilen zafiyet, Allah’a (c.c.) kulluk bilincinde idrak yetersizliği insanı günahlara yönlendiren diğer hususlardandır. Dünya hayatının çekiciliği bireyin dünyaya olan bağlılığını artırır ve bireyde dünyaya aşırı bağlılık hissiyatı oluşturur. Bu hissiyat, bireyi günahlara hassasiyet konusunda duyarsızlaştırır. Duyarsızlaşan insan günahları alışkanlık hâline getirir. Alışkanlık hâline gelmiş günahları terk etmek, hemen oluverecek bir şey değildir. Ancak sabırla iyiliklere yönelip kötülükler yok edilebilir ve insan iyiye yönelirse, kötülükleri o zaman terk edebilir. Bu konuyla ilgili olarak Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “*Nerede olursan ol Allah'a karşı gelmekten sakın; yaptığın kötülüğün arkasından bir iyilik yap ki, bu onu yok etsin. İnsanlara karşı güzel ahlâkın gereğine göre davran.*”¹⁴⁶

Çağımızın gidişâtı göz önüne alındığında, hayatımızı her yönden günahlara sevkedecek etkenlerin bizi çepeçevre kuşattığını söyleyebiliriz. Günahlara yönelten etkenlere karşı koyma bilinci, ancak yukarda anlatılan Hz. Yusuf (a.s.) kıssasındaki zirve yapmış iffet duygusunu örnek almakla oluşturulabilir. İnsan; kendisini günahlardan alıkoymak için, yapacağı fiillerin sonuçlarını hesap etmeli, Allah’ın (c.c.) her an kendisini gözetlediğini aklından çıkarmamalı, dünya hayatının geçici olduğu bilincinde olmalı, fani âlemde insanların ancak yaptıkları iyiliklerle değer kazanacağını farkına varmalıdır. İyilik yapmaya sabırla devam etmeli, yaptığı iyiliklerin ruhunu yücelteceği, bütün bunların ortaya çıkması için de sağlam bir imana sahip olunması gerektiğini unutmamalıdır. Çünkü güçlü bir iman günahlara karşı en etkili kalkandır.

¹⁴⁴ Karadâvî, 59.

¹⁴⁵ Teğâbun: 64/15.

¹⁴⁶ Tirmîzî, Birr: 55.

İmanın sağlamlığı, sabretme olgusunu da güçlü kılar ve günahlara karşı koyma mukavemetini o nispette artırır.

Nefsin öfke ve kötülükler karşısında sabırla bastırılması hususu da insan için zor bir durumdur. İnsanlar kötülük gördüklerinde, bu duruma aynıyla karşılık verme veya fazlasıyla karşılık verme gibi bir eğilim içerisine girerler. Ama güzel olan sabır göstererek affedicilik yolunu seçmektir. Zira Kur'an-ı Kerim bu hususta, *“Cezalandırmak isterseniz size yapıldığı kadarıyla cezalandırın, fakat sabır gösterirseniz (affederseniz) bilin ki, sabırlı davrananlar için bu muhakkak daha hayırlıdır”*¹⁴⁷ buyurarak kötülükler karşısında sabredilmesini, affetme yolunun seçilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Mümin bir kişinin yapması gereken, karşılaştığı kötü bir durum karşısında iyilik yolunu seçip sabırla hareket etmektir. Nefs kötülüklerin ana kaynağı olarak ifade edildiğine göre, yapılacak en uygun şey; nefsimizi her an kontrol altında tutabilmeyi başarmak için, terbiye etmeye çalışmak ve nefsimizin bizi yönlendirmek istediği şeyleri aklımızın süzgecinden geçirerek, doğru mu yanlış mı olduğuna hükmettikten sonra gerekeni yapmaktır. Nefsi en iyi terbiye etmenin yolu ise, Yaraticımızın çizdiği yolda kendi irâdemizle hareket etmek, her zaman sabır üzere olmaktır. Ayrıca sevgili peygamberimizin (s.a.v.) şu duasını da her zaman yapmak nefsimizden korunma adına faydalı olacaktır: *“Ya rabbi!...Göz açıp kapayıncaya kadar da olsa beni nefsimle bırakma!”*¹⁴⁸

1.3.2. Belâ ve Musîbetlere Sabır

Belâ; içinden çıkılması, savuşturulması zor hâl,¹⁴⁹ felâket, sıkıntılı iş, hâdisе veya kimse, tasa, kaygı, imtihan, deneme¹⁵⁰ gibi anlamlara gelmektedir. Terim anlam olarak ise: “Allah'ın (c.c.) insanları sınamak için verdiği maddi ve mânevi sıkıntı, dert ve külfettir.”¹⁵¹

Musîbet ise; belâ, felâket, pis ve uğursuz anlamlarını ifade etmektedir. Bu mefhumun terim anlamı ise, insanı üzen, insanın hayatındaki herhangi bir değerine

¹⁴⁷ Nahl: 16/126.

¹⁴⁸ Ebû Dâvûd, Edeb: 101.

¹⁴⁹ İbn Manzûr, I, 497.

¹⁵⁰ Doğan, 145.

¹⁵¹ Süleyman Uludağ, “Belâ Mad.”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1992, V, 380.

(mal, can, namus vb.) isâbet eden her türlü kötülükler¹⁵² diye ifade edilebilir. Aslında çoğu zaman bu iki mefhum birbirinin yerine kullanılır. Çünkü her ikisi de yakın anlamlar içermektedir. Her iki durum da insanın ilâhi imtihanının bir parçasıdır.

Dünyanın imtihanlarına (belâ ve musîbetlere) ve zamanın sıkıntılarına karşı sabır vardır. Bu sabır çeşidinden ne iyi ne kötü bir kimse, ne mümin ne kâfir, ne efendi ne de bir köle uzaktır. Çünkü o, hem dünya hayatında hem de insanın tabiatında var olan bir şeydir. Zira şimdiye kadar ruhun sıkıntılarına, bedeninin hastalıklarına, sevdiklerini kaybetmeye, malın zarara uğramasına, insanların eziyetlerine, hayatın yorgunluklarına ve zamanın sürprizlerine teslim olan bir kimse görmedik.¹⁵³ İnsanların bu tür imtihanlara tabi tutulacaklarını yüce Kur'an, *"Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınavacağız. Sabredenleri müjdele!..."*¹⁵⁴ buyurarak bizlere bildirmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde en çok sıkıntılara uğrayan, belâ ve musîbetlerle iç içe olan kişiler peygamberler olmuştur. İlâhi daveti tebliğ sürecinde tüm peygamberlerin, inanmayan kişiler tarafından nice sıkıntılara uğratıldıkları, yüce Kur'an'da kıssalar vasıtasıyla ve rivayetlerle (hadis) bizlere bildirilmiştir. Ama peygamberlerin belâ ve musîbetlerle dolu sonsuzluk yolculuklarında gönül huzurlarını dâima koruduklarını, hangi durumda olurlarsa olsunlar, her zaman Allah'a (c.c.) yöneliş içerisinde olduklarını ve katiyen ümitsizliğe kapılmadıklarını görmekteyiz. Kur'an'ın bildirdiğine göre, Hz. İbrahim (a.s.) ilâhi davet yolunda büyük sıkıntılar yaşadı. Canından bir parça olan oğluyla, sahip olduklarıyla ve ateşe atılmakla¹⁵⁵ ilâhi imtihana tâbî tutuldu. Zira rabbine olan bağlılığı, sabrı ve kararlılığı sayesinde bu sınavların tümünde muvaffakiyet sağladı. Sonuç itibariyle "Halîlullah" makamına yükseldi. Hz. Yusuf (a.s.), en yakınlarından (kardeşlerinden) nice kötülükler gördü, bir başına kuyuya terk edildi,¹⁵⁶ sevgili babasından epey bir süre ayrı kaldı, iftiralara maruz kaldı ve kendisine atılan iftira sonucunda uzun yıllar zindanda yaşamak zorunda kaldı. Ancak anlık dahi olsa, başına gelen bu musîbetlerden dolayı Yüce Yaratana karşı isyana yönelmedi. Kulluk bilinciyle hareket ederek sabretti. Yüce Yaratana da Hz. Yusuf'u (a.s.) bu teslimiyeti, kulluğu ve sabrı sonucunda hak ettiği makama ve sevdiklerine ulaştırdı.

¹⁵² Doğan, 945.

¹⁵³ Karadâvî, 57.

¹⁵⁴ Bakara: 2/155-156-157.

¹⁵⁵ Bkz. Enbiyâ: 21/69.

¹⁵⁶ Bkz. Yûsuf: 12/16.

Âlemlere bir sevgi pınarı olarak gönderilen Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatının ise, çileler ve ıstıraplarla dopdolu olduğunu görmekteyiz. Daha çocukluğundan başlayan sıkıntılı hayatı, dâr-ul bekâya göçünceye kadar devam etmiştir. En yakınları tarafından nice zulümlere maruz kalmıştır. Zira kendisi bu durumunu; *"Allah yolunda (tebliğ sürecinde) hiç kimsenin korkutulmadığı kadar korkutuldum. Allah yolunda hiç kimsenin görmediği eziyetlere maruz kaldım..."*¹⁵⁷ buyurarak ifade etmişlerdir. Ancak çektiği meşakkatlerin hiçbiri, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kararlılığını ve dayanıklılığını sekteye uğratmamıştır. Sevgili peygamberimiz, yaşadığı bütün bu olumsuzluklara, engin bir teslimiyet ve üstün bir sabır erdemiyle göğüs germiştir. Her insanın kaldıramayacağı sıkıntılara maruz kalmış olmasına rağmen, gülen yüzünden tebessüm hiç eksik olmamıştır. Zira O, Yüce Yaratan ile sarsılmaz bağının vermiş olduğu huzur içerisinde, her zaman tebessüm hâlinde bulunmuş, başına gelen musîbetler karşısında sabırlı bir duruş sergilemiş, ilâhi daveti neticeye ulaştırmayı hedeflemiş, her zaman başkalarını düşünmüş, kendi canını hiçe saymıştır. Hz. Muhammed'in bu durumunu yüce Kur'an, *"İman etmiyorlar diye neredeyse kendini helâk edeceksin!"*¹⁵⁸ diye ifade etmiştir.

İbn Abbas (r.a), Kur'an'da zikredilen sabrın çeşitlerinden birisinin de belâ ve musîbetlere sabır olduğunu ifade etmiştir. Bu tür sabrın dokuz yüz derece fazileti vardır. Bu çeşit sabrın diğer sabırlardan fazilet olarak fazla olmasının sebebi ise, bu sabrın peygamberlerin sabrı olduğunu ve nefislere ağır gelmesinden kaynaklandığını belirtmiştir.¹⁵⁹

Yüce Yaratan'dan gelen belâ iki türlüdür:

1- İnsanlar vasıtasıyla ve insanların bertaraf etmeye gücü olmadığı eziyet ve belâlardır. İnsanların aleyhinde iftira, dedikodu edilmesi gibi.

2- Doğrudan Allah tarafından gelen, kişinin savuşturmaya gücü yetmediği eziyet ve belâlar. Bir yakınının ölmesi, malının telef olması vs.¹⁶⁰ Bu tür belâların insanın başına gelmesinin iki sebebi vardır. **1-**Allah tarafından imtihan için olması **2-**İnsanların işlediği hata ve günahlar nedeniyle olması.¹⁶¹

¹⁵⁷ Tirmîzî, Kıyamet: 34/2472.

¹⁵⁸ Şuarâ: 26/3.

¹⁵⁹ Gazâlî, IV, 72.

¹⁶⁰ H. Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1997, 70.

¹⁶¹ İsmail Karagöz, *Nimet ve Musibetler Karşısında İnsan ve Toplum*, Lazer Ofset, Ankara 1995, 40.

Belâ ve musîbetlerin insanlara isâbet etmesinin nedenleri, genel olarak insanların fiiliyatlarıdır. Bu durum yüce Kur'an'ın birçok ayeti celilesinde vurgulanmıştır. Meselâ *“Sana gelen iyilik Allah’tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir...”*¹⁶² ayeti aslında belâ ve musîbetlerin insan kaynaklı olduğunu ifade etmektedir. İnsan; nefsinin isteklerini yönetemezse, musîbetlerle karşılaşabilir.

Kur'an'da bireylerin başına gelen musîbetlerin, Allah'ın (c.c.) takdiri ve izni ile gerçekleştiği ifade edilmektedir: *“Yeryüzünde vuku bulan veya başınıza gelen hiçbir musîbet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın...”*¹⁶³ Bu anlamda ölüm bir musîbet olarak değerlendirilebilir.

Belâ ve musîbetlerin Yüce Yaratan tarafından takdir edilmiş olması, kulun iradesine bağlı kılınmıştır. Kul irade eder, yani ister, düşünmeden yaptığı bir fiiliyattan ötürü musîbeti ortaya çıkaracak bir durum oluşturur. Yüce Yaratan da o musîbeti yaratır. İnsanların başına gelebilecek musîbetlerden birisi de hastalıktır. Hastalıklar insanların faaliyet alanlarını kısıtlar, hayatla olan irtibatını sınırlandırır. Bedensel ve ruhsal olarak insanı etkileyen hastalıklar insan için katlanılması zor durumlardır. Ayrıca karşılaşılabilecek doğal afetler de (yangın, deprem, sel vb.) insan hayatını büyük oranda etkileyen musîbetlerdendir. İnsanı dünyada hayata bağlayan birçok değeri alıp götürür. Bu afetlerin alıp götürdükleri arasında insanın sevdikleri de olabilir. (çoluk çocuğu vb.) Bu durumlara ancak sabırlı bir duruş sergilenerek dayanılabilir. Yüce Yaratan belâ ve musîbetler (zorluklar) karşısında sabredenlerin Rahmanın kulu olmanın vasıflarını taşıdıklarını ve büyük mükâfatlara erişeceklerini şu ayeti celile ile ifade etmektedir: *“İşte bunlar, zorluklara katlanmalarının karşılığı olarak cennet konağıyla ödüllendirilecek, orada sağlık ve esenlik dilekleriyle karşılanacaklar. Orada sonsuzca yaşayacaklar...”*¹⁶⁴

İnsan, hayatı boyunca birtakım musîbetlerle karşı karşıya kalabilir. Bu musîbetler görünüşte birer felâkettir. Fakat bu sıkıntılı durumlar karşısında sabredilirse, musîbetler “Allah’tan (c.c.) birer hediye”ye dönüşür. Zira musîbet anında insan kendini Allah’a (c.c.) daha yakın hisseder.¹⁶⁵

¹⁶² Nisa: 4/79.

¹⁶³ Hadid: 57/22.

¹⁶⁴ Furkan: 25/75-76.

¹⁶⁵ Eren, 129.

Mümin; ameli ile kazanamayacağı mânevi mertebeleri, musîbetlere sabretmek suretiyle elde edebilir. Musîbetler karşısında ağlama ve sızlanma gibi tavırlar bir fayda sağlamaz. İnsanı musîbetten kurtarmaz. Ama insan, belâ ve musîbetlere sabrederse sevap kazanır. Gerekli tedbirleri alır, Allah’a (c.c.) dua ederse, Yüce Yaratan, insanın karşılaştığı kötü durumu iyi bir sonuçla neticelendirir. Musîbetler insanlar için bir imtihandır. Musîbetlerde insanların bilemeyeceği hikmetler vardır. İnsanlar musîbetlere sabretmeli, nimetlere ise şükretmelidir. İnsan, dua ve sadaka ile belâlardan korunmaya çalışmalıdır. Kişinin başına gelen belâ ve musîbetlerin kaynağını önce kendinde araması ve bu doğrultuda hareket etmesi gerekir. Unutmamalıdır ki, başımıza ne türlü musîbet gelirse gelsin, hepsi geçicidir. Kalıcı olanı kazanmak da bütün bunlara sabretmekle mümkündür.

1.3.2.1. Darlığa ve Yokluğa (Fakirliğe) Sabır

Fani âlemde yaşayan insanların yaşayış imkânları bakımından farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılıklar, maddi ve mânevi olmak üzere iki şekilde kendilerini göstermektedir. Bazı insanlar fakirlik üzere bir hayat sürerken, bazıları ise geniş maddi imkanlara sahip bir hayat sürebilmektedirler. Hayatta Yüce Yaratan’ın emirlerine itaat eden insanları görmek mümkünken, kendini dünyaya kaptırıp dini ve mâneviyatı önemsemeyen insanlarla karşılaşmak da mümkün olabilmektedir.

Darlıkla ve yoklukla mücâdele edenler genel olarak “fakir” kelimesiyle ifade edilmektedir. Fakir kelimesi; Allah’a (c.c.) olan muhtaçlık, yoksul olan kişi, bel kemiği kırık insan ya da hayvan, içinde su toplanan hertürlü çukur¹⁶⁶ demektir. Bir işe güç yetiremeyen, başkasına ihtiyacı olması nedeniyle maddi bakımdan sıkıntı içinde bulunan kimseye de fakir denilmiştir.¹⁶⁷

İslam dini; güzel ve faydalı işler yapmayı, alın teri dökerek çalışıp kazanmayı emretmiş, dilencililiği, yan gelip yatarak başkalarının sırtından geçinmeye çalışmayı hoş karşılamamış, kişinin kendi el emeğiyle geçimini temin etmesini de üstün bir meziyet saymıştır. Rabbimiz, genel anlamda hayatı başlı başına bir imtihan vesilesi olarak kılmış, özel anlamda ise bu hayatın içerisinde kişiyi imtihana tabi tutacak olgular yaratmıştır. İlâhi imtihanın gereklerinden biri de yokluk (fakirlik) olgusudur. Fakirlik

¹⁶⁶ İsfahani, 1136-1137.

¹⁶⁷ Osman Eskicioğlu, Fakir Mad., *DİA*, XII, 129.

insan için zor bir sınanma aracıdır. Bu sınanma karşısında mukavemetli bir tutum sergileyip sabredenleri Yüce Rabbimiz müjdelemiş ve şöyle buyurmuştur: *“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele!...”*¹⁶⁸

Muhakkak hayatın her aşamasında şükretmek ve sabretmek lüzumluluk arz eder. Fakat bollukta şükretmek zorlukta sabretmek çok daha lüzumlu ve kıymetlidir. Kişiler genellikle bolluk ve huzura erişince, kendilerine bu huzuru sağlayan ve nimetleri veren esas varlığı (Allah'ı) unuturlar, sıkıntılarla karşılaştıklarında, zorluk ve darlıkta sızlanmaya ve feryat etmeye başlarlar. Bu konuda yüce Kur'an, *“Gerçekten insan pek tahammülsüz (sabırsız) bir tabiatta yaratılmıştır. Başına bir fenalık (musîbet) geldi mi sızlanır durur. Ama ona bir nimet nasip olursa, kendisinden başkasını yararlandırmaz”*¹⁶⁹ buyurarak insanların çoğunun darlığa sabredemediğini ve bollukta da şükretme olgusunu yerine getirmede sabırsız davrandıklarını ifade etmektedir.

Yokluk ve darlık durumlarında Rabbimiz katında çok kıymetli olan durumlardan birisi de infak etmektir. Varken vermek, başkalarına da faydalı olmaya çalışmak, genel anlamda yapılan bir şeydir. Ama elindeki imkânlar kısıtlı iken sabırla infakta bulunmaya çalışmak, başkalarına el uzatabilmek, ebedi mükâfatın bilincinde olanların yapacağı ve yapılması çok zor olan şeydir. Bunu ancak sağlam bir imana sahip olanlar, Allah'a (c.c.) ve ahiret gününe gerçek anlamda inananlar, yani takva bilincini taşıyanlar yapabilirler. Kur'an-ı Kerim, *“Onlar (takvâ sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah (c.c.) işini güzel yapanları sever”*¹⁷⁰ buyurarak, takva sahiplerinin (Allah'a yakınlık bilinci taşıyanların) her durumda (darlıkta ve bollukta) infakta bulunanlar olduğunu, bırakın yokluktan şikâyet etmelerini, içinde bulundukları durumun kendileri için Rablerine yakınlık vesilesi olacağını düşündüklerini bizlere ifade etmektedir.

Darlık ve yokluk durumlarında sabredilmesi gereken durumlardan biri de, yokluk anında haramlara yeltenmemektir. Çünkü insan aç ve açıkta kalınca farklı arayışlar içerisine girerek haram yollara sapabilir. Bu gibi durumlarda sabırlı bir tutum sergilemek, Yüce Yaratanın ve sevgili peygamberimizin çizdiği çerçeve doğrultusunda

¹⁶⁸ Bakara: 2/155-156-157.

¹⁶⁹ Meâric: 70/19-20-21.

¹⁷⁰ Âl-i İmran: 3/134.

hareket etmek esastır. Şartlar sıkıntılı diye haramlara bulaşma konusunda hassasiyeti kaybetme, vicdani rahatlık adına din dışı söylemlerde bulunma, haramı helâl gibi görme durumlarından sakınmak gerekir. Bu konuda Yüce Rabbimiz, *“Allah’ın size verdiği helâl ve temiz rızıklardan yiyin ve iman etmiş olduğunuz Allah’ın yasaklarından sakının”*¹⁷¹ buyurarak helâl çerçevede hareket etmemizi emretmiştir.

Yüce dinimiz İslam, yokluk (fakirlik) durumunun insanlar için bir aşağılanma durumu olmadığını söylemiş, bu duruma sabredilip Allah’a (c.c.) isyan edilmeden bir hayat sürdürülüp, gerçek varlığın (mülkün) sahibinin Allah (c.c.) olduğu bilincinde hareket edildiğinde ve insanların farklı ekonomik seviyeler içinde olmasının bir takım hikmetlerle dolu olduğu idrak edilmeye çalışıldığında, insanların Allah (c.c.) katındaki değerinin yükseleceğini beyan etmiştir. Yüce Kur’an, *“De ki: Ey mülkün gerçek sahibi olan Allah’ım! Mülkü dilediğine verirsın, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsın, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir...”*¹⁷² diyerek sahip olduklarımızın gerçek anlamda bizim olmadığını belirtmiştir. Bunun için fakirlik ne kadar zor olsa da; insan bu durumun gelip geçici olduğunu düşünmeli, sabırlı bir biçimde çalışmaya devam ederek hayatını sürdürmelidir.

Hız. Muhammed (s.a.v.), İslam düşmanları tarafından aşağılanan ve hor görülen fakirleri daima korumuş, kollamış ve her zaman onlara destek olmak için yanlarında bulunmuştur. Onları sahip oldukları imandan ve takvalarından dolayı övmüş, her zaman onlara karşı insanca muamelede bulunmuştur. Sevgili peygamberimiz (s.a.v.) bir hadisinde: *“Size cennetlikleri bildireyim mi? Onlar hem zayıf oldukları, hem de halk tarafından zayıf görüldükleri için kimsenin önemsemediği ve fakat şöyle olacak diye yemin etseler, isteklerini Allah’ın (c.c.) gerçekleştireceği kimselerdir. Size cehennemliklerin kimler olduğunu söyleyeyim mi? Katı kalpli, kaba, cimri ve kurularak yürüyen kibirli kimselerdir”*¹⁷³ buyurarak aslında fakirliğin, sabredilip ve rızâ-i ilâhi doğrultusunda yaşanmaya çalışılması hâlinde, ahiret hayatında avantajlı bir durum ortaya çıkaracağını ifade etmiştir.

İnsanlık serüveni başladığından bu yana, hayatın bir gerekliliği olarak insanlar, yaratılış itibarıyla farklı olduğu gibi, toplumsal statü ve ekonomik düzey olarak da

¹⁷¹ Mâide: 5/88.

¹⁷² Âl-i İmran: 3/26.

¹⁷³ Buhârî, Eyman: 9, Müslim, Cennet: 47.

birbirinden farklıdır. Her insanın her yönden aynı olması ve aynı imkânlarla sahip olması düşünsel anlamda pek mantıklı bir şey değildir. Aynı zamanda ilâhi bir imtihan gereği olarak da insanların her bakımdan farklı olmaları, denenmeleri için Allah'ın (c.c.) ayetlerindendir. Darlık ve yokluk imtihanından başarılı bir biçimde çıkmak; insanın ilâhi imtihan bilincinde olmasına ve bu sıkıntılı duruma duayla ve sabırla dayanıklılık göstermeye çalışmasına bağlıdır.

1.3.3. Mutluluk ve Nimetlere Şükürde Sabır (Şükürde Devamlılık)

Geçici dünya hayatında kimi insan; mutluluk, bolluk, bereket, sağlık, huzur gibi insanın sevip hoşuna gidebileceği bir hayat sürer, kimi insan ise, sıkıntı, ezâ, cefa, hastalık gibi hoş gitmeyecek şeylerle dolu bir yaşam tarzıyla karşılaşır. Aslında her iki durum da insanların imtihanının gereğidir. Bu imtihandan ancak sabır ve dua ile başarılı bir şekilde çıkılabilir.

Yüce dinimiz İslam çalışmayı teşvik etmiş, çalışıp kazanarak insanın sürekli ilerlemesini, ancak aşırıya kaçmadan, dünya hırsının kendisini kuşatmasına izin vermeden, başkalarına da faydalı olmaya gayret etmesini emretmiştir. Bu ilerlemeyi ve faydalı olma sürecini sadece maddi anlamda değil, mânevi anlamda da, yani ilim irfan sahibi olma anlamında da düşünmek icâp eder. Bir insan darlık ve yokluk (fakirlik) durumlarına ancak çalışarak karşı koyabilir. Çünkü insana ancak çalışmasının karşılığı vardır.¹⁷⁴ İnsan, çalışması sonucu hem mutlu olur, hem de birçok nimete kavuşma olanağını elde eder. Yüce Yaratanın insan için bahşettiği nimetler, insana mutluluk veren ve insanın başkalarına muhtaç olmadan bir hayat sürdürebilmesi için gerekli olan güzelliklerdir. Mü'min bir insan elde ettiklerinin asıl sahibini unutmaz, mutluluk ve nimetlerin kendisi için bir imtihan vesilesi olduğunu aklından çıkarmaz ve sabırlı bir biçimde şükretmeye devam eder. Ancak şükürde (nimetler karşısında) sabır göstermeyenler, gerçek anlamda Allah'a (c.c.) ve ahiret gününe inanmayanlardır. Başka bir ayeti celilede Yüce Yaratıcımız: *“Hayır! Gerçek şu ki insan, kendini kendine yeterli görerek çizgiyi aşar”*¹⁷⁵ diye buyurarak insanın varlığın sahibini çabucak unutacak bir yapıya sahip olduğunu, kibir duygusuna kapılıp sabır ve şükür gibi erdemleri terk edebileceğini belirtmiştir.

¹⁷⁴ Bkz. Necm: 53/39.

¹⁷⁵ Alak: 96/6, 7.

Mutluluk ve nimete şükretmede devamlılık (sabır) gösterme hususunda verebileceğimiz etkileyici örneklerden biri Hz. Muhammed (s.a.v.)’dir. Hz. Muhammed (s.a.v.) karşılaştığı musîbetlere gerektiği gibi katlandı, kendisine ihsan edilen her türlü nimete şükretmede sabır erdemi üzere hareket etti. Baskı ve işkenceler sonucu sürgün edildiği ana vatanı Mekke’ye, zafere ulaşmış devlet reisi olarak yeniden dönerken asla kendini büyük görmedi. Alçakgönüllülüğünden hiçbir zaman taviz vermedi. Ağırbaşlılığın, mütevazılığın insanı her dâim yücelteceği bilincinde hareket etti. Bitap düşünceye dek gecelerce ibadet etti. Tüm günahları bağışlandığı halde, neden kendini bu denli yoruyorsun dediklerinde: “*Rabbime şükreden bir kul olmayayım mı?*”¹⁷⁶ yanıtını verdi. Sevgili peygamberimiz dilinden şu duayı hiç düşürmüyordu: “*Allah’ım! Seni anmam, sana şükredebilmem ve sana en güzel şekilde ibadet edebilmem için bana yardım et.*”¹⁷⁷

Nimete ve mutluluğa şükretmede sabır (şükürde süreklilik); nimetin asıl sahibinin Yüce yaratan olduğunu unutmamak, her alanda infak ederek iyilikte bulunmak, zor durumda olanları koruyup kollamak, ihtiyacı olanların yardımına koşmak, mal, mülk ile övünüp kibirlenmemek, her türlü azgınlık ve taşkınlıktan sabırla uzak durmakla ve her daim Yüce Yaraticının huzurunda olunduğunu unutmamakla mümkün olur. Nimet ve servet ile şımarıp azmak, insan için kötü sonun başlangıcıdır. Yokluk ve darlıkta sabretmek, bir anlamda zorunluluk olarak görülebilir. Ama mutluluk ve nimetlere sabır, varlık içinde iken sabır olduğundan insana daha zor gelebilir. Çünkü insan yokluk içindeyken, yokluğun verdiği mahrumiyet duygusuyla daha fazla sabretme eğilimine girer. Varlığın insanı günaha yönlendirecek boyutları daha geniştir. Çünkü mal, mülk, servet gibi olguların çekiciliği daha fazladır, yani şeytanı daha çoktur. Hayat devam ettiği sürece insan çalışmaya sabırla devam etmeli, Allah’ın (c.c.) kendisine verdiği nimetlerden faydalanmalı, bu nimetlerin yegâne sahibinin Allah (c.c.) olduğunu unutmamalı ve varlıklı olmaya çalışmalıdır. Ama Allah’ın (c.c.) takdir ettiği nimetlere şükür konusunda sabırlı olmalı, elde ettiği nimetleri Allah’ın (c.c.) rızası doğrultusunda (ibadet etme, salih amel işleme vb.) kullanmayı hedef olarak belirlemelidir.

İnsan, yaşamını sürdürebilmek amacıyla, ihtiyaçlarını temin etmek durumundadır. Bunun için de dünyada birtakım mallar edinme isteği, kötü bir durum değildir. Esas kötü olan; elde edilen mallar ve kazançlar sonucu insanın cimrileşmesi, infaktan

¹⁷⁶ Müslim, Sıfâtü’l Münâfikîn: 81.

¹⁷⁷ Nesâî, Sehiv: 60.

uzaklaşması ve sahip olduklarının sadece kendi çabasıyla elde ettiği düşüncesinin insanda hâsıl olmasıdır. Bunun bir adım daha ötesi ve en kötüsü ise, kazandıklarını tanrı edinmesidir. Bu tehlikeli durumları yaşamamak için izlenilecek en sağlam yol, nimetin ve sağladığı mutluluğun kıymetini bilmek, nimete şükürde sabretme erdemini elden bırakmamak ve Allah'ın (c.c.) takdiriyle elde edilen nimetlerde muhtaç kişilerin de hakkının olduğunu unutmamaktır.

1.3.4. İnsanî İlişkiler Bağlamında Sabır

İnsanî ilişkilerin geliştirilmesi ve sabırlı bir şekilde yürütülmesi için gerekli olan erdemlerden birisi hiç şüphesiz hoşgörüdür. Başkalarına müsâmaha ve tolerans gösterme hoşgörü ile ifade edilmiştir.¹⁷⁸ Sözlükte hoşgörü; hoş görme, beğenme hoş bulma, aldırma, müsâmaha, tesamuh, tolerans¹⁷⁹ anlamlarına gelmektedir. Hoşgörü, ahlâki sistemlerin en ehemmiyetli esası ve diğer bütün prensiplere de kaynaklık edebilecek önemli bir ruh disiplindir.¹⁸⁰

Birlik ve beraberliğin devamı için, insanların sevgi, saygı ve hoşgörü esasına dayalı bağlar kurmaları, birbirlerine karşı itidalli, anlayışlı ve sabırlı olmaları gereklidir. İnsan sosyal yönü olan bir varlıktır. Bu anlamda başkalarıyla iç içe bir hayat sürme mecburiyeti vardır. Tek başına yaşadığında hayattan kopuk bir durumla karşı karşıya kalabilir. Kendisi için gerekli olan bir takım fitri ihtiyaçlarını karşılayamaz bir konuma düşebilir. Bundan dolayı diğer insanlarla beraber yaşamak zorunda olan insan, toplumsal münâsebetlerini sabır temeli üzerine bina etmelidir. Toplumsal ilişkilerde sabırlı olmak, dine aykırı durumları görmezden gelme anlamına gelmez. Aksine yumuşak bir tavır ve sabır içerisinde hareket ederek, öfkelenmeden, kırıp incitmeden, en doğru yöntemi seçerek yanlışları düzeltmeye çalışmaktır.

Yine toplumsal bir olgu olan ailevî ilişkilerde de sabırlı olmak önemlidir. Evlilik ilişkileri, eşler birbirine karşı gerçekçi olurlarsa doğru ve istikrarlı bir şekilde yürür. Yani eşlerden her biri diğerine karşı sabır gösterir, sevmediği bazı şeylere hatta kendisine sıkıntı veren birtakım hususlara tahammül ederse, evlilik ilişkileri düzgün

¹⁷⁸ İsmail Parlatır, (Yay. Haz: İsmail Parlatır vd.), “Hoşgörü Mad’’, *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 1988, I, 253.

¹⁷⁹ Doğan, 575.

¹⁸⁰ Yusuf Ziya Keskin, *Nebevi Hoşgörü*, Timaş Yay., İstanbul 1997, 13.

olur.¹⁸¹Bu konuda yüce Kur'an, "...Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah (c.c.) onda pek çok hayır yaratmış olur"¹⁸² diyerek eşlerin birbirine sabır ve anlayışla davranmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu konuyu Hz. Muhammed (s.a.v.) hayatındaki birçok örnek davranışla desteklemiştir. Peygamberimiz her sabah ve ikindi vakti mescitten çıktıktan sonra eşlerine uğrar, bir sıkıntılarını, herhangi bir istekleri olup olmadığını sorar, onlarla hasbıhal ederdi. Eşlerinin yanına vardığında onlara tebessüm eder ve onlara kibar davranırdı. Çünkü rahmet peygamberi, güler yüzlü olmanın bir sadaka olduğunu ifade ederdi. Sevgili peygamberimiz eşlerinin kusurlarını görmezden gelir, iyi huylarını överdi. Aile fertlerinin sıkıntılarını dinler, beraberce çözmeye çalışırdı. Eşleri arasında ayırım yapmaz, onlara adaletli davranırdı. Tüm bunları sabır ve hoşgörüyle yapardı.

İnsanlar, birbirleri arasındaki beşeri ilişkilerde başarılı olmak için bireysel farklılıkları da göz önüne almalıdırlar. Her insanın yaratılış açısından yapısı farklıdır. Farklı psikolojik eğilimler göstermek yaratılış açısından tabiidir. Bundan dolayı aileyi oluşturan bireyler arasında olduğu gibi, toplumu oluşturan bireyler arasında da kişisel farklılıkların olması normaldir. İyilikler peşinden gidip salih ameller yapma konusunda yarışan, doğru, dürüst, güvenilir ve hiçbir çıkar gözetmeyen insanlar olabileceği gibi, toplumu kötü yönden etkileyecek olayları meydana çıkaran/çıkarabilecek (hırsızlık, görgüsüzlük, şiddet, sapıklık vb.) insanlar da vardır.

Hayatta, çiçeklerle dikenler, lezzetlerle acılar birbirine karışmış bir şekildedir. Bu hayatta her bir insanın hem övülen hem de yerilen özellikleri vardır. Kim her yönüyle memnun olunan bir karaktere sahiptir ki?¹⁸³

Bütün bu farklılıkların üstesinden gelmek Kur'anî bir ifadeyle yumuşak huyluluktan, sabırlı olmaktan ve güzel öğütlerde bulunmaktan geçer. Bu hususta yüce Kur'an, "*Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış...*"¹⁸⁴ buyurarak toplumsal ilişkilerde yanlışlıkları ve eksiklikleri düzeltmede sabırlı bir biçimde güzel yöntemler kullanarak davranmanın gerekliliğini ifade etmiştir. Çünkü güzel söz düşmanı bile dosta dönüştürür. Zira Kur'an-ı Kerim: "*İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav; o zaman bir de göreceksin ki,*

¹⁸¹ Karadâvî, 77.

¹⁸² Nisa: 4/19.

¹⁸³ Karadâvî, 77.

¹⁸⁴ Nahl: 16/125.

*seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş! Bu sonuca ancak sabırlı olanlar ulaşabilir...*¹⁸⁵ diye buyurmuştur. Başka bir ayette ise; *“Rabbinin rızasına ermek için sabret”*¹⁸⁶ ifadesi kullanılarak beşeri ilişkilerdeki zorluk belirtilmiş, bu zorluğun üstesinden gelmek için sabretmenin gerekliliği beyan edilmiştir.

Sosyal hayattaki ilişkiler, kimseye zarar vermemek için birleşmeye bağlı olduğu kadar, sinirlere hâkim olmaya da bağlıdır. İnsanı sinirlerine hâkim kılan, öfke anında durduran sıfat veya karakter, Allah (c.c.) rızası için gösterilen sabırdır. Yani sabır, genel fayda ve ortak gayenin gerçekleşmesi için tahammül göstermektir.¹⁸⁷

Yüce Kur'an'a göre; insan kendisine kötülük yapana misliyle karşılık verme hakkına sahiptir. Bu kula verilmiş bir haktır. Ancak bu hakkı kullanmaz, sabır ve af yolunu seçerse, Allah bundan hoşnut olur ve onu ödüllendirir.¹⁸⁸

Beşerî ilişkilerde bağları güçlendirmenin yollarından biri de affedicidir. Affedicilik, insanı alçaltan bir durum değildir, aksine insanın Allah (c.c.) katındaki değerini artıran mükemmel bir erdemdir. Aynı zamanda insanların yaptıkları yanlışlıklardan dolayı affetme yolunu seçmek, topluma iyilik yolunda katkı sağlama adına atılan büyük bir adım demektir. Kur'an-ı Kerim af yolunu seçen kimseler için şöyle buyurmaktadır: *“Onlar (takvâ sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler...”*¹⁸⁹

Sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.), Uhud savaşında çok sevdiği, kendisini koruyup kollayan, yiğitlik ve cesaret timsali amcası Hz. Hamza'yı acımasızca, vahşice işkence edilmiş, ciğerleri çıkarılıp paramparça edilmiş bir halde görünce: *“Allah'a yemin olsun ki, eğer Allah (c.c.) bana zafer verirse, senin yerine yetmiş kişiyi böyle yapacağım!”* diye ant içti. Bunun akabinde şu ayeti celile nazil oldu: *“Cezalandırmak isterseniz size yapıldığı kadarıyla cezalandırın, fakat sabır gösterirseniz bilin ki sabırlı davrananlar için bu muhakkak daha hayırlıdır.”*¹⁹⁰ Daha sonra Hz. Muhammed (s.a.v.) kefarete vererek ceza vermekten vazgeçti.¹⁹¹

¹⁸⁵ Fussilet: 41/34-35.

¹⁸⁶ Müddessir: 74/7.

¹⁸⁷ Muhammed el-Behi, *Kuran'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, Yöneliş Yayınları, İstanbul 2001, 241.

¹⁸⁸ İbn Kesir, II, 613.

¹⁸⁹ Âl-i İmran: 3/134.

¹⁹⁰ Nahl: 16/126.

¹⁹¹ Taberi, IV, 196.

Af yolunu seçip ihsanı sergilemek, en azgın düşmanları bile dost yapar. Düşmanlığı terk edip, acıyı tatlıya, öfkeyi ve kini kucaklaşma ve sevgiye dönüştürmek sabır, af ve ihsan yolunu seçenlerin yaratacakları mutluluktur.¹⁹²

edilmiş, ama sergilediği eşsiz sabır ve hoşgörü sayesinde davasını neticeye ulaştırmış ve kimseyi kırıp incitmeden tekrar vatanına (Mekke'ye) geri dönerek İslamı tebliğ sürecini başarıyla noktalamıştır.

Bu bağlamda, beşerî ilişkilerin başarılı bir şekilde yürütülmesi ve neticelendirilmesi için en başta sabırlı bir tavır sergilemek gerektiğini belirtmek yerinde olacaktır. Gösterilecek bu sabır erdemi, beraberinde hoşgörüyü, anlayışı, sevgi ve saygıyı getirecek, yaşanması arzu edilen beşeri ilişkilerin geliştirilmesine zemin hazırlayacaktır. Böylece huzurlu bir aile ve dolayısıyla huzurlu bir toplum oluşturulacak, bedensel ve zihinsel anlamda sağlıklı ve nitelikli bireylerin yetişmesi yolunda büyük adımlar atılmış olacaktır. Bu güzel hasletleri oluşturabilmek/başarabilmek için, beşeri ilişkileri sabır erdemi üzere bina etmek ve bu erdem doğrultusunda sürdürmeye çalışmak gerekir.

1.3.4.1. Eğitim/Öğretimin Tatbîkinde Sabır

Eğitim ve öğretim; insanın hayatını anlamlandırabilmesi için gerekli olan vazgeçilmez unsurlardandır. İnsanın kendini daha iyi tanıması, yeteneklerini keşfetmesi ancak eğitim ve öğretimle mümkündür. Ve insan kendini ne kadar iyi tanırsa, Rabbine o kadar yaklaşacaktır.

Eğitim: Öğretim yoluyla toplumun fertlerine kazandırılan bilgilerin tatbik etme alışkanlığının kazandırılması için sarf olunan faaliyetlerdir. Öğretim: Toplumun fertlerine pedagojik metotlarla gerekli bilgiyi vermek için sarf edilen faaliyetlerin tümüdür.¹⁹⁶

Yüce Kur'an'ın ilk beyanının “*Yaratan rabbinin adıyla oku!*”¹⁹⁷ diye başlaması, eğitim ve öğretimin ne kadar önemli olduğunun açık bir kanıtıdır. Bu anlamda okuma-yazmanın ve dolayısıyla bunları gerçekleştirmek için gereken kalemin, hem dinimizce hem de kültürümüz açısından önemi büyüktür. “*Nûn. Kaleme ve (yazanların) onunla yazdıklarına andolsun*”¹⁹⁸ ayetinde kaleme ve kaleminden dökülenlere yemin edilmesi, eğitim/öğretim olgusunun ne denli önemli olduğunun işaretlerinden biridir.

¹⁹⁶ Hasan Küçük, “*Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Esaslar*” adlı makalesi. Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri Yay. Ankara 1981, IV, 296.

¹⁹⁷ Alak: 96/1.

¹⁹⁸ Kalem: 68/1.

Sevgili peygamberimiz: *“Bir cemaat Allah’ın evlerinden bir evde toplanır, Allah’ın kitabını okur ve aralarında müzakere ederlerse, üzerlerine sekînet iner, onları rahmet kaplar ve melekler etraflarını kuşatır. Allah Teâlâ da o kimseleri kendi nezdinde bulunanların arasında anar.”*¹⁹⁹ *“Kim ilim tahsil etmek için bir yola girerse, Allah o kişiye cennetin yolunu kolaylaştırır”*²⁰⁰ buyurarak eğitim/öğretim faaliyetleri için çaba gösterenlerin Allah (c.c.) nezdindeki değerine ve karşılaşacakları güzel sonuçlara işaret etmiştir.

İnsanın yetiştirilmesi ve hayata donanımlı bir şekilde hazırlanabilmesi, kısa vadede olabilecek bir iş değildir. Uzun bir faaliyet dönemi olarak nitelendirilebilecek insan yetiştirme süreci (eğitim-öğretim), sabır gerektiren, meşakkatli, bir o kadar da sıkıntılı bir süreçtir. Verilen her bilginin hemen davranışa dönüşmesini, hayata uyarlanmasını beklemek; insanı tanımamak ve insan yetiştirmeyi bilmemektir. Eğitim ve öğretimde aceleci olmaktır. Acelecilik ise, ortaya olumlu bir netice çıkarmaz. Çünkü insan yetiştirmek, toprağa tohum ekmeğe benzer. Tohum ekildiğinde ilk yıllar sabırla sulanıp, zirai bakımının iyi yapılması gerekir ki, olumlu bir sonuç elde edilebilinsin. Eğitim ve öğretim bağlamında buna en güzel misal, Çin’de yetiştirilen bambu ağaçlarıdır. Çinliler bambu ağacının tohumunu eker, sular ve gerekli diğer bakımlarını yaparlar. Ancak birinci yıl bu tohumda hiçbir değişiklik meydana gelmez. İkinci yılda da bu tohum sulanır, zirai bakımları yapılır. Yine tohumda hiçbir değişiklik meydana gelmez. Üçüncü ve dördüncü yıllarda da bu işler yapılır, ama bu inatçı tohum bir türlü filiz vermez. Tohum filiz vermemekte inat ederken, Çinliler de sabırda kararlılık gösterip tohumu beşinci yılda da sular, bakımlarına devam ederler. Nihayet, beşinci yılın sonunda bambu tohumu yeşermeye başlar ve bu defa çok hızlı bir şekilde büyüyerek, altı hafta gibi kısa bir sürede yirmi yedi metre uzunluğa ulaşır. Altı haftada ulaşılan yirmi yedi metre uzunluk, beş yıl gibi uzun bir sürede, sabırla devam edilen sulamanın ve üstün bir emeğin sonucudur.

Zafere ulaşmak, sabırdan sonra gelir, ferahlık ve sevinç üzüntüden sonra gelir, güçlük ve sıkıntıdan sonra kolaylık gelir. Sabır, sahibine silahsız ve hazırlıksız bir ordudan daha çok yardımcıdır. Sabrın zaferdeki yeri, vücuttaki baş gibidir.²⁰¹

¹⁹⁹ Müslim, Zikr: 38.

²⁰⁰ Müslim, Zikr: 39.

²⁰¹ Cevziyye, 9.

İnsanı eğitmek ve yetiştirmek de sabırla bir bitki yetiştirmeye benzer. Yıllar boyunca süren sulama ve bakım sonucunda filizlenme gecikebilir ama tohum filize dönüşünce, verilen emeğin boşa gitmediği anlaşılır. Ayrıca ürün elde etmenin mutluluğu dünyalara değer. Geçmişin derinliklerine bakıldığında görülmüştür ki; büyük şahsiyetler, zor süreçlerden geçilerek ve büyük sabırlar gösterilerek yetiştirilmişlerdir. Bu büyük şahsiyetler, dünyanın kaderinde büyük rol oynamışlar ve yaptıkları çalışmalarla insanlığa büyük fayda ve mutluluklar yaşatmışlardır. Bütün bunlar sabırla insan yetiştirme çabasının bir ürünüdür.

Çoğu insan için başarılı olmak önemli bir ihtiyaçtır ve başarıma güdüsü insanların davranışlarında belirleyici etkiye sahiptir. Abraham Maslow'un insan güdülleri piramidinde kendini gerçekleştirme aşamasının bir önceki basamağında “değer, başarı, kendine saygı” güdülleri yer almaktadır.²⁰² İnsan bu erdemleri, ancak eğitimle elde edebilir.

Eğitim ve öğretimin birey için ehemmiyeti çok büyüktür. Birey kendini eğiterek/yetiştirerek hayata geliş gayesinin farkına varır. Kendi yeteneklerini keşfeder, eğitim sayesinde duygu ve düşüncelerini yönetir hale gelir. Edindiği bilgiler ve eğitimle şekillendirdiği davranışlarıyla hayatını kolaylaştırır, daha yaşanılır hale getirir. En önemlisi ise, Rabbine karşı görevlerini yerine getirme hususunda bilinçli bir kul hâline gelir. Bu doğrultuda Rabbimiz Kur'an-ı Kerim'de: “...De ki: ‘Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?’ Doğrusu ancak akıl iz'an sahipleri bunu anlar”²⁰³ buyurarak, bilginin önemine işaret etmiştir. Yine insan eğitim sayesinde dünya hayatının geçiciliğini, dünyaya olan sevgisini sınırlı tutması gerektiğini, hayatını sürdürmesi için çalışıp kazanması gerektiğini, ancak bunu sekülerleşme hâline uzak bir biçimde gerçekleştirmesi gerektiğini kavrar. Ahiret hakkında bilgi sahibi olup, Yüce Yaratanın gazap ve merhamet yönünün farkına vararak kötülüklerden uzak durması, hayatta olduğu sürece kul olmanın gereği olarak ibadetlerine devam etmesi, sürekli iyilikler doğrultusunda hareket edip, salih ameller yapması gerektiği bilincine ulaşır. İyi bir eğitimle insan, gerçek anlamda kendini gerçekleştirme yolunda büyük mesafeler kat eder. Eğitim yolunda çekilen zahmet, gün gelir rahmete dönüşür. Yani insanın kendini veya başkalarını eğitme süreci sabır işidir. Ancak sabredilip, azim ve kararlılık

²⁰² Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, (3.Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1992, 236.

²⁰³ Zümer: 39/9.

gösterilerek, dua ve tevekkül üzere bir tavır takınılırsa, eğitimde istenilen zafere ulaşılabilir.

Eğitim ve öğretim faaliyetleri salih amel olarak nitelendirilebilecek güzel işlerdendir. Yapılan her güzel iş ise, övülmeye değerdir. Rabbimiz güzel işler yapanları birçok ayetinde övmüş, güzel neticelere ulaşacaklarını müjdelemiştir. Zira bu hususta Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: *“İman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanları -hiç şüphemiz olmasın- içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetteki köşklere yerleştireceğiz...”*²⁰⁴

Eğitimli insanların yetiştirilmesi, toplumsal açıdan da büyük önem taşımaktadır. Eğitimli birey, eğitimli toplum demektir. İyi eğitilmiş bireylerden oluşan toplumların gelişmişlik düzeyi de yüksektir. Hayat standartları ve refah seviyesi, insanların mutluluk düzeyi, insanlar arası ilişkilerin kalitesi, verilen eğitimin kalitesiyle doğru orantılıdır. Sabırla sürdürülen kaliteli eğitim ve öğretim faaliyetleri, toplumsal açıdan da kaliteli sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

İnsanların eğitilmesi sürecinde sabırlı olunması gereken hallerden biri de, eğitmen/öğretmen ve öğrenci ilişkileridir. Bu konuda hem eğiticinin hem de öğrencinin eğitim faaliyetleri yürütülürken, başta kararlılık olmak üzere; anlayış, hoşgörü ve sorumluluk bilinci gibi erdemlere sahip olmaları, bu erdemler doğrultusunda hareket etmeleri esastır. Öğrenci, kendisini eğitip faydalı bilgiler vermeye ve istedik davranışlar oluşturmaya çalışan öğretmenini öfkelenmekten kaçınmalı, eğitimin amacına ulaşması için gereken sorumluluğu yerine getirmeye çalışmalı, başarıyı yakalamak için azimli olmalıdır. Bıkkınlık göstermeden hedeflerine ulaşmada koşar adım ilerlemeyi düstur edinmelidir. Eğitmen/öğretmen ise; eğitim gibi uzun bir yolculukta sabır erdemini yol arkadaşı edinmeli, eğitimin amacına ulaşması için elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmalıdır. Eğitmeye çalıştığı bireyleri benimsemeli, bireysel özelliklerini dikkate almalı, ahlâki değerlerin ön planda olduğu (değerler eğitimi içeren) bir eğitim modeli incelemeli, vereceği eğitimi önce kendisi özümsemeli, hayatında tatbik etmeli, tavır ve davranışlarıyla örnek olmaya çalışmalıdır. Bütün bunların yerine getirilmesi; hiç şüphesiz sabır, tahammül, kararlılık, hoşgörü, şefkat ve merhamet erdemleriyle hareket etmekle mümkündür.

---

²⁰⁴ Ankebût: 29/58,59.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle bir insanın kişiliğinin gelişip şekillenmesi ve fitrata uygun biçimde yetişmesi için, eğitim ve öğretime ihtiyaç vardır. Bireylerin iyi yetiştirilmesi ve bireylere Yüce Yaraticının emir ve yasaklarının anlatılması, o bireylerin şekillendireceği toplumun eğitimi için vazgeçilmezdir. Çünkü bireyin eğitimi, aynı zamanda toplumun da eğitimidir. Bundan dolayı bütün bunları gerçekleştirmek büyük ehemmiyet taşımakta, bu yolda başarılı olmak için ise, büyük bir azim ve sabır gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

DUA

2.1. KUR'AN-I KERİM'DE DUA MEFHUMU

Bütün inanç sistemlerinde olduğu gibi, son ilâhi din İslamda da dua önemli bir anlam ifade etmektedir. Tarih boyunca insanlar, hep bir şeylere inanmışlar, muhakkak bir şeyleri ve bazı varlıkları kutsal kabul etmişler ve inandıkları bu varlıklar ile aralarında ilişki şekilleri geliştirmişlerdir. Kutsalları ile bağ kurma adına, saygı ifadesi ve bağlılık göstergesi olarak, farklı şekillerde ibadet etmişlerdir. İnanılan bu kutsallar; kimi zaman bir heykel, bazen bir ağaç, bir kaya parçası, bazen bir ateş, bazen bir hayvan ve en nihâyetinde tek inanılması ve sadece kendisinden yardım beklenip, sadece kendisine kulluk edilmesi gereken Allah (c.c) olmuştur. Kulun isteklerini gerçek anlamda giderecek olan tek merci Yüce Yaraticımızdır. Bu hususta peygamberimiz (s.a.v.): “...*(Bir şey) istediğin vakit Allah'tan (c.c.) iste, yardım dilediğin vakit Allah'tan (c.c.) dile...*”²⁰⁵ buyurmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Allah (c.c.): “*Yalnız Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım bekleriz*”²⁰⁶ diye buyurarak kulluğun ve ibadetin (duânın v.b.) yalnız Yüce Allah'a (c.c.) yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Yüce kitabımız Kuran-ı Kerim, duanın insan hayatındaki önemine birçok ayeti kerimede işaret etmiş, yaratılmışların en şereflişi olarak yarattığı insanın,²⁰⁷ aşağıların en aşağısı²⁰⁸ konumuna düşmemesi ve her dâim değerine değer katması, Rabbi katında değer bulması için,²⁰⁹ her zaman duayı yol arkadaşı olarak benimsemesi gerektiğini ifade etmiştir.

Kuran-ı Kerim'de duaya genişçe yer verilmiştir. Bazı sure ve ayetler, örnek dua metinleri mahiyetindedir. Meselâ, Fatıha suresi Allah'ı (c.c.) veciz bir şekilde niteledikten sonra, O'na kulluk ve duadaki ihlâsı, insanlığın en çok muhtaç olduğu hidayeti (sırat-ı müstakim) içten dilemeyi, eşsiz bir üslupla ifade eden sözleriyle bütün Müslümanların en çok okudukları dua metni haline gelmiştir. “*Ey Rabbimiz! Bize*

²⁰⁵ Tirmîzî, *Kitâb-uz Zuhd ve Sıfat-ul Kıyamet*: 59 (2516).

²⁰⁶ Fatıha: 1/5.

²⁰⁷ Tin: 95/4.

²⁰⁸ Tin: 95/5.

²⁰⁹ Furkan: 25/77.

dünyada da güzellik ver, ahrette de güzellik ver; bizi cehennem azabından koru”²¹⁰ mealindeki ayetler de Fatiha’dan sonra en çok telaffuz edilen dualar olmuştur. Kur’an-ı Kerim’de dua ile ilgili iki yüz civarında ayet mevcuttur. Bu durum, dua ibadetinin önemini açıkça ifade etmektedir.

Ayrıca tövbe, istiğfar gibi kulun Allah’a (c.c.) yönelişini ve O’ndan dilediklerini ifade eden çok sayıda ayet vardır. Konuyla ilgili ayetlerin bir kısmında insanların Allah’a dua etmeleri emredilmiş; duanın usûl, adap ve tesirleri üzerinde durulmuştur.²¹¹

Yüce Kur’an’ın bu yaklaşımı, aslında insana ne derece değer verdiğinin kanıtlarından biridir. Rabbimiz insanı yaratmış, insanın dünya ve ahiret saadetini temin etmek için peygamberler, kitaplar göndermiş, en nihayetinde ise, eşsiz ve evrensel olan Kur’an-ı Kerim’i indirmiş, bu kitapta insanın hayatını kolaylaştıracak her şeyi bildirmiştir. Böylelikle insanın, hangi ruh halinde olursa olsun, yanında olduğunu, her türlü sıkıntısına cevap vereceğini, sorunlarının çözüme kavuşması için tevekkül üzere sabırla dua etmesi, istemesi gerektiğini beyan etmiştir. Allah’ın (c.c.) bu beyanatları doğrultusunda duanın sözlük anlamlarının ve Kur’an-ı Kerim’deki muhtelif kullanımlarının açıklanması, söz konusu mefhumun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Şimdi dua olgusunun anlamlarına ve ayetlerdeki farklı kullanımlarına değinmeye çalışalım.

2.1.1. Sözlük Anlamları

“De’ave” kök harflerinden türeyen dua kelimesi “çağırarak, seslenmek, istemek, sığınmak, haykırmak, talep ve niyazda bulunmak” gibi anlamlara gelmektedir.²¹² İnsanın var oluş gayelerinden olan, insanın hayatına anlam katan “dua”, Kuran’da yirmi yerde mastar olmak üzere yaklaşık iki yüz ayette geçmektedir.²¹³

Mukatil bin Süleyman, Kur’an-ı Kerim’de duanın altı anlamda yer aldığını ifade eder:²¹⁴

1. Dua, mefhumu “qavl/söz” manasında kullanılır; şu ayetlerde olduğu gibi: *“Azabımız onlara gelip çattığında: “Biz gerçekten zalim kişilermişiz” diye yakınmaktan*

²¹⁰ Bakara: 2/201.

²¹¹ Mustafa Çağrı, “duâ”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul 1994, IX, 536.

²¹² İsfahani, 549,550.

²¹³ Çağrı, IX, 536.

²¹⁴ Mukatil b. Süleyman, *Kur’an Terimleri Sözlüğü*, (trc. M. Beşir Eryarsoy), İşaret Yayınları, İstanbul 2016, 341.

*başka söyleyecekleri söz kalmadı.”*²¹⁵ *İşte onlar hep bu şekilde, “veyl bize (yazıklar olsun bize), biz gerçekten zalimler idik” deyip durdular.”*²¹⁶ Bu ayetlerde dua mefhumunun, söz anlamında kullanıldığı görülmektedir. Dua, kuldan Allah’a (c.c.) yükselen nidâlardır. İnsanların dilleri döndüğü kadarıyla kalplerinden geçirdiklerini, Allah’a (c.c.) ifade etmeleridir.

2. Dua mefhumu “ibadet” manasında kullanılır.²¹⁷ Aşağıdaki ayetlerde olduğu gibi: *“(Resulüm!) De ki: (Kulluk ve) yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?”*²¹⁸ Furkan suresindeki bu ayeti kerime, insanın dua ibadetini yerine getirerek, Allah (c.c.) katında takva yönünden mertebe kat edeceği, daha değerli bir konuma kavuşacağı konusunda yol göstericidir.

Sevgili peygamberimiz (s.a.v.), duanın ibadet olduğunu, *“Dua ibadetin ta kendisidir”*²¹⁹ sözüyle ifade etmektedir.

Şu ayette de dua mefhumu ibadet anlamında kullanılmıştır: *“Allah’ı bırakıp sana yararı da zararı da olmayan varlıklara tapma (ibadet etme)…”*²²⁰ Bizi yaratıp, yoktan var eden Rabbimiz dışında, hiçbir varlığa ibadet (dua) etmememiz gerektiği, dua ederken araçlara ihtiyaç olmadığı, araçlar yoluyla (şeyh, türbe, yatır, put vb.) Allah’a (c.c.) ulaşmaya çalışanların belki farkına varmadan, belki de farkında olarak şirke bulaşacağı ve bunun sonucunda da helâk durumunun ortaya çıkacağı apaçık bir gerçektir.

3. Dua mefhumu, “nidâ” (seslenmek, yüksek sesle çağırmak, davet etmek) manasında kullanılır.²²¹ Aşağıdaki ayetlerde bu durumu görmekteyiz:

*“Bunun üzerine Nûh, ‘Artık yenik düştüm; yardımını esirgeme!’ diye rabbine yalvardı (nidâ etti /seslendi).”*²²² Hz. Nuh’un, kavminin kötülükleri karşısında zor durumda kalması, kalbinin incinmesi ve kırılmasıyla beraber, kavmi karşısında çaresizliğini ifade ederek, Allah’tan (c.c.) yardım istediğini gösteren bu ayet, duanın yardım çağırmak anlamında kullanıldığını göstermektedir.

²¹⁵ A’raf: 7/5.

²¹⁶ Mukatil b. Süleyman, 342.

²¹⁷ Mukatil b. Süleyman, 342.

²¹⁸ Furkan: 25/77.

²¹⁹ Tirmîzî, Deavat: 3247; Ebu Davud, Süleyman b. el Es’as, *Süneni Ebu Davud*, Daru’l Fikr, Beyrut 1994, Kitabu’d-Dua: 1479.

²²⁰ Yûnus: 10/106. Ayrıca bkz. Şuara: 26/213, Ankebût: 29/17, Kasas: 28/88, Furkan: 25/68.

²²¹ Mukatil b. Süleyman, 343.

²²² Kamer: 54/10.

“Öyleyse sen de onlardan yüz çevir. Çağrıcının görülmedik bilinmedik bir şeye çağıracağı (nidâ edeceği / yüksek sesle çağıracağı / davet edeceği) o gün...”²²³ Yine kamer suresinin bu ayetinde dua kelimesi, çağırma anlamında kullanılmıştır.

4. Dua mefhumu, “istiğâse/yardıma çağırma” manasında da kullanılır: Aşağıdaki ayetlerde olduğu gibi:²²⁴

“Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin, Allah’tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz!”²²⁵ Bu ayette müşriklerin, Kuran-ı Kerim’e şüphe ile yaklaşmaları ve peygambere “bu söylediğin şeyler kendi uydurduklarıdır, sen bir kâhinsin vb.” gibi ithamlarını yöneltmeleri sonucu, Kur’an’ın bir meydan okuması olarak (tehaddî), kendilerine yardım etmeleri için ortak koştukları yardımcılarını (putları) yardıma çağırma anlamında kullanıldığı görülmektedir.

“Firavun, ‘Bırakın beni de şu Mûsâ’yı öldüreyim! Tanrısına yalvarsın (Rabbini yardıma çağırsın) bakalım (kurtulabilecek mi)! Çünkü onun, dininizi değiştirmesinden yahut ülkede huzursuzluk çıkarmasından kaygı duyuyorum’dedi.”²²⁶ Bu ayeti celilede de dua mefhumu yardım istemek anlamını içermektedir.

5. Dua mefhumu, kimi ayetlerde de “sual etme, istifham (cevap amacı gütmeyen soru sormak)” manalarında kullanılmıştır. Bakara suresinin aşağıda verilen ayetlerinde olduğu gibi:

“Ey Musa! ‘Bizim adımıza rabbine dua et de (sor da) onun nasıl olduğunu bize açıklasın’ dediler...”²²⁷ Hz. Musa’nın kavmi ile olan diyalogunda Allah’ın (c.c.), bir sığır boğazlamayı emrettiği vakit, kavminin Hz. Musa’ya (a.s.) hitaben, bu sığırın nasıl olması gerektiğini Rabbine sormasını istemeleri olayının ifade edildiği bu ayette, dua kelimesinin soru sorma anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Yine takip eden ayetlerde dua kelimesi kullanılmakta, Hz. Musa’nın (a.s.) kavminin, Hz. Musa’dan Rabbine farklı sorular yöneltmesini istedikleri belirtilmektedir.²²⁸ “Unutma ki bir gün Allah (c.c.), ‘Benim ortaklarım olduğunu ileri sürdüğünüz şeyleri çağırın!’ buyuracak. Onları

²²³ Kamer: 54/6.

²²⁴ Mukatil b. Süleyman, 343.

²²⁵ Bakara: 2/23.

²²⁶ Mü’min: 40/26.

²²⁷ Bakara: 2/68.

²²⁸ Bkz: Bakara: 2/69, 70.

çağıracaklar fakat kendilerine cevap veremeyecekler; çünkü biz aralarına aşılamaz bir uçurum koyduk."²²⁹ Ayeti Kerimede, Allah'a (c.c.) ortak koşanlara Rabbimiz, ortak koştuklarını yardım için çağırma larını, ancak yalvarıp çağırma larına rağmen, hiçbir karşılık bulamayacaklarını ifade etmektedir. Görüldüğü gibi bu ayette de dua mefhumu istifham (cevap amacı gütm eden soru sormak) anlamında kullanılmıştır.

6. Dua mefhumu, "istemek, istekte/talepte" bulunmak manasında kullanılır. Aşağıdaki ayetlerde olduğu gibi:²³⁰

*"Azap üzerlerine çökünce, 'Ey Mûsâ! Sana verdiği söz hü rmetine, bizim için rabbine dua et! (istekte bulun!)...' "*²³¹ Bu siyakı ve sibakı dikkate alındığında, İsrail oğullarının Hz. Musa'ya (a.s.) her ne yaparsa yapsın, mûcize dahi gösterse, inanmayacaklarını ifade ettiklerini, ancak başlarına belâ ve musîbetler geldiğinde, Hz. Musa'dan (a.s.) bu belâların kalkmasını Rabbinden istemesini (dua etmesini) söylediklerini, belâ ve musîbetler belli bir süreliğine ertelendiğinde, sanki hiç başlarına gelmemiş gibi davrandıklarının ifade edildiğini görmekteyiz. Ayeti celilede dua mefhumunun istekte bulunmak anlamında kullanıldığı açıktır.

*"Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, (Benden istekte bulunun!) duanızı kabul edeyim. Size icâbet edeyim (karşılık vereyim)."*²³² Yine bu ayeti kerimede dua kelimesi istemek, talepte bulunmak anlamlarında kullanılmıştır.

2.1.2. İstilahî Anlamları

Dua; terim olarak, kişilerin (dua edenlerin) baktığı noktaya göre, bulunduğu konum üzere farklı anlamlar kazanabilir. Çünkü hiçbir insan aynı duyguları hissetmez. Her insanın ruh dünyası farklıdır. Hayat tarzları, birçok yönden farklılık arz edebilir. Bundan dolayıdır ki, her insanın, inanıp bağlılık gösterdiği kutsalından farklı farklı istekleri olabilir.

Her müslümanın da içinde bulunduğu duruma göre, Rabbinden istediklerinin değişiklik göstermesi kadar doğal bir durum yoktur. Bu durum markete giden ve alış veriş yapınca değişik şeyler alan insanların durumu gibidir. Her insan Allah'tan (c.c.)

²²⁹ Kehf: 18/52.

²³⁰ Mukatil b. Süleyman, 344.

²³¹ A'raf: 7/134.

²³² Mü'min: 40/60.

dileklerde bulunur. Ama hepsinin de isteği farklıdır. Kimi dünya için bir şeyler ister, kimi ahiret için ister. Dua, aslında bir alış veriştir ki, bu alış veriş Allah (c.c.) ile yapılan alış verişe benzetmek, yanlış olmasa gerektir ve alış verişlerin en güzelidir. Aynı en güzel borcun Allah (c.c.) ile insan arasında olan borç olduğu gibi. (karz-ı hasen).²³³

Dua; insanların hallerini Allah'a arz etmeleridir. İnsan; kendisine kendisinden bile yakın olan Allah (c.c.) ile öyle bir bağ kurar ki, bu bağ en başta dua ile olabilir. Dua sayesinde insan Rabbine arzu hâlini sunar. Dua; insanın Rabbi ile mutluluğunu paylaşmasıdır. Yaşadığı mutlu anı, Rabbinin kendisine yaşattığı için, Rabbine sonsuz teşekkür etmesidir. Dua; hamd etmektir. İnsanın; yalnızca kendisine bir şey verildiği vakit değil, verilmediği vakit de veya Rabbinden istediğinin, istediği anda değil de geç geldiği vakit de Rabbine teşekkür etmesidir.

Dua; aslında mücâdele ruhunun zirve noktasıdır. İnsanın çaresiz kaldığı vakitlerinde, her şey bitti diye düşündüğünde, artık bir çözüm yolu yok dediğinde, imdadına koşan, onu elinden tutup miraç ettiren, her şey henüz bitmedi dedirtiren, pes etmelerin önüne geçen, insana mücadele etmesi gerektiğini yeniden hatırlatan, âdetâ pıhtılaşan, artık donup, kuruyup yok olmak üzere olan, hücresel faaliyetlerinin sonuna gelmiş bir kanı yeniden hayata döndürüp sulandırma vazifesi yapan bir etkindir.

Dua; sebat etmektir. Dayanıklılık gösterip metanetli olmaktır. Başımıza gelen felâketler veya kötü olaylar karşısında isyan bayrağı çekmemektir. Dua; başkalarına da destek olmak, zor durumda olanların da yardımına koşmaktır.

Dua; kendisi için istediğini; başkası için de istemek veya kendisi için zararlı olarak gördüğü bir şeyi başkası için de istememektir. Dua; nihayetinde ruhsal bir olgunun ortaya çıkarılışıdır.²³⁴ Anlaşılan o ki, aslında dua; ruhun, dünyanın maddi olmayan merkezine doğru çekilmesidir. Dua, genel olarak yalvarıp yakarmaktan, ıstıraplı bir inleyiştten ve yardım isteyiştten, kimi zaman da bütün duygu dünyasının uzağında açık, dizgin, içsel ve sürekli bir buluş ve sezinleyiş halinden ibarettir. Bir başka deyişle denilebilir ki, dua; ruhun Allah'a doğru uçuşu veya hayat mucizesinin kaynağı olan başlangıç noktasına âşıkça tapınışı demektir. Nihâyet dua, bütün varlık

²³³ Bkz: Mâide: 5/12, Teğâbun: 64/17.

²³⁴ Ali Şeriatî, *Dua*, Fecr Yay. (Trc: Prof. Dr. Derya Örs), 5. Baskı, Ankara 2016, 27.

dünyasının yaratıcısı, külli akıl, mutlak güç, mutlak hayır, her birimizin yaratıcısı ve kurtarıcısı o görünmez varlıkla iletişim kurmaktır.²³⁵

Dua; içtenliktir, samimiyettir. İnsanın kendisini tüm hücreleriyle yaratanına teslim etmesi, Rabbine dua ederken söylediklerini içselleştirmesidir. Dua; küçüğün büyükten, güçsüzün güçlüden, âcizin muktedir olandan dilek ve arzusunu samimiyetle istemesi, ricada bulunmasıdır.

İbni Manzur, Lisân'ul Arab'da duanın üç şeklinin bulunduğunu belirterek şöyle sıralamıştır:

1. Allah'ın birliğini dile getirerek onu övgü ile anma.

2. Allah'tan af, merhamet gibi manevi isteklerde bulunma.

3. Allah'tan dünyevî isteklerde bulunma.²³⁶ İbn Manzur'un bu tahlili; duanın övmek, merhamet dilemek, dünya ve ahretle ilgili taleplerde bulunmak olduğunu göstermektedir.

Aslında duanın aynı zamanda zikir sayılması, hatta İslam literatüründe çoğunlukla “ezkar ve ed'iyе” gibi ifade edilmesi ve bu iki kavramın birlikte kullanılması, duanın içerdiği bu saygı unsurunun sonucudur. Bu şekilde dua ifadelerinin biri zikir ve saygı, diğeri de herhangi bir dilek olmak üzere iki unsurunun olduğunu göstermektedir.²³⁷

Dua; bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını, Allah'ı medh ve sena ederek, kulun zillet ve ihtiyacını ifade eden bir dil ile istemekten ibarettir. Dua; kulun bütün ümitleri kırıldıktan sonra, Allah'a iltica ederek yalvarması ve O'nu tek yardımcı tanınması demek olduğundan, hakîki bir tevhid addedilerek, en iyi ibadet şekli sayılır.²³⁸

Dua; ümit ile korku arasında yaşayıp, hiçbir zaman ümit kesmemektir. Her dâim ümit var olmaktır. İnsan ümit içerisinde olmadan hayatını sürdüremez ve ahireti için çaba gösteremez. İnsanın, hayatta mücadele ruhu içinde olması için, ne kadar günahkâr olursa olsun, Rabbine güvenmesi gerekir. Çünkü Allah; “*De ki: “Ey kendilerinin aleyhine aşırı gidenkullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah,*

²³⁵ Şeriati, 28.

²³⁶ İbn-i Manzur, “duâ” md., II, 1385.

²³⁷ Selahattin Parlador, “Dua”, *T. D. V. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, IX, 532.

²³⁸ *M.E.B İslam Ansiklopedisi*, “Dua” Eskişehir 1997, III, 650.

bütün günahları affeder...”²³⁹ buyurarak kulunun her dâim ümit var olması gerektiğini belirtmiştir. Yüce Rabbimiz bir başka ayette: “...*O halde O'ndan mağfiret isteyin; sonra da O'na tevbe edin. Çünkü Rabbim (kullarına) çok yakındır, (dualarını) kabul edendir*”²⁴⁰ ifadesini kullanmış, duanın tevbe ederek Allah’tan (c.c.) af dilemek olduğunu beyan etmiştir.

2.1.3. Dua İle Alâkalı Bazı Mefhumlar

Dua kavramı ile benzer anlamlar taşıyan bazı kelimelere değinmek, konunun daha iyi anlaşılması için yerinde olacaktır. Şimdi bu kelimelerden bazılarını inceleyelim:

“İstiğfar”, bir nesneyi kirden ve pastan koruyan mahfaza ile örtmek anlamındaki “ğa-fe-ra” kökünden gelir ve Allah’tan (c.c.) günahlarının bağışlanmasını istirham etmek demektir.²⁴¹

“Onlar çirkin bir şey yaptıkları veya kendilerine kötülük ettikleri zaman Allah’ı hatırlarlar da hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler...”²⁴² Verdiğimiz ayette istiğfar kelimesinin, dua mefhumunun içerdiği anlamlardan biri olan bağışlanma anlamında kullanıldığını söylemek mümkündür.

“Er-racau/racaun” kelimesi de dua kavramıyla benzer anlamlı olup, “içinde bir meserretin, sevincin veya mutluluk sebebinin bulunacağı bir şeyin, bir olayın meydana gelmesini iktiza eden, gerektiren bir zan”²⁴³ gibi anlamlar ifade eder. Yine burada da bu kelimenin dua kavramındaki ümit etme, umma anlamlarıyla eşdeğer anlam taşıdığını söylemek mümkündür. “Sual” kelimesi “se-e-le” kökünden türemiş olup, “isteme, dileme” anlamına gelir.²⁴⁴

“...*Bu nedenle lütfundan size bahşetmesini Allah'tan dileyin (isteyin); şüphesiz Allah, her şeyin tam bilgisine maliktir.*”²⁴⁵ Bu ayeti celilede de “sual” kelimesinin, dua kavramının ifade ettiği anlamlardan biri olan isteme anlamı taşıdığını görmekteyiz.

²³⁹ Zümer: 39/53.

²⁴⁰ Hud: 11/61

²⁴¹ İbn Manzur, “ğa-fe-ra”, md., V, 3274.

²⁴² Âl-i İmran: 3/135.

²⁴³ İsfahani s. 602.

²⁴⁴ İbn Manzur, “se-e-le”, md., III, 1907.

²⁴⁵ Nisa: 4/32.

“Nidâ” kelimesi de dua mefhumunun içerdği anlamlardan olan “sesi yükseltmek ve sesin zuhuru aşikâr olması ya da ortaya çıkması”²⁴⁶ anlamlarına gelmektedir. “*Nuh, gemiden uzakta bulunan oğluna, Yavrucuğum! (sen de) bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma! diye seslendi.*”²⁴⁷ Bu ayette Hz. Nuh’un, tufan sırasında oğlunun ısrarla gemiye binmemesi üzerine, ona bağırarak (seslenerek), son bir defa daha oğlunu kurtarmayı denemesi ifade edilmiş ve dua mefhumu seslenme anlamında kullanılmıştır.

“Tazarru”, daha çok yalvarıp yakararak ve kendini zelil hissederek dua ve niyazda bulunma hâlini, acz ile boyun bükmeyi ifade eder.²⁴⁸ Kur’an’da zorlu ve sıkıntılı anlarda, hatta ilâhi azaba uğranıldığı zaman Allah’a yalvarıp yakarmadan söz eder: “*Hiç olmazsa onlara azabımız geldiği zaman yalvarıp yakarıp tövbe etselerdi ya!...*”²⁴⁹

“Teavvuh”, evvah asıl itibariyle çok ah eden manasındadır. Bu ah ediş bir hüznün ve elemenden veya aşk ve korkudan kaynaklanabilir. Evvah, “ince kalpli, âşık ve yanık adam” manasına gelir. Selef müfessirleri evvah terimini “çok dua eden, pek merhametli, çok tövbe eden, Allah’ı çok zikir ve tespih eden, çok Kur’an okuyan, Allah korkusuyla çok ah u vah çeken, yalvarıp yakaran” gibi anlamlarda kullanmışlardır.²⁵⁰

Allah (c.c.), Hz. İbrahim (a.s.) için çok ah çeken, içli anlamında evvah sıfatını kullanmaktadır. “*...Şüphesiz İbrahim, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi.*”²⁵¹

2.1.4. Duanın Mâhiyeti

Dua; kendi âcizliğinin farkına varan insanın, Rabbine acziyetini ifade etmesi açısından büyük öneme sahiptir. Her şeyin fani oluşunun farkına varmak ve tekdüze hayatın, her ne kadar çok imkânlarla sahip olunursa olunsun, belli bir aşamadan sonra sıkıcılığını fark etmek, insanı içsel bir duygu olarak duaya yöneltmekte ve böylece Rabbinden başka sığınacak bir kapısının olmadığını fark ettirmektedir. Bununla birlikte insan, kendisini kendisinden bile daha iyi tanıyan, ona şah damarından daha yakın olan²⁵² Rabbine iltica etmekte, tüm benliğiyle yalvarma, yakarma, tüm ruh hâlini paylaşma gibi eylemlerini gerçekleştirmek için duaya başvurmaktadır. Yaptığı her

²⁴⁶ İsfahani, 1417.

²⁴⁷ Hud: 11/42.

²⁴⁸ İbn’i Manzûr, “ضرع”, md., VI, 2580.

²⁴⁹ En’am: 6/43, A’raf: 7/94, Mü’minun: 23/76.

²⁵⁰ Yazır, IV, 414.

²⁵¹ Tevbe: 8/114; Yûnus: 10/75.

²⁵² Bkz: Kaf: 50/26.

yalvarış ve yakarışları, Rabbinden dilediği bütün istek ve arzuları, insanın değerini küçültmemekte, aksine daha değerli hale getirmektedir. Bu bağlamda dua, insanı Rabbi katında değerli bir varlık hâline getirmekte²⁵³ ve yine mü'mini insan-ı kâmil olma yolunda ilerletmektedir.

Dua, insanın mânevi dünyası için vazgeçilmez bir unsurdur. Nasıl ki, insan bedenî ihtiyaçlarını gidermeden hayatını sürdüremezse, ruhunun ihtiyaçlarını gidermeden dingin bir yapıya kavuşamaz. Dua ibadeti, ruhun temel ihtiyaçlarındandır. Ruhsal ihtiyaçlarını karşılayan insan, hayatında karşılaştığı sıkıntılar karşısında sebatkâr olmayı ve metanet göstermeyi başarabilir.

Günümüz toplumlarında duanın önemi daha da artmış durumdadır. Her şeyin maddiyat üzerine bina edildiği şu dünyada insan, çoğu zaman kendini dünya hayatının meşguliyeti peşinde sürüklemekte, daha çok mal kazanma arzusu içinde hareket etmektedir. Kazandıkça daha da kazanmak istemekte, ama ne kadar kazanırsa kazansın, elde ettikleri yine de kendisini tatmin etmemekte ve iç huzurunu sağlayamamaktadır. Bunun sonucunda, dünya hırsı ve mal hırsı içinde koştururken, yalnızlaşmakta ve belki de ailesi ve yakınları ile olan ilişkilerinde dahi yapmacık davranmakta, mutlu insan rolü oynamaktadır. Ama bu mutlu insan rolü günümüz insanının iç huzurunu hiçbir zaman gerçeğe dönüştürememekte ve insanı mutlu kılamamaktadır. Sonuç olarak kalabalıklar içinde ve dünya malı mülkü arasında gitgide yalnızlaşmakta, kendini bireysel olarak mâneviyata yönlendirmektedir. İşte bu durumda duaya sarılmakta, aslında tek gerçeğin mânevi huzur olduğunu anlamakta, her ne kadar maddi dünyada yalnızlık yaşasa da Rabbi ile olan diyalogu, onu bu hayat karşısında ayakta tutmaktadır.

Yine genelde günümüz insanının, her türlü imkâna sahip olması, doyumsuzluk oluşturmaktadır. Maddi olarak istediklerine ulaşabilen insan, istediği şeylere ulaştınca anlık da olsa mutlu olduğunu ve aradığını bulduğunu zannetmekte, ama elde ettiği maddi haz ortadan kaybolunca, yine esas hazzın mânevi haz olduğunu anlamakta ve tekrar duaya, mânevi dünyaya yönelmektedir.

Bütün bunlardan yola çıkarak, insanın konumu ne olursa olsun, maddi olarak nelere sahip olursa olsun, mânevi hazzını canlı tutmadıkça asla mutluluğa ulaşamaz. Bu, hem bireysel anlamda hem de toplumsal anlamda bir gerçekliktir. Toplumlari da ayakta

---

²⁵³ Bkz: Furkan: 25/77.

tutan mânevi duygulardır. Yine aynı şekilde başarıya ulaşmak; mânevi olarak doyuma ulaşmak ve bu doyumunu canlı tutmakla mümkündür.

Modern insanlara duadan bahsetmek belki ilk bakışta faydasız gibi görünebilir. Ancak şu bir gerçektir ki, din ve ahlâk duygularının zayıflaması zekânın zayıflaması kadar zararlıdır. Alexis Carrel; “İnsan, Allah’a su ve hava kadar muhtaçtır.” der.²⁵⁴

Batılı insanlar aklı sezgiden üstün görürler ve zekâyı hislerine tercih ederler. Bilimde ilerlerken dinden soğuyorlar. Bu durum onların ahlâk, güzellik ve bilhassa din duygusu gibi, ruhun akla ve zekâyı ait olmayan faaliyetlerini tamamıyla ihmâl etmelerine sebep olmaktadır. Bu temel faaliyetlerin cılızlaşması modern insanı ruhen ve mânen kör bir mahlûk durumuna sokar.²⁵⁵

Oysa hayatta başarılı olmak için akıl ve madde kadar mâneviyatın da bir ihtiyaç olduğu görülmektedir. O halde insan zekâdan daha çok, kişiliğe kuvvet veren beyinsel ve zihinsel faaliyetleri kendisinde süratle diriltmelidir. Bunların arasında en bilinmeyen kutsiyet ve din duygusudur. Din duygusu genellikle dua ile ifade edilir. Dua, din duygusu gibi tamamen ruhi bir hâdisedir. Öyleyse dua hâdisesinin meydana geliş tekniğinin ve tesirlerinin nelerden ibaret olduğu, dua eden insan üzerinde yapılacak sistematik bir gözlemle görülebilir.²⁵⁶

Dua, bir teslimiyet ve bir duygulanma işidir. Dua insanı ümitsizlik, karamsarlık ve yalnızlık gibi duygulardan uzaklaştırır. İnsan, karşılaştığı olumsuz durumlarda ve yaşadığı başarısızlıklarda kendini iyi hissetmez, kaygılanır, endişelenir ve üzülür, düşüncelere dalıp bir kısır döngü içerisine girerek sıkıntısını âdeta bir yumak gibi sarıp büyütür, ruhsal bunalımlara girer. Kişi inancı sayesinde böyle bir durumda, dua ile Rabbine yönelir, içini dökerek rahatlar, iç huzuru yakalar ve dua sayesinde sıkıntıların gelip geçici olduğu duygusunu tekrar hayata geçirir. Hayatın zorlukları karşısında yalnız olmadığını, dâima yardımını isteyebileceği, onu gören, gözeten ve her şeye gücü yeten bir yaratıcısı olduğunu hatırlayıp mânevi bir güç kazanır.²⁵⁷ Bu açıdan bakıldığında dua, mânevi bir kalkan, güç verici bir zırhtır. Dua, insana yalnız olmadığını her zaman telkin eden bir unsurdur.

²⁵⁴ Alexis Carrel, *Dua*, Yağmur Yay., (Trc: M. Alper Yüçetürk), 4.Baskı, İstanbul 2001, 30-31.

²⁵⁵ Carrel, 32.

²⁵⁶ Carrel, 32-34.

²⁵⁷ Hâbil Şentürk, *Din Psikolojisi*, Esra Yay., Konya 1997, 164.

2.2. DUA-İCÂBET İLİŞKİSİ

Dua mefhumunu yukarıda genişçe açıklamaya çalıştık. Şimdi “icâbet” kavramına göz atarak, duâ- icâbet ilişkisine değinmeye çalışalım.

İcâbet; cevap vermek, isteğini kabul etmek, ihtiyacını karşılamak anlamlarına gelmektedir. İcâbet etmek; kabul etmek ve muvafakat göstermek demektir.

Yüce yaratanın, duaya icâbeti, dualara karşılık vermesi demektir. Kur'an-ı Kerim’de şöyle buyrulur: *“Ey Muhammed! Eğer kullarım Ben'i senden sorarlarsa, şüphesiz ki, Ben, çok yakınım. Dua edenin duasını, dua ettiğinde kabul ederim. Benim emrime uysunlar ve Bana iman etsinler ki, doğru yolu bulalar.”*²⁵⁸ Bu ayet, samimiyet içerisinde yapılan hiçbir duanın karşılıksız kalmayacağını vurgulamaktadır.

Rabbimiz, bizi yarattığında, bize birçok özellik vermiştir. Bu özelliklerden biri de “isteme” eylemidir. İnsan, ister dünya hayatı için, ister ahiret hayatı için sürekli bir şeylerin peşinde koşar ve birçok istekte bulunur. Bu istekleri kimi zaman insanlarla, çoğu zaman da yaratıcısı (c.c.) ile ilgilidir. İnsanlar, genelde kendilerinden bir şey istenildiğinde, bu durum pek hoşlarına gitmez. Ya bu isteği geri çevirirler ya da istemeye istemeye yerine getirirler. Ama Rabbimiz için bu durum tam tersidir. Yani bizler ne kadar çok rabbimizden istekte bulunursak, bu durum rabbimizin hoşuna gider ve kişi için hayırlı olan ne ise, o isteğine icâbet eder, yani karşılık verir. Çünkü isteme özelliğini bize veren Allah’tır (c.c.) ve Allah, (c.c.) bize verdiği özelliklerin bizde tecelli etmesini ister. Bir sanatkârın, yaptığı bir sanat eserinde sanatının tüm inceliklerini konuşturmak, mahâretlerini sergilemek ve bunun sonucunda da emeğinin karşılığında saygı görmek ve kimi zaman da maddi bir karşılık görmek istemesi ne kadar doğalsa, Allah’ın da (c.c.) yarattığı varlıklardaki özelliklerine uygun hareket etmelerini görmek istemesi o kadar doğaldır.

Bir insanın herhangi bir yere davet edildiği vakit, nasıl ki o davete icâbet etmesi, müslümanın diğer müslüman üzerindeki bir hakkı ve sergilediği şerefli bir davranış ise, Allah’ın da (c.c.) kulunun içten talebine (duasına) icâbet etmesi, rabbimizin şânının bir göstergesidir. İcâbet; Allah’ın (c.c.), varlıklar içinde en mükemmel olarak yarattığı²⁵⁹ insana kıymet verdiğinin ve insanın içtenlikle yaptığı duaların, tüm yalvarış ve

²⁵⁸ Bakara: 2/186.

²⁵⁹ Bkz: Tin: 95/4.

yakarışların, kısacası dilediği her şeyin, Allah (c.c.) katında karşılık bulmasıdır. İcâbet, Rabbimiz katında üç farklı aşamada gerçekleşir. Şimdi bu aşamaları inceleyelim:

2.2.1. Dualara Hemen İcâbet

İnsan; dua ederken, büyük bir teslimiyet göstermeli ve duasının kabulü hususunda asla şüphe etmemelidir. Yaptığı dualarda kararlılık göstermeli, belli bir noktadan sonra bıkkınlık gösterip duayı terk etmemelidir. Yapılan duaların ve istekte bulunulan her şeyin, Allah (c.c.) katından geri çevrilmeyeceğini asla unutmamalıdır. Bu doğrultuda Yüce Rabbimiz, kişinin yaptığı duaları hayır ve şer açısından değerlendirerek, kişi için en hayırlı olacak durum ne ise, o şekilde bir sonuç takdir eder. Bu sonuçlandırmalardan biri, kişinin duasının hemen karşılık görmesidir. Bu durum hastalanıp doktora giden bir hastaya, doktorun da uygun görmesi nedeniyle hastanın istediği ilacı vermesine benzer. Burada önemli olan aceleci davranmayıp sabır göstermek, duanın sonucu açısından büyük önem taşımaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.v.), duanın terkine sevk edecek bir aceleciliği hoş görmez ve bu sebeple duaya devam edilmesi durumunda, duanın mutlaka kabul olunup netice elde edileceğini kesin bir dille ifade ettikten sonra, bu kabûlün şu suretlerden biriyle olacağını belirtir:

1. İsteğe uygun olarak dünyada görülecek bir şekilde kabul edilir.
2. Ahirette verilmek üzere sevap takdir edilir.
3. Kişinin yaptığı dua nispetince günahları affedilir.²⁶⁰

Özetle, yapılan duaların hemen karşılık bulması, o duanın bizim için hayırlı olup olmadığıyla yakından ilgilidir. Yüce yaratıcımız, bizler için muhakkak her şeyin en iyisinin gerçekleşmesini ister. Hiçbir şekilde yarattıklarının kötülüğünü arzu etmez. Bu doğrultuda duamız bizim için faydalı bir sonuç doğuracaksa, Rabbimiz duamıza icâbet ederek, karşılığını dünya hayatına yansıyacak biçimde bizlere nasip eder. Bize düşen sabır içerisinde duaya devam etmek ve rabbimizden hayırlı bir sonuç dilemektir.

²⁶⁰ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ yay., Ankara 1991, VI, 545.

2.2.2. Dualara Kulun Hayrına Olacak Şekilde Daha Sonra İcâbet

İnsan yapısı gereği aceleci bir varlıktır. “İnsan hayrı istediği kadar şerri de ister. İnsan pek acelecidir!...”²⁶¹ Bu ayetin işaret ettiği gibi insan, istediklerinin hemen gerçekleşmesini ister. Dualarındaki dileklerinin de bir an önce gerçekleşmesi için sabırsızlanır. Ama insan, kendisi için neyin hayırlı olduğunu ve neyin de kötü bir sonuç doğuracağını kestiremez. “...Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”²⁶²

İnsan, her ne kadar isteklerinin hemen gerçekleşmesini, sıkıntılarının hemen çözüm bulmasını istese de, Allah (c.c) kulu için en iyi olanı bilir ve ona göre karşılık verir. Aynen doktorun hastaya istediği ilacı değil de, uygun ilacı vermesi gibi. Eğer, insanın yaptığı dua kendisi için hayırlı değilse, Rabbimiz bu duanın karşılığını, o duayı eden kişi için, duası nispetinde günahlarına kefarete sayarak sonuçlandırır. Yüce Yaraticımız, kulunun yaptığı duayı bir hikmete binaen kabule şâyan görmez ise, yaptığı duanın karşılığını ona sevap olarak kayıt altına alır. Ya da duasının karşılığını zamanı gelmediği için erteler. Uygun zaman ve şartlarda karşılığını verir. Yine burada insana düşen sabırla duaya devam etmek, ne kadar zor olsa da, “dualarım kabul olmuyor” diye isyan etmemektir. “Ey iman edenler! Sabır ve dua ile (salât) yardım dileyin. Şüphesiz Allah, sabredenlerle beraberdir”²⁶³ ayeti durumu güzelce özetlemekte ve duanın icâbeti aşamasında insanın takınması gereken tavrı açıkça ifade etmektedir.

Bununla birlikte, dualarda talep edilenlerin geciktirilerek verilmesi, ya da dualara kişinin beklentisi yönünde icâbet edilmemesi, Allah’ın (c.c.) kullarının sabır derecelerini ve tevekkül anlayışlarını ilâhi bir imtihana tabi tutması ve onları imanî yönden kemâle erdirmeye çalışması anlamına da gelebilir. Dualarımızın karşılığının hemen gerçekleşmemesini ve istediklerimizin birebir yerine gelmemiş olmasını, yaptığımız duaların kabul olmadığı şeklinde yorumlamamız doğru bir sonuç ortaya çıkarmayacaktır.

²⁶¹ İsra: 17/11.

²⁶² Bakara: 2/216.

²⁶³ Bakara: 2/153.

2.2.3. Dualara Ahirette İcâbet

Yapılan duaların Allah (c.c.) katında icâbet olunduğu bir durum da, ahiret hayatına ertelenme durumudur. Bu durumda Yüce Allah (c.c.) kullarının yaptığı bazı duaları, dünya hayatında karşılık vermek için uygun görmez ve sonuçlarının kulu için dünyada hayırlı olmadığını takdir ederse; bu duaların karşılığını hesap gününe saklar. Mahşer günü; iyilik ve kötülüklerin hesabı verilirken, Yüce Yaraticımız dünyada yapılan bu duaları, kulunun günahlarının affi için değerlendirir.

Dua ve icâbet ilişkisini kısaca özetlersek, samimiyetle ve halis bir kalple, kötü sonuçlar ortaya çıkaracak dualar olmaması kaydıyla bütün dualara Yüce Yaraticımız tarafından icâbet olunur. Bu icâbet, Allah'ın (c.c.) tüm dualara karşılık vermesi anlamını taşır. Ama duaların karşılık bulma şekli, isteyen kişi için hayırlı olup olmamasına göre değişir ve yukarıda anlatılan üç durumdan biriyle sonuçlandırılır.

Nitekim Tirmizî'nin Ebu Hüreyre (r.a)'den yaptığı rivayette, Hz.Muhammed (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *“Bir kul, Allah'a (c.c.) el açıp bir dilek ve duada bulunursa, mutlaka duasına icâbet edilir. Bu, ya dünyada kendisine hemen verilir, ya ahiret gününe ertelenir, ya da dua ettiği nispette günahları bağışlanır. Şu şartla ki, günahı gerektiren veya akrabalarıyla darılmasına yol açacak bir şey yapmamış ve acelecilik gösterip (hemen kabul olunmasını) istememiş olsun.”* Bunun üzerine soruldu:

-Ya Resulallah! Acele etmek ne demektir? Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle cevap vermiştir:

- *Kulun ‘Rabbime dua ettim, dua ettim de kabul etmedi.’ diye söylenmesidir.*”²⁶⁴

Demek ki dua gibi üstün bir mefhumu, kulluğun bir gereği olarak bakıp devam etmek gerekir. Zaten dua da bir nevi ibadet demektir. İbadetlerin mutlaka bir karşılığı olduğu gibi duanın da karşılığı olacaktır. Bazı dualarımızın dünyada karşılığını görmüyor olmamız, kabul görmediği anlamına gelmez. Karşılığının ahirete tehir edilmesi de bir karşılıktır ve duanın kabulü anlamındadır. O halde hayatımız boyunca dua etmeye devam etmeliyiz.²⁶⁵

Duaya karşılık vermeye kadir olan, Yüce Yaraticımızdır. Kullarına; kendisine dua etmelerini emir buyuran, bizzat Yüce Allah'tır (c.c.) ve kullarına yaptıkları duaya icâbet

²⁶⁴ Müslim, Zikr: 90, 91; Tirmizî, Daavat: 145.

²⁶⁵ Hasan Eker, *Dua Bilinci*, Düşün Yay., (7.Baskı), İstanbul 2015, 105.

edeceğini de vaat etmiştir. O'nun vaadi ise haktır. Büyüklenerek, ümidi keserek, isyan içerisine düşen, bir olan Yüce Yaratana dua ve ibadete tenezzül etmeyenler hor görülüp aşağılanmış kimseler olarak cehenneme gönderileceklerdir. Rabbimizin; dualarını içtenlikle eden ve yaptığı duaların kabulünden bir an bile şüpheye düşmeyen, sıkıntılar karşısında duadan ayrılmayıp sabır ve kararlılık gösteren kullarından olmamız en büyük dileğimizdir.

2.3. DUA ETMENİN AMACI

Duanın temel amacı Allah'ı (c.c.) zikrederek tesbih etmektir. Allah (c.c.) insanı yaratıp sonra da başıboş bırakmamıştır.²⁶⁶ İnsana yaratılış gayesini bildirerek sürekli kendisiyle irtibatlı olmasını, hiçbir anında O'ndan gafil olmamasını, tüm söz ve fiillerinde O'nu yüceltmeyi gaye edinmesini istemiştir: *“Öyleyse beni anın ki, ben de sizi anayım; bana şükredin ve küfre düşerek bana karşı nankörlük etmeyin”*²⁶⁷

İnsan kendini müstağni görmeye başladığı zaman, yani kendi kendine yeterli görmeye başladığı zaman Allah'tan (c.c.) uzaklaşmaya başlamış demektir. Çünkü dua, insanın kendi kendine yetmediğinin göstergesidir.²⁶⁸

Kendini büyük gören insan, Allah'a (c.c) ihtiyaç duymadığını zanneder. İçine düştüğü kibir duygusu, insana benliğini unutturur. Zira bu hususta Kur'an-ı Kerim, *“Gerçek şu ki, insan kendini müstağni (kendi kendine yeterli) görünce azar”*²⁶⁹ diye buyurmaktadır. İnsanın kendi kendine yeterli olmadığı, her an başka bir şeye muhtaç olduğu apaçık bir gerçektir. Müstağnilik duygusu sadece psikolojik ve nefsi bir duygudur. Yoksa insan gerçekte müstağni bir varlık değildir.²⁷⁰

İnsanın kendini her şeye yetecek zannetmesi, kendisine verilen nimetlerden dolayı şımarmasından ve şükrünü unutmasından kaynaklanmaktadır. Şımarık bir tavır içerisinde olmak ve şükürden uzak bir hayat sürmek, insanın felâketinin başlangıcıdır. Bu hususta Yüce Rabbimiz şöyle buyurmuştur: *“Andolsun ki, şükrederseniz elbette size*

²⁶⁶ Bkz: Kıyamet: 75/36.

²⁶⁷ Bakara: 2/252.

²⁶⁸ Hasan Eker, 19.

²⁶⁹ Alak: 96/6,7.

²⁷⁰ Eker, 19.

*nimetimi artırırım ve eğer nankörlük ederseniz haberiniz olsun ki, azabım çok şiddetlidir.”*²⁷¹

Dua, insanın nimetler karşısında şımarmasını önlediği gibi, şükürsüzlüğün de önüne geçer. Rabbimizin verdiği sayısız nimetler karşısında zaman zaman dünyaya dalıp, sanki hiç ölmeyecek gibi davrandığımız olmuştur. Bundan dolayı yaptığımız dualar, kul olma bilincimizi harekete geçirerek, sahip olduklarımızın bizde, sadece ve sadece emaneten bulunduğu fikrini aklımızdan çıkarmamamız gerektiğini hiçbir zaman unutturmaz. İnsan, Rabbi katında değerli olduğunu unutmamak, değerine değer katmak ve varlığını anlamlı kılmak için dua eder. Böylece Allah (c.c.) katında yüce bir mertebeye ulaşır. Duasız bir hayatın anlamsızlığını fark eder. Affedilmek için dua eder. Yüce Allah'ın (c.c.) büyük lütuf ve ihsanlarına rağmen, işlediklerine pişmanlık duyar ve düştüğü günah uçurumundan kurtulmak için Rabbine iltica eder. İnsanın hayatta birçok arzu ve isteği vardır, ne kadar çok şey elde ederse etsin, daha fazlasına kavuşmak için çabalar, gayret eder. Bu hedefleri doğrultusunda dua eder. İnsan, gerçek bir mü'min samimiyeti göstererek ahireti düşünür, hayatın bu dünyadan ibaret olmadığını farkına vararak dünyanın faniliği karşısında aldanmaz ve sadece dünyayı istemez. Ahiret için de dua eder, Rabbinden taleplerde bulunur. Dua, beraberinde tevekkülü de getirir. Dua eden insan, karşısına çıkabilecek zor ya da kolay her türlü durumu, tüm olayları, kâinatın Yaratıcısı ve Hâkimi olan Allah'ın (c.c.) takdirine bırakmış demektir. Bir problemi çözmenin ya da önlemenin bütün yollarının evrendeki tüm kudretin sahibi olan Allah'a (c.c.) dayandığını bilmek, tüm işlerin sonucunu Allah'tan beklemek ve sadece O'na dua etmek, mümin için bir ferahlık ve güven kaynağıdır.

Kimi insanlar ise yalnızca sıkıntı, zorluk ya da ihtiyaç içerisinde olduklarında Allah'a (c.c.) sığınıp O'nun yardımını ister; ancak bu zorluklar ortadan kalktığında Allah'a (c.c.) karşı şükredici olmak yerine O'ndan yüz çevirirler. Kuran'da bu insanların gösterdiği samimiyezsiz tavır şöyle bildirilmektedir: “*İnsana bir zarar dokunduğunda, yan yatarken, otururken ya da ayaktaiken Bize dua eder; zararını üstünden kaldırdığımız zaman ise, sanki kendisine dokunan zarara Bizi hiç çağırmamış gibi döner gider....*”²⁷²

---

²⁷¹ İbrahim: 14/7.

²⁷² Yûnus: 10 /12.

Oysaki asıl güzel ve anlamlı olan davranış; rahatlıkta da zorlukta da hepimizin, sürekli olarak acizimizin ve Rabbimize ne kadar muhtaç olduğumuzun şuurunda olarak, her işimizde Allah’a (c.c.) sığınmamızdır. Allah’a (c.c.) karşı böyle bir yakınlık içerisinde olan mümin, Allah’ın (c.c.) rahmetinden yana sürekli ümit var bir tutum içinde olur. Dünyada da ahirette de Allah’tan (c.c.) her şeyin en güzelini ve en hayırlısını umut eder.

Duadan maksat; bildirme değil, kulluğunu göstermek, âcizliğini arz ederek, müracaat etmektir. İstenen bu olunca, kaza ve kaderine rıza ile beraber, Allah’a (c.c.) dua etmek, beşerî hisseyi tercih değil, Allah’ın (c.c.) kudretine her şeyden fazla saygı duymaktır. Bu da en büyük makamdır.²⁷³

Gerçek ve samimi iman üzere olanlar, Allah’a (c.c.) iman edip teslim olmuşlardır ve Allah da (c.c.) mümin kullarına sonsuz rahmetini vaat etmiştir. Allah’ın (c.c.), mümin kulları üzerindeki rahmetinin yansımaları Kuran’da şöyle bildirilmektedir: *“İman edip salih amellerde bulunanların kötülüklerini biz elbette örteceğiz ve onları yaptıklarının daha güzeliyle mükâfatlandıracağız.”*²⁷⁴ İyi bir insan olmak için; güzel ahlak ve davranışlara sahip olmak, doğru yoldan ayrılmamak ve yaratıcımıza daha yakın olmak için sabırla dua etmemiz gerektiği açık bir gerçektir.

2.4. DUA AHLÂKİ

Her şeyin bir yolu, yöntemi, âdâbı ve bir ahlâkı olduğu gibi dua etmenin de bir yolu ve ahlâkı vardır. Öncelikle mü’min, duaya Allah’ın adıyla başlamalıdır. Bunun gereği olarak Allah’a tevekkül etmeli, dualarını şeytanî yönlendirmelerden Allah’a sığınış amacı taşıyan söz ve fiillerle desteklemelidir. İnsan, ihtiyaç duyduğu her zaman ve mekanda dua edebilir. İstenilen yer ve zamanda içimizden geçenleri Rabbimizle paylaşma özgürlüğümüz vardır.

Ancak en iyisi herkesin odalarda, dağlarda, ormanlarda veya odasının sessizliği ve yalnızlığı içinde dua etmesidir. Duanın mekânı her neresi olursa olsun, içini bir huzur

²⁷³ Yazır, I, 524-525.

²⁷⁴ Ankebût: 29/7.

kaplamadıkça Tanrı insanla konuşmaz. İç huzuru ise, bedensel ve fiziksel duruma ve içinde yaşadığımız çevre koşullarına bağlıdır.²⁷⁵

Tanrıya ulaşmak için karmaşık protokollere, benlikten geçmeye veya kan dökmeye gerek yoktur; O'na dua etmek kolay ve basit bir yoldur. Dua etmek için Tanrıya doğru çekilmeye çabalamak yeterlidir ve bu çaba beyinle değil, gönülle olmalıdır. Örneğin, Tanrının ululuğunu derinlemesine tefekkür etmek, ancak bu tefekkürün aşk ve iman gözüyle birlikte olması durumunda bir dua sayılabilir.²⁷⁶

Dua, uzun veya kısa, içe dönük veya dışa dönük, her ne şekilde olursa olsun, bir çocuğun babasıyla konuşması gibi olmalı ve kendisini olduğu gibi göstermelidir.²⁷⁷

Duanın etkili olması için teşrifata, ihtişama ve tantanaya gerek yoktur. Duanın kabûlü için fesahate gerek yoktur.²⁷⁸

Dua kapı çalmaktır. Kapının ne zaman açılacağını kararını ev sahibine bırakmalıyız. Biz sadece talep ederiz. Hakkıyla istemenin bir şartı da talebe cevap verecek konumda olanın karşısında hadsizlik yapmamaktır.²⁷⁹

İbn Abbas (r.a.) anlatıyor. Hz. Muhammed (s.a.v.) buyurdular ki: “...Allah'tan avuçlarınızın içiyle isteyin, sırtıyla istemeyin, duayı tamamlayınca avucunuzu yüzlerinize sürün.”²⁸⁰ Rivayetlere göre; Hz. Muhammed (s.a.v.) avuçlarının içini yukarı doğru açıp ellerini koltuk altları görününceye kadar kaldırarak dua eder²⁸¹ ve onları yüzüne sürmeden bırakmazdı.²⁸² Hz. Salman (r.a.) anlatıyor. Hz. Muhammed (s.a.v.) buyurdular ki: “Rabbimiz hayiy (hayâ edici)'dir, Kerim'dir. Kulu dua ederek kendisine elini kaldırdığı zaman o, ellerini boş çevirmekten istihya eder.”²⁸³

Bu hadislerden her ne kadar da dua ederken ellerin içi semâya çevrilmesi, bitince de ellerin yüze sürülmesi gibi şekilsel bir durum ortaya çıksa da, bu durumun her zamanda ve mekânda gerekli olmadığı ifade edilebilir. Çünkü duanın belli bir şekli

²⁷⁵ Şeriati, 32.

²⁷⁶ Şeriati, 29.

²⁷⁷ Şeriati, 30.

²⁷⁸ Ebû Davûd, Salât: 358.

²⁷⁹ Nevzat Tarhan, *Mesnevi Terapi*, (15. Baskı), Timaş Yay., İstanbul 2018, 106.

²⁸⁰ Ebû Davûd, Salât 358.

²⁸¹ Buhârî, istiska: 21.

²⁸² Tirmîzî, Deavât: 11.

²⁸³ Tirmîzî, Deavât: 118; Ebû Davûd, Salât: 358.

yoktur. Duada şekilden ziyâde, içsellik önemlidir. Aslolan kalple dua etmek ve edilen duaları tüm hücrelerimizde hissetmektir.

Dua esnasında ısrar ile dua etmek ve duayı üç defa tekrarlamak da duanın kabul edilmesine dair gözetilmesi gereken şartlardandır.²⁸⁴

Yapılan dualardan sonra aceleci davranılmamalı, sonucunun hemen ortaya çıkmasını beklememelidir. Sabırlı olunmalı ve dualarda ısrarcı olma durumu devam ettirilmelidir. Duaların kabûlü konusunda tereddüde düşülmemeli, Rabbimizin icâbeti konusunda emin olunmalıdır. Dua ederken, hayırlı şeyleri dilemeli ve iyi şeyler konusunda kesin ifadelerde bulunulmalıdır. Dualarda kötülük dilenmemeli, başkalarının kötülüğünü içeren dualarda bulunulmamalıdır.

Kur'an'da gerek ibadetlerimizde, gerekse günlük hayatımızda sesimizin tonunu ayarlama konusunda yol haritası belirlenmiştir: *“Yürüyüşünde orta bir yol tut, sesinden de (yüksek perdeleri) eksilt; çünkü seslerin en çirkin olanı gerçekten eşeklerin sesidir.”*²⁸⁵ Bu ayet doğrultusunda, hem konuşmalarımızı hem de dualarımızı bağırıp çağırmadan, yumuşak bir uslûp kullanarak gerçekleştirmemiz gerekir. Dualarımızda sesimizin yüksekliği ve sözlerimizin kâfiyeli olması önemli değildir. Önemli olan gösterdiğimiz samimiyet ve gizliliklerdir. Gizlice duada bulunmak, Allah'ın (c.c.) daha çok hoşuna gider.²⁸⁶ Gizlilik, gösterişten uzak olma anlamına gelir ki, Allah (c.c.) gösteriş yapanları sevmez. Allah (c.c.) katında ibadetlerin ve tabi ki duanın da gizli yapılması değerlidir. Aşağıdaki ayette de gizli gizli, için için yakarma tavsiye edilmektedir: *“Rabbini içinden yalvararak ve ondan korkarak, yüksek olmayan bir sesle (gizlice) sabah akşam an...”*²⁸⁷ Yüce Yaratıcımız için hiçbir şeyin gizliliği söz konusu değildir. Çünkü O, bizim gizlediklerimizi de açığa vurduklarımızı da en iyi bilendir.²⁸⁸ O, bizi bizden daha iyi bilen, bize bizden daha yakın olandır. *“...biz ona şah damarından daha yakınız.”*²⁸⁹

Hiz. Peygamber (s.a.v.), duaların sâde bir şekilde yapılması gerektiği ile ilgili: *“Duada seci'den (yani kâfiyeli okumaktan) ve yapmacık sözlerden kaçının, Allah'ım!*

²⁸⁴ Eker, 95.

²⁸⁵ Lokman: 31/19.

²⁸⁶ A'râf: 7/55.

²⁸⁷ A'râf: 7/205.

²⁸⁸ Bkz: Nahl: 16/19.

²⁸⁹ Kaf: 50/16.

*Senden cenneti ve beni cennete yaklaştıracak söz ve ameli diler; cehennemve cehenneme yaklaştıracak söz ve işlerden sana sığınırım” demek kâfidir”*²⁹⁰ buyurmaktadır. Ayrıca Peygamberimiz (s.a.v.) duanın sonunda amin demeyi tavsiye etmiş ve böyle yapanın duasının kabûle şâyan olduğunu söylemiştir.²⁹¹

2.5. DUA EDERKEN BAŞKALARINI DA DÜŞÜNMEK (İSÂR)

Âdemoğlu dünyaya sadece kendisi için yaşayıp ve hayatını sürdürmek, yalnız hareket etmek, bencilce yaşamak için gönderilmemiştir. Beraber yaşamak ve bu yaşamı sürdürebilmek için başkalarını da düşünmek fitri bir olgudur. Bu olguyu gerçekleştiremeyen insan, kendi yalnızlığı ve bencilliği içinde kaybolup gitmeye mahkûmdur. Çünkü bencilik âdetâ ateşin odunu tükettiği gibi, insanı çepeçevre sarar ve etrafında hiçbir kimse bırakmaz. Böylece insanı yalnızlaştırır. Samimi bir Müslüman için bencilik düşünülemez bir davranıştır. Bu açıdan bencilik, erdemli bir davranış olmayıp, Rabbimizin de hoşuna gitmeyen bir durumdur. Kur'an-ı Kerime bakıldığında ayetlerin içeriğinde Rabbimizin genellikle “biz” ifadesini kullandığını görürüz. Hâlbuki her şeyi yapıp yaratan, çekip çeviren, hiçbir şeye muhtaç olmadan her şeyi ayakta tutan Rabbimizin bizâtihi kendisidir. Bu ifadeyi kullanması, bencilliği sevmediğinin apaçık bir göstergesidir.

Her şeyde olduğu gibi, duada da insanın sadece kendisi için bir şeyler istemesi, cimrilik ve bencilik alâmetidir. Gerçek bir mü'min, kendisi için istediğini başkası için de isteyen, kendisi için hayırlı görmediğini başkası için de hayırlı görmeyendir. Yüce Kur'an şöyle buyurmaktadır: “...Kendilerinde bir açıklık (ihtiyaç) olsa bile (kardeşlerini) öz nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimri ve bencil tutkularından korunmuşsa, işte onlar felah (kurtuluş) bulanlardır.”²⁹²

Bu doğrultuda isâr; kişinin din kardeşini kendi nefsine tercih etmesidir.²⁹³ Kişinin başkasını kendi nefsine tercih etmesi, zor bir iştir. Hakîki iman ve sevginin göstergesi olan bir durumdur. Bu durumu başarabilmek, Allah (c.c.) katında değerli oluşun önemli bir yansımasıdır. İnsan, dua ederken tüm insanlığı düşünmeli, inanan inanmayan herkes için hayır duada bulunmalıdır. Ayrıca mü'minin başkalarından da dua istemesi, güzel

²⁹⁰ Buhârî, Deavât: 19.

²⁹¹ Ebû Dâvut, Salât: 172 (938).

²⁹² Haşr: 59/9.

²⁹³ Fevzi Zülaloğlu, *Kur'an'da Dua*, Ekin Yay., İstanbul 2005, 57.

bir durumdur. Kendimiz için yaptığımız dualarımız zaman zaman gösteriş, bencillik, haset, nefret gibi duygularla değersiz bir hâle gelebilir. Çünkü değerli olan dua, bu duygulardan uzak olan duadır. Başkalarının bizim adımıza yaptığı dualar çıkarsız, saf ve samimiyet içerisinde olacağından değeri yüksektir. Aynı şekilde bizim de başkaları ardından (gıyâbî) yaptığımız dualar, çok kıymetli dualardır. Mü'minlerin kendi nefisleriyle beraber başkalarını da düşünmeleri, diğer insanlar için de duacı olmaları, Allah'ın (c.c.) çok sevdiği bir durumdur. Diğer mü'minlerin hallerini dert edinecek kadar yüce bir kalp taşıyor olmak, şüphesiz hem dünyada hem de ahirette kişiye büyük kazançlar sağlamak için değerlidir.

Gerçek bir mü'minin görevlerinden biri de, kendisinden önce yaşayıp bu dünyadan göçmüş olanlara dualar etmektir. Bu hususta Yüce Kur'an: *"Bir de onlardan sonra gelenler, derler ki: Ey rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman eden kardeşlerimizi bağışla ve müminlerden hiçbirine karşı kalplerimizde, kin nefret, yersiz düşünce ve duygulara yer bırakma..."*²⁹⁴ buyurmaktadır.

Yüce Allah (c.c.) Peygamber (s.a.v.)'e kendisi ve tüm ümmeti için dua etmesini tavsiye etmektedir. Peygamberimizin de ümmeti için dua etmiş olduğunu Allah (c.c.): *"...(Habibim!) Hem kendinin hem de mümin erkeklerin ve mümin kadınların günahlarının bağışlanmasını dile!..."*²⁹⁵ ayetiyle ifade etmiştir.

Yine Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah (c.c.), Hz. Yakub'un (a.s.) kendi çocukları için şu şekilde dua ettiğini ifade etmektedir: *"(Oğulları) dediler ki: Ey babamız! (Allah'tan) bizim günahlarımızın affını dile! Çünkü biz gerçekten günahkârlar idik. (Ya'kub): Sizin için Rabbimden af dileyeceğim..."*²⁹⁶ Hz. İbrahim'in duasına baktığımızda; kendisinden sonra gelecek soyu, annesi, babası ve tüm inananlara dua ettiğini görmekteyiz: *"Rabbim! Beni ve soyumu namaz kılanlardan eyle! Ey Rabbimiz! Duamı kabul eyle! Ey Rabbimiz! Hesabın görüleceği o gün, beni, anamı, babamı ve tüm müminleri bağışla!"*²⁹⁷

İsâr (başkalarını kendi nefesine tercih) kavramı, müminin hayatında önemli bir yerde olmalı ve gerçek iman sahibi kişi, başkalarını da ilgilendiren konularda bencillik

²⁹⁴ Haşr: 59/10.

²⁹⁵ Muhammed: 47/19.

²⁹⁶ Yûsuf: 12/97-98.

²⁹⁷ İbrahim: 14/40-41.

etmemeli, cimri davranmamalıdır. Dualarını da bu hissiyatla yapmalı, tüm insanlığın ıslahı için dua etmeli, tanısa da tanımasa da, geçmiş ve gelecek nesilleri dualarında anmalıdır.

2.6. DUANIN İNSAN YAŞAMINDAKİ TEZÂHÜRLERİ

İnsanın hayatta iken yaptığı her eylemin bir sonucu, bir karşılığı vardır. Bu karşılık dünyada olabileceği gibi ahirete de tehir edilebilir. Yani insan ne yaparsa yapsın, yaptıkları kendisine muhakkak dönecektir. *“Her kim zerre kadar hayır işlerse onun karşılığını, her kim de zerre kadar şer işlerse onun karşılığını görecektir.”*²⁹⁸ Dua da insanın gerçekleştirdiği eylemlerden biri olduğuna göre, bu eyleminin karşılığının dünya veya ahiret hayatına yansıtılacak olması, son derece doğaldır.

Dua ruhumuz ve bedenimiz üzerinde etkili olur. Bu etki, duanın niteliği, şiddeti ve sıklığıyla bağlantılıdır. Dua, çok düşük seviyelere indiği ve papağan gibi tekrarlanan belirli formüller şekline girdiği zaman bile, kesinlikle gerekli olan ruhsal zemini bulmak için bir alıştırma sayılır ve beraberinde ahlâk ve irfâni duyguyu güçlendirir. Dua eden kimselerin yüzlerinde hemen hemen sabit bir şekilde vazifeşinaslık, biraz kıskançlık ve şirretlik ve bir dereceye kadar da başkalarına karşı iyilik ve hayırhahlık duygusu okunabilir. Dua; sürekli, coşkulu ve harâretli olduğunda etkisi daha belirgin şekilde ortaya çıkar.²⁹⁹

Dua, insan için sığınılacak güvenli bir limandır. İnsan bu limana sığınınca kendini rahatlamış hisseder ve içi huzurla dolar, kalbi sükûnete kavuşur. *“...Biliniz ki, kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.”*³⁰⁰ Dua; insanın rabbiyle bütünleşmesi olduğu için, insan duayla kendini Rabbine teslim eder ve artık hiçbir şeye karşı bir endişesi kalmaz. Duanın her dâim fedakârlık olduğunu hatırlında tutan insan, hayatta yalnız olmadığının bilincinde olarak, sadece kendisi için yaşamaz ve bencillik etmez, dualarında cimri davranmaz, başkalarını kendi nefesine tercih etme yolunda adımlar atar (isâr).

İnsan, istediklerine kavuşmak veya sıkıntılarından kurtulmak için, her şeyin bir anda gerçekleşmeyeceği bilincine vararak, beklemesi gerektiğinin farkında olur ve böylelikle sabretmeyi öğrenir. Yani dua, sabrı öğreten çok önemli bir değerdir.

²⁹⁸ Zilzâl: 99/7-8.

²⁹⁹ Şeriatî, 38.

³⁰⁰ Ra’d: 13/28.

Dua, bir iyiliktir. Duanın iyi olma bilinci ve iyi bir erdem olduğunu kavrayan insan, kendi nefsi ve başkaları için kötülük istemez. Sürekli Rabbinden iyi dileklerde bulunarak, tüm insanlığın iyiliğini ister. Hatta kendisine kötülük edenlere bile dualarında iyi dileklerde bulunur. Çünkü “İyilik yap denize at, balık bilmezse Hâlik bilir” sözü her an hatırlındadır. İyiliği insanlar için değil, Rabbi için yapar.

Dua ederek insan gitgide iç huzura ve barışa; mânevi ve sinirsel faaliyetleri arasında güzel bir uyum ve uzlaşmaya; mahrumiyet, suçlanma ve üzüntüye karşı büyük bir dayanma kapasitesine; her şeyini yitirdiğinde bile acılar, hastalık ve ölüm karşısında yenilmez, yılmaz ve gevşemez bir sabır gücüne sahip olur. Dua; meziyetlerini son derece somut ve kendine özgü belirtilerle gösterir. Saf bakışlar, sağlam davranışlar, kaygıdan uzak bir ferahlık ve sevinç, kesinlik ifade eden bir çehre, olayları yönlendirme ve karşılama kabiliyeti, bir askeri veya şehidi rahatça kucaklayabilme... İşte bütün bunlar bize, bedenimizde ve ruhumuzda gizli bir hazinenin varlığını anlatmaktadır. Böyle bir kudret ve hâkimiyet altında, geri kalmış gafil insanlar, hatta zayıf ve yeteneksiz kişiler bile aklî ve ahlâki yetilerini daha iyi kullanabilir ve yararlanabilirler. Anlaşılan odur ki dua, insanı kalıtımın ve çevrenin ona biçtiği elbise artık kendisine dar ve kısa gelebilecek şekilde geliştirmektedir. Rableri ile konuşmak onları büyük bir iç huzurla ve barışla doldurmaktadır. Öyle ki, bu barış hâlinin pırıltısı yüzlerinde görünmekte ve gittikleri her yere bu ışıltıyı da götürmektedirler.³⁰¹

Dua, bir mûcizedir. Ummadık anda, ummadık faydaları beraberinde getirir. Hastalıklara tüm müdahalelerden sonra, artık yapılacak bir şey kalmayıp durumu Allah’a havâle ettikten sonra, tam da çaresizlik içine düşecekken, dua devreye girer ve hastanın toparlanmaya başladığı görülür ve iyileşme süreci başlar. Dua, insana sürekli canlı olan bir ümit aşılar. Ne kadar sıkıntı içinde olunursa olunsun, Yüce Yaraticının, her an bizimle beraber olduğu hissi, duayla yeşerir ve filizlenir. Dua, mü’minlerin üzülmemesi gerektiğini, üzüntülerin bâki olmadığını hatırlatır.

Duanın can alıcı etkilerinden biri de, dua eden kimsenin kalbinin sonsuz bilgi, merhamet, sevgi, hoşgörü ve güç sahibi Allah (c.c.) ile doğrudan irtibat haline geçmesidir. Dua bizlere daha gerçekçi ve naif düşünce yolunu açmaktadır. Bizleri sürçmeden, hatadan ve şaşkınlıktan kurtarmaktadır. Bizlere doğruyu yanlıştan ayırt

---

³⁰¹ Şeriati, 39.

etme fırsatı vermektedir. Böylece insan, kişisel ve toplumsal problemlerini çözüme ulaştırma imkânı elde etmektedir.

Dua insanın duygularını, algılarını, davranışlarını, ruhi ve bedeni sağlığını etkiler. Hatta maddi olayları değişikliğe uğratan etkiler bile yapabilmektedir.³⁰²

Dua normal bir durumda kişinin gücünü arttırmakta, şuur düzeyinin yükselmesine ve idrak kapasitesinin keskinleşmesine imkân vermekle beraber olağanüstü işleri başaracak güç, kuvvet ve yeterlilik kazandırmaktadır. Sıkıntılı, bunalımlı ve gergin bir durumda duanın etkisi yatışma ve rahatlama şeklinde kendini gösterir.³⁰³

Duanın gözle görülür, elle tutulur birçok etkilerinin varlığı söz konusudur. Ne kadar garipsesek garipseylim, bir gerçek olarak kabullenmek zorundayız ki, dua kapsını çalana bu kapı açılır ve isterse birey bu kapıdan içeri girer.³⁰⁴

Derler ki, vicdanın derinliklerinde yanan bir ateş vardır.³⁰⁵ İnsan kendisini olduğu gibi görür; bencilliğinin, hırsının, azgınlığının, yanlış düşüncelerinin ve gururunun üzerindeki perdeleri kaldırır. Ahlâki yükümlülüğünü yerine getirmek için vicdanına boyun eğer. Düşünsel bir alçakgönüllülük elde etmeye girişir ve işte tam bu sırada ilâhi affın celâl sahibi saltanatı, karşısında beliriverir.³⁰⁶ İşte insan bütün bunları duayla yapar.

Alexis Carrel, duanın etki ve ürünlerinin yoksunluğunu şu sebeplere bağlar:

1. Duanın çok seyrek ve nâdir yapıyor olmasıdır.

2. Duanın bugün etkisiz oluşudur. Çünkü ibadet ve dua edenler çoğunlukla egoist, büyüklenen, gururlu, ikiyüzlü, yalancı kimseler olduğundan aşk ve imana sahip bulunmamaktadırlar. Bu nedenle de duanın açığa çıkan, ya da gözle görülebilecek somut etkileri bize ulaşmamaktadır.³⁰⁷

Sonuç olarak dua, insanı mânâ dünyasında bir yolculuğa çıkarır. İnsanın her şeyi anlamlandırmasını sağlayarak, bilinmezler dehlizinde boğulup kaybolmasını önler. İnsanın hayatını şekillendirir ve hayatı bir dua eylemine dönüştürür. Böylelikle dua

³⁰² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, TDV yay., Ankara 1998, 227.

³⁰³ Hökelekli, 229.

³⁰⁴ Carrel, 47.

³⁰⁵ Şeriatî'ye göre, vicdanın derinliklerindeki ateş “fitrat nuru”dur.

³⁰⁶ Şeriatî, 38.

³⁰⁷ Carrel, 47.

sayesinde insan, her zaman kulluk bilincinde olur ve bu bilincin gereklerini yerine getirme yolunda gayretten geri durmaz.

2.7. DUANIN MAKBÛLİYETİNİN ŞARTLARI

Hayatın düzgün biçimde, bir düzen içerisinde akıp gitmesi, her şeyin yerli yerinde olması için, belirli kurallar dâhilinde hareket etmek gerekir. Evrendeki mükemmel düzen ve işleyiş, Yüce Yaratıcımızın koymuş olduğu kurallar (sünnetullah) çerçevesinde gerçekleşmektedir. Eğer insan eylemlerini belirli kurallar doğrultusunda yerine getirmeye çalışırsa, hayatını kolaylaştırır ve olumlu sonuçlar elde eder. Gerçek bir müminin hayatı, başlı başına bir ibadetler bütünüdür ve her ibadetin de birtakım kuralları vardır. İbadetleri yerine getirirken, yüce Kur'an'ın ve sevgili peygamberimizin bizlere beyan ettiği kurallar doğrultusunda hareket etmek, ibadetlerin kabûlü açısından elzemdir. Bu ibadetlerin ilk sıralarında yer alan dua ibadetinin de geçerli olması, bazı şartlar doğrultusunda yapılmasına bağlıdır. Dualarımızın geçerli olması için dikkat etmemiz gereken bazı hususlar şunlardır:

1. Uyanık ve bütün varlığı ile istediğine odaklanmış bir kalp ile dua etmek,

2. Dua etmek için duanın en çok kabul edildiği vakitleri gözetmek. Bu vakitler şunlardır: Gecenin son üçte biri, ezan okunurken, ezan ile kamet arasında, farz namazların bitiminde, Cuma günü imam minbere çıktığı andan itibaren namazın bitimine kadar olan vakit, ikindinin son vakti.

3. Kalpte huşû ile dua etmek,

4. Allah'ın huzurunda kırık bir gönülle, tevâzu ile niyazda durmak,

5. Kibleye karşı dönmek,

6. Temiz olmak,

7. Allah'a ellerini açarak yalvarmak,

8. Ardından Hz. Peygambere (s.a.v.) salât ve selâm getirmek,

9. Duaya hamd ve övgüyle başlamak,

10. İhtiyaçlarını dile getirmeden önce tevbe ve istiğfarda bulunmak,

11. Sonra isteğini Allah'a açmak, ısrarla istemek, korku ve ümitle dua etmek,

12. Dua esnasında Allah'ın (c.c.) isimlerini, sıfatlarını ve birliğini anmak,

13. Duaya başlamadan önce sadaka vermek. Bu şartların gözetilmesi ile yapılan duaların Allah (c.c.) katında kabul olunma şansı daha yüksektir.

14. Olması gereken duada samimiyettir. Samimi bir kalple dualarda bulunup, Rabbimize sığınırsak, dualarımızın Rabbimiz tarafından icâbet olunacağı muhakkaktır.³⁰⁸

Hiz. Ebu Hureyre (r.a.) anlatıyor: Hiz. Muhammed (s.a.v.) buyurdular ki: *“Allah’a (c.c.) duayı, size icâbet edeceğinden emin olarak yapın. Şunu bilin ki Allah (c.c) (bu inançta olmayan) ve gafletle (başka meşguliyetlerle) oyalanan kalbin duasını kabul etmez.”*³⁰⁹

Duanın kabul edilmesi için kişinin yediğine ve içtiğine de dikkat etmesi gerekir. Hem sağlık açısından hijyenik olmasına, hem de Allah'ın (c.c.) haram kıldığı şeylerden olmamasına özen gösterilmelidir. İnsanın; Allah'ın (c.c.) kendisine haram kıldıklarına riayet etmeden rabbinden isteklerde bulunup, yardım istemesi, ahlâki bir tutum değildir. Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir başka hadiste Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“...insanlar Allah yolunda uzun seferlere katlanır. Saçları bir birine karışmış, yüzü gözü toza bulanmış ‘Ya Rab! YaRab!’ diyerek ellerini gökyüzüne açar. Hâlbuki yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, haramla beslenmiş. Böylesinin duası nereden kabul edilecek!”*³¹⁰

Dua ederken dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de, Allah'a (c.c.) dua ederken, araçlar edinerek şirke bulaşmamaktır. Şirk, Allah'ın affetmeyeceğini beyan ettiği bir günahdır. Allah (c.c.) ile iletişimde aracıya ihtiyaç yoktur. Çünkü Allah (c.c.), her şeyi aracısız gören duyan ve bilendir. *“Şüphesiz Allah (c.c.), dilediği kimselerin daha hafif günahlarını bağışladığı halde, Kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz...”*³¹¹

Bazen kişi övgü almak ve çıkar sağlamak için Allah'ın (c.c.) adını zikredebilir. Böyle durumlarda sırf Allah (c.c.) rızası amaçlanmadığı için dualar saf olmaz. Böylece kabûlden uzaklaşır. Duanın kabûle yakın olması için ihlâsla yapılması lâzımdır.

³⁰⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Dua ve Yaşam*, (5.Baskı), (Çev. Osman Arpaçukuru), İlke Yay., İstanbul 2003, 26-27.

³⁰⁹ Tirmizî, Deavât: 66 (3474).

³¹⁰ Müslim, Kitabu-z Zekat: 19, 65 (1015).

³¹¹ Nisa: 4/48.

Günahsız bir ağızla yapılması evlâdır. Onda da dünyevî, uhrevî beklenti hatta cennet beklentisi bile olmaması gerekir. Sadece Allah (c.c.) için olması önemlidir.³¹²

Dualarımızın makbul olması, yapılan duaların bir yaşam tarzına dönüştürülmesi ve ihlâsla yapılmasına bağlıdır. Duayı hayatımıza hâkim unsur haline getirirsek ve sabırla dualarımıza devam edip, dualarımızda ısrarcı bir tavır takınırsak, yukarıda saydığımız şartların hepsi kendiliğinden gerçekleşmiş olacak ve bu şartları yerine getirmek için özel bir çabaya ihtiyaç duyulmayacaktır. Bunun sonucunda duanın etkilerinin hayatımıza nasıl yansıdığı açıkça görülecektir.

2.8. İNSANI DUAYA YÖNELTEN BAZI İÇGÜDÜSEL ETKENLER

2.8.1. Ümit

Ümit de aynı dua ve sabır kavramları gibi insanın fitri bir ihtiyacıdır. Ümit duygusu olmadan insanın varoluşunu sürdürebilmesi imkânsızdır. Ümit içerisinde bir hayat sürmeye çalışmak, beraberinde sabrı ve duayı getirir. İnsanın maddi şeylere bel bağlayıp onlardan medet umması, sonsuza kadar geçerli olabilecek bir durum değildir. Bu yüzden mânevi bir yöneliş olarak ümit içerisinde duaya sarılmak, insanı ruhen daha huzurlu kılar.

Arapça’da, “et-tame’a/tamaun”, nefsin bir şeyi-kendisine karşı bir şehvet duyarak-şiddetli bir şekilde arzulaması ya da özlemesi, hırs gösterme, istek ve arzu duyulan bir şeye ilişkin insanın iç dünyasında ortaya çıkan mücâdele, bir konuda beklenti içerisinde olmak gibi anlamları ifade etmektedir.³¹³ Bireyi; beklentilerinin gerçekleşeceği yönünde olumlu duygulara sevk eden duygulardan birinin ümit duygusu olduğu söylenebilir.

Kur’an-ı Kerim’de: “*Şimdi (ey müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz (bekliyorsunuz)?...*”³¹⁴ ayetinde, ümit kavramı “beklenti, umut” anlamlarında kullanılmıştır. Başka bir ayette ümit, mal biriktirmeye yönelik tamah ve

³¹² Tarhan, 160.

³¹³ İsfahani, 919.

³¹⁴ Bakara: 2/75. Ayrıca bkz: Mâide: 5/84; A’râf: 7/46, 56; Ra’d: 13/12; Şuarâ: 26/51; Rum: 30/24, Secde: 32/16; Meâric: 70/38.

doyumsuzluğu ifade eder: “...(cezalandırmak üzere bana bırak)...Önüne nimetleri serdikçe serdiğim, arkasından daha fazla vermemi bekleyen (tamah eden) kişiyi!...”³¹⁵

“Recâ” kelimesi; içinde bir meserretin, sevincin veya mutluluk sebebinin bulunacağı bir şeyin, bir olayın meydana gelmesini iktiza eden, gerektiren bir zan demektir.³¹⁶ Kur’an-ı Kerim’de daha çok inananların Allah’tan (c.c.) beklentilerinin olduğunu, birtakım dilek ve ihtiyaçlarının Allah (c.c.) tarafından karşılanabileceğini umduklarını ifade etmek üzere kullanılır: “İman edenler, hicret eden ve Allah yolunda savaşanlar; şüphesiz işte bunlar Allah’ın rahmetini umarlar (beklerler)...”³¹⁷

Bireyin hayatla ilgili beklentilerini olumlu yönde etkilediği ve doğal bir iyimserlik hâli oluşturabildiğinden umutlu olmanın bireyin psikolojik iyi oluşu üzerinde doğrudan olumlu bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Çünkü umutlu ve iyimser bireyler karşılaştıkları olaylarda durumdan yakınmak yerine sıklıkla eyleme geçmeyi yeğlemekte, aktif bir tutum sergilemektedirler. Bu tutumu benimseyenler kendi duygusal ihtiyaçlarının daha fazla farkındadırlar ve hayatın getirdiği olumsuzluklara takılıp kalmamaktadırlar.³¹⁸

Ümit; insanları hayata bağlayan, Rabbimiz ile bağlarını kuvvetlendiren bir mefhumdur. Mümin; ümit duygusu sayesinde rabbine yönelir, sabırla dua ve ibadetlerine devam eder. Ayrıca ümit; müminin dünya hayatına tutunmasını sağladığı gibi, çekinip korku duyduğu, bilinmezlerle dolu ahiret hayatı karşısında da endişelerini hafifletir. Yüce Yaratıcının sonsuz affına beslediğimiz ümit ve affedilip cennete gidebilecek olma umudumuz, mânevi dünyamızı her zaman canlı tutar. Duayla iç içe bir yaşam tarzı geliştirmemize olanak sağlar.

2.8.2. Hoşgörü

Hoşgörü; kişinin mutlu bir hayat sürmesi, kin, öfke, nefret gibi duygulardan uzak kalabilmesi, kendisi ve çevresinde var olan kusurlara sabırlı bir yaklaşım sergileyip toleranslı davranabilmesi için vazgeçilmez bir mefhumdur.

³¹⁵ Müddessir: 74/14-15.

³¹⁶ İsfahani, 602.

³¹⁷ Bakara: 2/218. Ayrıca bkz: Nisâ: 4/104; İsrâ: 17/28-57; Kehf: 18/110; Ankebût: 28/5; Ahzâb: 33/21; Fâtır: 35/29.

³¹⁸ Kemal Sayar, *Merhamet*, (2. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2008, 50.

Sosyo-psikolojik bir kavram olarak hoşgörü, başkalarının düşünce ve kanaatlerini serbestçe ifade etmelerini ve onların yaşamalarını hoş karşılamaktır.³¹⁹ Hoşgörü önyargılı olmak ve taassubun karşıtı iken, hoşgürsüzlük toplum yönetiminde totalitarizme, dini alanda fanatizme ve dogmatizme götürmektedir.³²⁰

Hoşgörünün hem bireye hem de topluma bakan yönü bulunmaktadır. Sosyal yönü ile bu kavram, kanunlara ve etik kurallara aykırı olmadıkça, seilmeyen ve onaylanmayan şeylerin varlığından rahatsız olmamak anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca hoşgörü, toplum içinde yaşayan herhangi bir insanın mâkul sebeplerden dolayı sosyal değerlerden ve kâidelerden belirli derecede sapması veya farklı davranışlarda bulunmasına karşılık, kendisine gösterilen müsamaha ve anlayıştır. İnsanın hem kendisi hem de sosyal çevresiyle huzurlu ve uyumlu bir hayat sürmesi gibi anlamlar da hoşgörünün muhtevası içindedir.³²¹

Sabır ve hoşgörü arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Sabır hoşgörünün ön şartı ya da hoşgörü sabrın sonucu sayılabilir. Sabırlı bireyler hoşgörüde olmakta zorlanmamaktadırlar. Diğer taraftan hoşgörüde olmak; koşulsuz sevmeyi, menfaat gözetmemeyi ve sabırlı olmayı öğretmektedir.³²²

Hoşgörü mefhumu, bireyi affedici bir konuma taşıyarak çevresinde olup biten olumsuzlukları düzeltme yönünde harekete geçiren bir erdemdir. Bu erdeme sahip olan birey, Allah (c.c.) dışında hiçbir varlığın kusursuz olmadığı bilincine ulaşarak her dâim bağışlama yolunu seçer. Çünkü bağışlayıcı olmanın Allah (c.c.) katında kendisini yücelteceğinin farkına varır. Yüce Kur'an: *"Kötülüğün karşılığı, onun misli (benzeri) olan kötülüktür. Ama kim affeder ve ıslah ederse (dirliliği kurup-sağlarsa) bu onun için daha hayırlıdır..."*³²³ buyurarak hoşgörü yaklaşımıyla hataları affetmenin güzel bir davranış olduğunu beyan etmektedir.

Bireyler, hoşgörü erdemiyle beraber duaya yönelip kendilerinde ve çevresindekilerde var olan kusurların düzeltilmesi ve affı için Allah'a (c.c.) sığınır, O'ndan bağışlanma dilerler. Ahiret hayatının varlığı bilincini canlı tutarak affedilme

³¹⁹ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefe Doktrinleri ve Terimler Sözlüğü*, (9.Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2004, 196-197.

³²⁰ Hayati Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, Dem Yayınevi, İstanbul 2013, 317.

³²¹ Ali Seyyar, *Ahlâk Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 2003, 194.

³²² Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 316.

³²³ Şûra: 42/40.

umuduyla hareket ettikleri gibi, affetme eğilimini de hayatlarına yansıtırlar. “*Sen af (veya kolaylık) yolunu benimse, (İslam'a) uygun olanı (örfü) emret ve cahillerden yüz çevir*”³²⁴ ayetini kılavuz edinirler. Bu anlamda duaya yönelik hoşgörünün sonucudur. Hoşgörü üzere duaya yönelen insan; sabır erdemiyle hareket edip, gerçekleştirdiği bu eylemi sürekli hâle getirir. Sabır ve hoşgörü erdemleri sayesinde dua üzere bir hayat tarzı oluşturmak mümkündür.

2.8.3. Sevgi

Sevgi; bir nesneyi sevmek ve bir nesnenin olmasını temenni etmek, bir şeyin meydana gelmesini arzu etmek, mevedde (saf sevgi), gözetmek, dost olmak, destek vermek, sıkı sıkıya bağlılık³²⁵ gibi anlamlara gelmektedir. Sevgi; “habbe” şeklinde kullanıldığında tohum, tane; “mehabbetü” kalıbında geldiğinde ise; kişinin hayır olarak gördüğü veya sandığı, düşündüğü bir şeyi istemesi, sevmesi veya ondan hoşlanması³²⁶ anlamlarını içerir.

Sevgi, ayet ve hadislerde “hubb, mehabbet, vüdd ve meveddet” kelimeleri ile ifade edilmiştir.³²⁷

Sevgi mefhumuyla ilgili İncil’deki şu cümleler etkileyici, bir o kadar da sürükleyicidir: “İnsanların ve meleklerin dilleriyle konuşsam, ama sevgim olmasa, ses veren bir çalgı ya da gürültü çıkaran bir zil konumuna düşerim. Peygamberlik etme yeteneğim olsa, tüm gizleri ve bilgileri bilsem, üstelik dağları yerinden oynatabilecek iman bütünlüğüne sahip olsam, ama sevgim olmasa bir hiçim. Sahip olduğum her şeyi yardım olarak versem, bedenimi de yakılmaya sunsam, ama sevgim olmasa, bana hiçbir şey kazandırmaz. Sevgi sabırlıdır, iyilikle davranır, kıskançlık tanımaz. Sevgi büyüklenmez, böbürlenmez, utandırıcı bir şey yapmaz, kendi çıkarını gözetmez, içerlemez, kötülüğün hesabını tutmaz. Haksızlık karşısında sevinmez, gerçek karşısında sevinir. Sevgi her güçlüğe dayanır, her şeye inanır, her şeyden umutlanır, her durumda katlanır. Sevgi yozlaşmaz.”³²⁸

³²⁴ A’raf: 7/199.

³²⁵ İsfahani, 1530,1531,1532.

³²⁶ İsfahani, 363,364.

³²⁷ İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadisler Işığında Sevgi ve Dostluk*, (4. Baskı), DİB Yay., Kozan Ofset, Ankara 2007, 22.

³²⁸ İncil (*Sevindirici Haber*), Korintoslulara 1.Mektup 13-14, (İncil’in Yunanca Aslından Çağdaş Türkçeye Çevirisi), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1996, 346-347.

Sevgi duygusu; seveni sevdiğine yöneltip, koşulsuz bir şekilde bağlayan çıkarsız bir duygudur. Sevgi sayesinde insan kendi benliğinden sıyrılıp, “biz” olma yolunda büyük mesafeler kat eder. Ruhunu tam bir teslimiyet içerisinde sevdiğinin emrine amâde kılar. Mümin, sevgi erdemi sayesinde rabbine yönelir ve sırf rabbinin rızasını kazanmak üzere hareket eder. Bu doğrultuda hayatta karşılaştığı her durumda, rabbine olan sevgisinden dolayı iyilikler peşinden koşar, sabır ve duaya sarılarak hayatını bu erdemler üzerine bina eder ve sürdürür. Bunun sonucunda da nefsinin huzura erdirmiş (mutmain olmuş) bir birey hâline gelir. Sevgi sayesinde imanının tadına varır. Yüce Allah (c.c.) ondan, o da rabbinden râzı olmuş bir biçimde³²⁹ hayata geliş amacını gerçekleştirme yolunda büyük mesafe kat etmiş olur.

Yüce Rabbimizin bizlere bahşettiği sevgiyi, yine O’nun istediği doğrultuda yönlendirmemiz esastır. Geçici olan varlıklara (eş, evlât, mal, mülk vb.) aşırı sevgi duymamız ve bu sevgiyi Allah’a (c.c.) göstermemiz gereken sevginin önüne geçirmemiz (şirk), bizleri felâkete sürükleyecek bir durum ortaya çıkarabilir. Rabbimiz Kur’an-ı Kerim’de: *“İnsanlardan kimileri vardır ki, Allah’tan başka bazı varlıkları Allah’a denk tanrılar sayar da bunları Allah’ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah’ı severler...”*³³⁰ buyurarak bu hususta insanların dikkatli olmaları gerektiğine işaret etmiştir.

İnsanın en çok Allah’ı (c.c.) sevmesi gerekir. Çünkü insanı yaratan, yaşatan ve rızık veren Allah’tır.³³¹ Sevgili peygamberimiz (s.a.v.): *“Sizi nimetleriyle rızıklandığı için Allah’ı seviniz”*³³² buyurmuştur.

Mutlak sevginin kaynağı hiç şüphesiz rabbimizdir. Bu eşsiz kaynaktan sadır olan sevgi, tüm kâinata yayılmış ve her şeyi kuşatmıştır. Evrenin, tüm canlı ve cansız varlıkların yaratılışı ve var oluş süreci, Yüce Yaratıcımızın rahmetinin, sevgisinin bir sonucudur. Yüce Kur’an’da Allah (c.c.) rahmetinin mahiyetinden (sevgisinden) bahsetmiş, sevgi (rahmet, merhamet) mefhumunu ilke edindiğini ifade etmiştir: *“...O, rahmet etmeyi Kendisine ilke edinmiştir...”*³³³ Rabbimiz; sevgisinin bir yansıması olarak insanı en değerli varlık hâline getirmiş, her şeyi onun hizmetine sunmuş, tüm ihtiyaçları

³²⁹ Bkz: Fecr: 89/27-28-29-30.

³³⁰ Bakara: 2/165.

³³¹ Karagöz, *Ayet ve Hadisler Işığında Sevgi ve Dostluk*, 30.

³³² Tirmizî, Menâkıb: 33.

³³³ En’am: 6/12.

için gereken ortamı hazırlamıştır. Bunun karşılığında insandan sadece rabbine sevgi duymasını ve bağlılık göstermesini istemiştir. İnsan; rabbine olan bağlılığını, O'nun emir ve yasaklarını yerine getirerek, sabır ve dua üzere bir hayat sürmeye çalışarak gösterebilir. Böyle bir hayat tarzı, ancak sevgiyle yoğrulmuş bir kalple mümkündür.

2.8.4. Tevekkül

Tevekkül; kendinden başkasına itimat etme, dayanma, kendi yerine vekil tâyin etme, yetinme, başkasının yerine herhangi bir şeyi üstlenme³³⁴ anlamlarını içermektedir.

Tevekkül; Türkçede kadere razı olma, her işini Allah'a (c.c.) bırakma, Allah'tan bekleme, üzerine düşen her gayreti gösterip, ancak gücünün yetmediği yerde Allah'a (c.c.) güvenme gibi mânâlarını bünyesinde taşımaktadır. Tevekkül'ün diğer güçlü anlamlarından biri de vekâlettir. Vekâlet değişik mânâlara gelmekle birlikte, vekil terimi; bir başkasına ait iş ya da sorunların çözüm için emanet ya da havale edildiği kimseyi veya bir başkasının davranışından sorumlu olan kimseyi ifade eder.³³⁵

Tarihsel süreç içerisinde tevekkül mefhumu, yüce Kur'an'daki mânâsından uzaklaştırılmıştır. İnsanlar, kendi anlayışlarına göre yeni bir tevekkül anlayışı ortaya koymuşlar ve bu mefhumun istismarına sebebiyet vermişlerdir. Allah'a (c.c.) güvenip dayanma, O'ndan yardım dileme, çalışma, çabalama gibi nitelikli anlamlar taşırken; tembellik, çalışmadan oturma, gevşeklik, uyuşukluk, bireyin şahsi görev ve yükümlülüklerini ifa etmesi yerine, hiçbir gayret göstermeden sonucun olumlu olmasını beklemesi, olumsuzlukları haşâ Allah'a atfetmesi, tembelliğini meşru gösterme gayreti içerisine girmesi gibi içi boş ve islamın tevekkül anlayışına tamamen zıt bir mânâ ortaya çıkarılmış ve bu yanlış tevekkül anlayışı genel anlamda bir hayat tarzı hâline dönüştürülmüştür. Günümüz insanların tevekkül anlayışını merhum Mehmet Akif, sanki yıllar öncesinden görerek müthiş bir tesbitle şöyle ifade etmiştir:

Bu gün yatıp duruyorsun ayaklar altında.

“Kadermiş!” Öyle mi? Hâşâ, bu söz değil doğru:

Belânı istedin, Allah da verdi... Doğrusu bu.

Talep nasılsa, tabî'î, netice öyle çıkar,

³³⁴ İsfahani, 1569.

³³⁵ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, (Çev: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İşaret Yay., İstanbul 1999, II, 560.

“Çalış!” dedikçe Şeriat, çalışmadın, durdun,
 Onun hesabına birçok hurâfe uydurdun!
 Sonunda bir de “tevekkül” sokuşturup araya,
 Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!

Bırak çalışmayı, emret oturduğun yerden,
 Yorulma, öyle ya, Mevlâ ecîr-i hâsın iken!
 Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini,
 Birer birer oku tekmîl edince defterini;
 Bütün o işleri Rabbim görür: Vazifesidir...
 Yükün hafifledi... Sen şimdi doğru kahveye gir!³³⁶

Oysaki Kur'an ve hadislerde tevekkül, insanın herhangi bir konuda kendi üzerine düşeni yapması, sebeplere yapışması, gerekli çaba ve gayreti ortaya koyup Allah'ı vekil kılması, O'na güvenip dayanmasıdır. Yani tevekkül, hiçbir zaman tembelliğin, atâletin, uyuşukluk ve hareketsizliğin anlamı olmamalıdır. Bu bağlamda tevekkül, bir işi başarmamız için gerekli olan çaba ve gayreti sarf edip üzerimize düşen sorumluluğu yerine getirmemiz, neticeyi ise güvendiğimiz, dayandığımız, vekil kıldığımız Allah'tan (c.c.) beklemektir.³³⁷ Bu konuda sevgili peygamberimiz kendisine yöneltilen “Devemi bağlayıp da mı Allah'a tevekkül edeyim, bırakıp da mı tevekkül edeyim” sualini “*Deveni bağlayıp Allah'a öyle tevekkül et*”³³⁸ ifadelerini kullanarak cevaplamış ve tevekkülden önce tedbir almanın gerekliliğine işaret etmiştir. Sevgili peygamberimizin hayatında tevekkül mefhumu her zaman ön planda olmuş, islamı yayma ve ilâhi daveti tamamlama adına müşriklere karşı verdiği her türlü mücâdelede tedbiri elden bırakmamıştır. Allah'a (c.c.) olan güvenini hiçbir zaman yitirmemiş, amacına ulaşma yolunda korku ve endişe duyduğu vakit rabbine sığınıp duayla iç içe bir hayat sürmüştür. Bu tevekkül anlayışı sayesinde Allah (c.c.), elçisinin işlerini her zaman kolaylaştırmış ve nihâyetinde ilâhi daveti tamamına erdirmesi yolunda her zaman destekçisi olmuştur.

Tevekkül, müminlerin en önemli özelliklerinden biridir. İnsanın iç huzurunu temin eden, mutluluğa ulaştıran bir yoldur. Tevekkül, kalbin teslimiyetidir. Sevgili

³³⁶ Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara 2011, 229-230.

³³⁷ Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, İFAV Yay., İstanbul 2000, 302.

³³⁸ Tirmîzî, Kıyamet: 60.

peygamberimiz (s.a.v.), “*İlâhi! Sana teslim oldum. Sana inandım ve sana tevekkül ettim*”³³⁹ ifadesini kullanarak Allah’a (c.c.) güvenmenin teslimiyet üzere olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Hayatını tevekkül üzere sürdüren bir mü’min, fiiliyatlarının olumlu sonuçlanmasını umarak elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışır, tüm tedbirleri alır ve nihayetinde Allah’ı (c.c.) kendisine vekil tayin eder. Çünkü en güzel vekilin Allah (c.c.) olduğu bilincinde hareket eder ve “...Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!...”³⁴⁰ ayeti celilesinin bir gereği olarak Allah’ın (c.c.) kendisine kâfi geleceğinden şüphe duymaz. Ortaya çıkan sonuçlara da sabır göstererek, isyan etmeden Allah’ın (c.c.) kendisi için takdir ettiklerine râzı olur. Rabbine duayla yönelip güven duygusu içerisinde hareket eder. Çünkü doğru tevekkül anlayışı bunu gerektirir.

3.8.5. Şükür

Şükür; nimeti tasavvur etmek ve izhar etmek, kalbin ve dilin nimeti ihsan edenin zikriyle dolması anlamlarına gelir. Nimeti unutmak ve üzerini örtmek, gizlemek anlamına gelen “küfür”, şükürün zıddıdır. Şükür üç kısımdır:

1-Kalbin şükürü; “nimeti tasavvur etmesidir.”

2-Dilin şükürü; “nimeti ihsan edeni senâ etmesi, övmesidir.”

3-Diğer azaların, organların şükürü; “hak ettiği oranda nimetin karşılığını vermesidir.”³⁴¹

Şükretme değerinin özünde içinde bulunduğumuz anda her ne yaşıyor olursak olalım, içinde bulunduğumuz yaşantının olumlu yanını, yani hayrını keşfedip teşekkür etmek vardır.³⁴²

Şükretme duygusu, mü’minin karşılaştığı olumlu ve olumsuz her durumda sergileyeceği bir tutumdur. Mü’minin şükürü; sıkıntı anında sabretmesi, mutluluk anında ise sabırla dua ve niyazlarda bulunması olarak ifade edilebilir. Yani şükür, mü’mini sabır ve duaya yönelten bir erdemdir. Sevgili peygamberimiz bu konuda, “*Mü’minin her hâli kendisi için bir hayırdır. Başına bir iyilik geldiğinde, şükreder (dua eder.); bu onun*

³³⁹ Buhârî, Deavât: 9.

³⁴⁰ Bakara: 2/173.

³⁴¹ İsfahani, 807.

³⁴² Öznur Özdoğan, *Mutluluğu Seçiyorum*, (2. Baskı), Özdenöze Yay., Ankara 2007, 50.

*için hayır olur. Başına bir belâ geldiğinde sabreder; bu da onun için hayır olur”*³⁴³ buyurmuştur.

Bireyler şükür duygusunu sadece hayatta her şey yolunda gittiğinde, hediyeler aldığı, mutlu haberler öğrendiği veya başarı gösterdiği zamanlarda değil, olumsuz bir durumla karşılaştıklarında da hissetmektedirler. Hatta bireyin beklemediği ve arzu etmediği olumsuz olay ve durumlar karşısında gösterdiği şükür hâli, olumsuzluklarla beraber hayatına giren stres, kaygı, anlamsızlık ve umutsuzluk duygularıyla başa çıkmasında yararlı olmaktadır. Birey böyle bir şükür duygusunu genellikle kendi olumsuz durumundan daha kötü durumda olanların olabileceğini düşündüğü veya olduğunu gördüğü zamanlarda yaşamaktadır. Böylece şükreden insanların günlük stresle başa çıkabildikleri, travma sonucu oluşan strese karşı büyük bir direnç gösterdikleri, şükürü sadece basit bir olumlu duygu/düşünce ya da mutlu olma aracı olarak değil, hayatla gelen zor anlarda iyiliğin varlığını hissettirerek başa çıkmayı sağlayan yardımcı bir araç olarak kullandıkları görülmüştür.³⁴⁴ Meselâ, depremde evleri yıkılan ve soğuk ortasında kalan bireyler hayatta oldukları ve ailelerine bir şey olmadığı için şükredebilmektedirler.³⁴⁵ Bu örnek sabır, şükür ve dua erdemlerinin iç içe olduğunun açık bir ifadesidir.

Allah (c.c.) geçici olmasına rağmen cezbedici dünya hayatını, kişinin sevip hoşlanacağı sayısız nimetlerle donatarak yaratmıştır. İnsanın bu nimetler karşısında yeterince şükretmediği ve nankörlük ettiği apaçık bir gerçektir. Bu hususta Kuran-ı Kerim: “*O size istediğiniz her şeyi verdi. Allah’ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız. Şu bir gerçek ki insanoğlu çok zalim, çok nankördür!*”³⁴⁶ buyurarak bu gerçeği insanlara anımsatmaktadır. Allah (c.c.), her insanın, ömrü boyunca, tüm bu nimetlerden helâl yollardan faydalanmasına izin vermiştir. Nimetin asıl sahibini unutmadan, gereği gibi kulluk edip, Allah’a (c.c.) şükürde devamlılık (sabır) gösteren mü’minlere verilen nimetlerin artırılacağı hususu yüce Kur’an’da birçok ayette ifade edilmiştir.³⁴⁷

³⁴³ Müslim, Zühd : 64

³⁴⁴ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 152.

³⁴⁵ Ali Ayten, *Tanrıya Sığınmak, Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*, İz Yay., İstanbul 2012, 45.

³⁴⁶ İbrahim: 14/34.

³⁴⁷ Bkz: İbrahim: 14/7.

İnsanın şükretmesi için birçok neden vardır. Bu nedenlerin en önemlilerinden birisi ise, en değerli varlık olan insan şeklinde var edilmiş olmasıdır.³⁴⁸ Yine Rabbimiz insanın neden şükretmesi gerektiğini farklı örnekler vererek birçok ayette beyan etmiştir: *“Tâze etinden yemeniz ve mücevherini çıkarıp takınmanız için denizi hizmetinize veren de O’dur. Gemilerin denizi yarararak gittiklerini görürsün ki, bu da O’nun lutfuna nâil olmanız ve O’na şükretmeniz içindir”*³⁴⁹ ayeti celilesi bu duruma bir örnek olarak verilebilir. Âlemlere bir sevgi pınarı olarak gönderilmiş olan Hz. Muhammet (s.a.v.), rabbine olan bağlılığını ve şükrünü ifa etmek üzere gecelerde ayakları şişinceye kadar namaz kılar, dua ve niyazlarla dolu bir hayat sürerdi. Bu durum hakkında kendisine bir şey söylenildiğinde, *“Allah’a şükreden bir kul olmayayım mı?”*³⁵⁰ cevabını verirdi.

Allah (c.c.) insanın yaşaması için en uygun ortamı sağlamış ve saymakla bitirilemeyecek kadar nimetler ihsan etmiştir.³⁵¹ Bütün bunların karşılığı olarak ise, sadece kendisine sabır ve şükür içerisinde kulluk edilmesini istemiştir.³⁵² Bu anlamda mümine düşen görevlerden bazıları da, yaratıcısına lâıkiyle kulluk etmek,³⁵³ kendisine verilen nimetlere şükretmede devamlılık göstermek, her şeyin, Allah’ın yardımıyla olacağı bilincinde hareket etmek, varlığın gerçek sahibini unutmamak, yaratanı ile olan bağını dua, sabır ve şükürle güçlendirmektir.

Mü’min sahip olduklarına şükretmeli, ulaşmak isteyip de ulaşamadıklarına, içinden çıkamadığı ve çözümünü bulamadığı sıkıntılarla mücâdelede sabretmeli, bütün bunları yaparken de dua gibi değerli ve etkili bir ibadete sarılmalıdır. Bu doğrultuda şükür, sabır ve dua mefhumları, bir mü’min için birbirinden ayrı birer erdem olarak düşünülemez. Aksine ismi anılan bu hasletler birbiriyle iç içe, biri diğerinin tamamlayıcısı olan unsurlardır. Şükreden mü’min, aynı zamanda sabreden (şükretmede sebat gösteren) ve dua eden kişi olarak tanımlanabilir. Unutmamalıdır ki, nimetin kıymetini bilenler Allah’ın (c.c.) rızasını kazanmak için şükredenlerdir ve şükredenler rablerine bol bol dua ve niyazlarda bulunanlardır.

³⁴⁸ Bkz: Tin: 95/4.

³⁴⁹ Nahl: 16/14.

³⁵⁰ Buhârî, Teheccüd: 6.

³⁵¹ Bkz: Nahl: 16/18.

³⁵² Bkz: Yasin: 36/61.

³⁵³ Bkz: Fatiha: 1/5.

2.8.6. Nedâmet

“En-nedâmetü”; artık geri getirilemez, ya da ulaşamaz şekilde elden kaçıp gitmiş bir meseleyle, işle ilgili bir düşünce, görüş değişikliği sonucunda üzüntü duymak, kederlenmek ve teessüf etmek, pişmanlık duymak³⁵⁴ anlamlarına gelmektedir.

İnsanın yaptığı herhangi bir işten dolayı duyduğu pişmanlık duygusu, tövbe ve istiğfara yönelik durumunu ortaya çıkarır. Tövbe, insanın yaptığı işin yanlışlığının farkına varıp kalbini mânevi olarak temizlenmeye hazır hâle getirmesidir. Kişinin pişmanlık duyup kendini hesaba çekmesidir. Sevgili peygamberimiz (s.a.v.), “*Tövbe pişmanlıktır*”³⁵⁵ buyurmuştur.

Tövbe; çirkin ya da fena oluşundan dolayı günah işlemeyi bırakmak, daha önce işlenmiş olanlara pişmanlık duymak, bir daha tekrar etmeyeceğine azmetme ve mümkün olduğu kadar onları başka amellerle telafi etmeye çalışmak³⁵⁶ demektir.

İstiğfar, kişinin iç muhasebe yapıp kalbini mânevi arındırma konusunda yönlendirmesinden sonra işlediği cürümü, suçu bir daha yapmayacağı konusunda azmetmesi ve rabbine söz vermesi, samimiyet göstermesidir. Kişinin rabbinden bağışlanma dilemesidir. İstiğfar edip Allah’tan (c.c.) bolca af dileyen kimseleri peygamberimiz şu hadisinde hayırla yâd etmiştir: “*Bütün Âdemoğulları günahkârdır, günahkârların en hayırlıları ise tövbe edenlerdir.*”³⁵⁷

İnsanın mânevi yönden sığınacağı ve her türlü sıkıntılarını açıp rahatlayacağı yegâne kapı, şüphesiz rabbimizin makamıdır. Bu makam öyle bir makamdır ki, bir dilekte bulunanın dileğini ve af dileyeni asla geri çevirmez. Korku, endişe ve ümitsizlik makamı değildir. Bunun için mümin hangi günahı işlemiş olursa olsun, rabbinin eşsiz merhametine sığınıp affedileceği konusunda her zaman ümit içerisinde olmalıdır. “*De ki: Ey çok günah işleyerek kendi öz canlarına kötülük etmede ileri giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah dilerse bütün günahları mağfîret eder...*”³⁵⁸ ayeti celilesi, ümitsizlik içerisinde olmanın kişinin faydasına olan bir durum olmadığını, Allah’ın (c.c.) eşsiz merhamet sahibi olduğunu açıkça beyan etmektedir.

³⁵⁴ İsfahani, 1416.

³⁵⁵ İbn Mâce, Zühd: 30.

³⁵⁶ İsfahani, 284.

³⁵⁷ İbn Mâce, Zühd: 30

³⁵⁸ Zümer: 39/53.

Allah (c.c.), insanı hata işlemeye meyilli bir varlık olarak yaratmıştır. Hata işleyip tövbe etme bilincine sahip bir mü'min, Allah'ın (c.c.) en sevdiği kulları arasında yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim, *“Şüphesiz Allah, çok tövbe eden ve çok temizlenenleri sever”*³⁵⁹ buyurarak hatasından dönmek üzere tövbeye yönelenlerin, Allah'ın (c.c.) sevgisine mazhar olacağını ifade etmiştir. Önemli olan yapılan tövbenin samimi bir şekilde icra edilmesidir. Yani Kur'an'ın ifadesiyle “nasuh” bir tövbe şeklinde olmasıdır. *“Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allah'a tövbe edin. Umulur ki, rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi altından ırmaklar akan cennetlerine koyar...”*³⁶⁰ Mü'minin yaptığı tövbe kendisine öğüt verici özellikte olmalıdır. Yani yaptığı tövbeden ders almalı, bir daha o günaha yönelmemeye gayret etmelidir.

Müminin, işlediği kötülükleri hayatı boyunca sürdürüp hiç pişmanlık duymaması ve günahları bir hayat tarzına dönüştürmesi düşünülemez. Müminde var olan vicdan olgusu, günah ve hata bataklığında bulunmanın vermiş olduğu huzursuzluktan dolayı kişiyi yargılayacak ve pişmanlık duygusuna yöneltecektir. Pişmanlık duygusu ise; duaya, tövbe ve istiğfara yönelişi gerçekleştirecektir.

2.9. SABIR VE DUA İLİŞKİSİ

İnsana istediğinin ve kendisi için hayırlı olanın en güzelini veren, Rabbimiz (c.c.), buna karşılık olarak kulundan sadece lâıykıyla, sabır içerisinde kulluk etmesini istemekte; gerçek anlamda bir kulluğun karşılığında ise, yine eşsiz nimetlere dolu cenneti vaat etmektedir.

İnsan; doğumundan ölümüne kadar, kimin daha güzel işler yapacağını görmek için yaratılan hayatın³⁶¹ değişik aşamalarından geçerek, imtihan sürecini tamamlar. Bu imtihan sürecinin birtakım yol haritaları vardır. Bu yol haritaları doğrultusunda bir güzergâh izlerse, kendisini başarıya ulaştırabilecek sonuca ulaşır. Bu yol haritalarından en önemlileri sabır ve duadır.

İnsanın dünyaya gelişinin başlangıcı olan ana rahmine düşme olayı gerçekleştiği andan itibaren, annenin sevinç içinde gelişen sabır süreci başlar. Bu sürece dualar eşlik eder. Nice sıkıntılar yaşanır, çileler çekilir ama bir an olsun duadan ve sabırlı bir

³⁵⁹ Bakara: 2/222.

³⁶⁰ Tahrim: 66/8.

³⁶¹ Bkz. Mülk: 67/2.

tevekkül anlayışından asla vazgeçilmez. Çünkü insanın doğumundan ölümüne kadar geçen süreçte sabır, dua ve tevekkül iç içedir. İnsanın sabrı aynı zamanda duasıdır da. Ve duası, tevekkülünün bir yansımasıdır. Çocuğun dünyaya geliş sürecinin sıkıntılarını Kur'an-ı Kerim şöyle ifade eder: “...Annesi onu nice zahmete katlanarak taşıdı ve zorluk çekerek (sabrederek) doğurdu...”³⁶² Yine bu ayeti celilenin ifadesiyle çocuk dünyaya geldiğinde, bir zahmetli süreç bitmiş, başka bir zahmetli süreç başlamıştır. Çocuğun emzirilmesi süreci iki yıl sürer.³⁶³ Anne sabırlı ve azimli bir yaklaşımla çocuğunu büyütmek için çabalar. Çocuğun büyümesi, ergen bir birey hâline gelip sorumluluk sahibi olması için; emek gösterilip sabır, dua ve tevekkül üzere olunması esastır. Bu erdemleri gerçekleştirmek ve bu aşamalardan geçip istenilen hedefe varmak, hem çocuk (çocuk daha farkında olmasa da) hem de anne için zor bir süreci ifade eder. Daha sonra ergenlik çağına gelindiğinde, birey olma sorumluluğunu taşımaya başlayan mü'min ergen; Rabbine, kendine ve diğer insanlara karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğinin farkına varır ve bunları sabırla yerine getirmek için azimli bir duruş sergilemeye başlar. Zaman ilerleyip erişkinliğe doğru yol alan bireyin sorumluluk alanları da genişler ve birey bu sorumluluklarının hepsiyle ayrı ayrı mücâdele eder. Aile kurar, rızkını elde etmek için çabalar, kendi çocuklarının eğitimi ve terbiyesi için üzerine düşen her şeyi yapmaya çalışır. İnsan ölüm gelinceye kadar hayata ve hayatın getirdiklerine sabretmek (mücâdele etmek) durumundadır. Hayatla mücâdele, insanın temel görevlerindendir. Mü'minin bu zor mücâdele sürecini başarılı bir şekilde tamamlaması için; sabırla hareket etmesi ve çalışıp gayret etmesi gerekir. Çünkü insana ancak çalışmasının karşılığı vardır.³⁶⁴

Mü'min, hayatı boyunca ibadet etme bilinci içerisinde hareket etmelidir. Çünkü Yüce Rabbimiz mü'minlere ölünceye kadar ibadet etmelerini emretmiştir.³⁶⁵ Bu ibadet sürecini Rabbinin emri doğrultusunda sürdürme bilincinde olan mü'minler, ibadetlerini yerine getirme hususunda bıkkınlık göstermemeli, ibadetlerde devamlılığı sağlamak için sabır içinde hareket etmeli, Allah'tan (c.c.) yardım dilemelidir. Zira Kur'an-ı Kerim: “*Ey iman edenler! Sabır ve namazla (duayla) yardım dileyin. Şüphesiz Allah*

---

³⁶² Ahkâf: 46/15.

³⁶³ Bkz: Lokman: 31/14.

³⁶⁴ Bkz. Necm: 53/39.

³⁶⁵ Bkz: Hicr: 15/99.

sabredenlerin yanındadır”³⁶⁶ buyurarak Allah’ın (c.c.) emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınma hususunda sabır ve duanın önemine dikkat çekmiştir.

İnsanın yaratılış gayelerinden birisi de, etrafına faydalı olmak, imâr etmek, düzen vermek ve bu anlamda iyilikler (salih amel) yapma yolunda ilerlemektir. Zira Kur’an-ı Kerim: “...*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım...*”³⁶⁷ buyurarak insanın yeryüzündeki görevlerinden birini belirtmiş, bu görevinin yaşadığı ortamı düzenli hâle getirmek olduğuna işaret etmiştir. İnsanın çevresine güzellik katması, güzel işler yapmasıyla mümkündür. Kur’an-ı Kerim iyi işler yapanları birçok ayetinde övmüş, eşsiz mükâfatlara erişeceklerini müjdelemiştir: “*İman edip (sabırla) salih amellerde bulunanlar, Rablerinin izniyle altından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetlere konulmuşlardır...*”³⁶⁸ Mü’minlerin yaratılışlarına uygun fiiliyatları gerçekleştirmeleri (salih ameller yaparak çevrelerini ve içinde bulundukları toplumu ihyâ etmeye çalışmaları), sabır içerisinde hareket etmelerine, dualarını sabır ve eylemle desteklemelerine (fiili duada bulunmalarına) bağlıdır.

Duanın cevaplanması ve kabul buyurulması için sadece isteklerimizi dillendirmek, hatta büyük bir içtenlikle ifade etmek yeterli olmamaktadır. Duanın kabûlü için dilden kalbe, kalpten akla, akıldan irâdeye, irâdeden amele yani kısaca söylemden eyleme uzanan bir sürecin sağlıklı olarak katedilmesi gerekmektedir. Biz bu sürecin katedilmesine fiili dua diyoruz.³⁶⁹ Kalbin yakarışları; dilden dökülüp kelimeler, cümleler hâline dönüşünce ve bu cümleler fiili dualarla (davranışlarla) birleşince, güzel davranışlar yapmaya sabırla devam edilince gerçek tevekkül ortaya çıkar. Mümin; olması gereken bu tevekkül anlayışını, hayâtının her aşamasına yansıtması gerektiğinin farkına varmalı, dua ve sabır içerisinde bu vazifesini yerine getirmeye çalışmalıdır. İnsanın fitratında (ruhunda) iyiliklere yönelip kötülüklerden uzak durma eğilimi vardır. Bu eğilim, nefis tarafından gölgelenip etki altına alınmadıkça (yönetilmedikçe), insan iyilikler doğrultusunda kendini yönlendirecek ve Yüce Yaratanın çizdiği yol doğrultusunda ilerleyecektir. Yaratılış gayesinin, iyi bir insan olmak ve iyilikler doğrultusunda hareket etmek olduğu bilincine varan bir mü’min, her dâim yaratana ile bağını sıkı tutma gayretinde olur ve bu gayretini sabır ve dua ile taçlandırır.

³⁶⁶ Bakara: 2/153.

³⁶⁷ Bakara: 2/30.

³⁶⁸ İbrahim:14/23.

³⁶⁹ Abdullah Yıldız, *Duâ Söylemden Eyleme*, (4. Baskı), Pınar Yayınları, İstanbul 2016, 178.

Meçhullerle dolu, bir o kadar da çabucak geçiveren hayatta her şey insan içindir. Bu anlamda, insanın başına olumlu veya olumsuz anlamda hiç ummadığı şeyler gelebilir. Olumsuz bir durumda karşılaşıldığında insanın kalbi daralır, âdetâ nefes alamaz duruma gelir, hatta zaman zaman hayata karşı hiçbir isteği kalmayabilir. Sabır ve dua bu durumdaki bir insanın elinden tutar. İnsan; inancı sayesinde gevşeklik göstermez,³⁷⁰ her ne kadar üzüntü yaşasa da sabır ve duaya sarılarak sağlam bir duruş sergiler, kalbin ve ruhun rahatlatılmasının yolunun, Allah'ı anmaktan geçtiği³⁷¹ bilincinde hareket eder. Allah'ı (c.c.) anmayı bir hayat tarzı hâline getirmeyi sağlayacak temel dinamikler, sabırlı olmak ve dua üzere bir hayat sürmeye çalışmaktır.

Peygamberlerin birçoğu isteklerini sabırla Allah'a (c.c.) ifade etmişler, rabbimiz ise bu peygamberlerin taleplerine bazen hemen, bazen de geciktirerek icâbet etmiştir. Hz. Yakub'un uzun bir zaman sonra hasret duyduğu oğluna (Hz. Yusuf'a) kavuşması, Hz. Yusuf'un yıllar boyu kaldığı zindandan kurtularak özgürlüğünü elde etmesi ve iffetinin mükâfatını görmesi, Hz. Eyyûb'un hastalığının şifa bulması uzun yıllar sonra gerçekleşen olaylardır. Rabbimiz ismini zikrettiğimiz elçilerinin taleplerine icâbeti geciktirmiş, bu sayede onların kemâlini artırmıştır. Allah (c.c.) Kur'an'da belâ ve musîbetlere sabırda peygamberlerin kararlılıklarını ve dualarına sabırla devam etmiş olmalarını bizlere beyan ederek sabır ve dua ilişkisine dikkat çekmiştir.

Sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatının söz konusu erdemlerle harmanlanmış bir hayat tarzı olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda Hz. Muhammed; hayatında farklı durumlarla karşılaşmış, hiçbir durumda kötü bir davranış sergilememiş, sabır ve duaya sarılarak her hâlini Rabbine arz etmiştir. Hz. Muhammed'in islamı tebliğde yaşadığı her hâdise şüphesiz mü'minleri derinden etkileyen hadiselerdir. Ancak bunların içinde belki de en etkileyici olanlarından birisi, Taif olayıdır. Taiflileri islama davet etme sürecinde peygamberimizin yaşadıkları, sabır ve dua arasındaki ilişkiyi anlatan etkileyici örneklerden biridir. Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Zeyd b. Harise (r.a.) Taif yolculuğu sürecinde nice zorluklar çekmişler, hakaretlere uğramışlar ve en sonunda da öldüresiye taş yağmuruna tutulmuşlardır. Bunun sonucunda yaralanmış, kan revan içerisinde kalmışlardır. Sevgili peygamberimiz kendi canına kast edenlere merhametle yaklaşmış, başına gelenlere sabretmiş ve kendisini taş

³⁷⁰ Bkz. Âl-i İmran: 3/139.

³⁷¹ Bkz. Ra'd: 13/28.

yağmuruna tutan Taiflilere beddua etmemiş, aksine onların kurtuluşu için şöyle dua etmiştir: *“Aman Yarabbi! Lütfen sevdiklerinin yüzü suyu hürmetine Taife belâ verme. Çünkü onlar bilmiyorlar. Onların kabahati yok. Ey Rabbim! Çare denizi Sensin. Sen çaresizler çaresisin. Bizleri çaresiz bırakma! Bu insanları hidâyetsiz, İslamsız bırakma. Ümit ediyorum ki, bizi taşıyan bu insanların arasından Sana ibadet edecek, hiçbir şeyi ortak koşmayacak insanlar çıkacaktır.”*³⁷² İşte bu örnek; mü'minlerin örnek alması gereken, sabır ve duanın iç içe olduğunu anlatan, kötülükler karşısında hiçbir şekilde ümitsizliğe düşmemek gerektiğine işaret eden, insanın içine işleyen bir örnektir. Bir başka örnekte ise, Mekkeli müşriklerin baskı ve işkencelerine direnen mü'minler; büyük bir sabır örneği göstermiş, zulme ve tevhid anlayışının zıddı olan putperstliğe asla yenilmemişlerdir. Davranışsal boyutta sıkı bir duruş sergilemişler, fiili duaları doğrultusunda ölümü dahi göze almışlar ve en sonunda Allah'ın (c.c.) yardımıyla zafere ulaşmışlardır. Bu durumu Kur'an şöyle beyân etmektedir: *“Andolsun, siz güçsüz iken Allah size yardım ederek Bedir'de zafer nasip etti...”*³⁷³

Sabır ve dua, Kur'an'da bazı ayetlerde beraber zikrolunur. Meselâ, *“...Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı sağlam bastır ve şu kâfir kavme karşı bize yardım et!”*³⁷⁴ ayeti, dua ile Allah'tan sabır dilemeyi ifade eden güzel bir misâldir. Belki de düşmanlarımızın bizi her taraftan kuşattığı bir dönemde müslümanlar olarak en çok ihtiyacımız olan duayı bu ayet bize bildirmektedir. Zemahşerî bu ayeti şöyle tefsir ederek dua ve sabır arasındaki ilişkiye işaret etmiştir: *“Ayaklarımıza sebat ver. Savaşın ayakların sürçtüğü kaypak zemininde sebat edebileceğimiz yürekli, düşmanın gönlüne korku salma vb. sebepler nasip et bize.”*³⁷⁵ Yapacağımız bu ve benzer duaların karşılık bulması, mü'minlerin uyanışına ve eyleme geçmelerine bağlıdır. Eylemsiz söylem, etkisi olmayan ilaç gibidir. İnsan her zaman yaratanına yönelmeli, üzerine düşenleri yapmalı, sıkıntılı durumlara sabretmeli, dua ile rabbinden yardım dilemelidir.³⁷⁶

Beydavî'nin “Rabbena efriğ aleyna sabran...” ayetini tefsir ederken kullandığı şu cümleler, sabır ve dua ilişkisi açısından dikkate şâyandır: “Talut ve ordusu Allah'a (c.c.)

³⁷² Müslim, Cihad: 111.

³⁷³ Âl-i İmran: 3/123.

³⁷⁴ Bakara: 2/250.

³⁷⁵ Ebu'l Kasım Carullah Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *El-Keşşaf an Hakâiki Ğavâmidü't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, (Çev.: Muhammed Coşkun, Ömer Çelik, Necdet Çağıl, Adil Bebek), (1.Baskı) Mega Basım Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş. İstanbul 2016, I, 786.

³⁷⁶ Bkz. Bakara: 2/153.

sığındılar. Bunda belîğ (derin bir ifade) vardır. Çünkü kalplerine, işin dayanağı olan sabrı aktarması için dua ettiler. Sonra da kaygan savaş alanında sabrın sonucu olan ayaklarının kaydırılmamasını istediler. En sonunda da bu ikisinden hasıl olan zaferi istediler.³⁷⁷ Bu ifadeler, dua vasıtasıyla Allah'tan sabır dilemenin ehemmiyetine ve iki kavram arasındaki bağlantıya vurgu yapmaktadır.

Dua ile sabır konusunda Allah'tan yardım dilenecekse, zorlukla karşılaşıldığında dilenmelidir. Zira herhangi bir zorluk ve belâ yokken Allah'tan sabır dilemek âdetâ belâyı çağırmak, şükredilmesi gereken durumda nankörlük etmek gibi algılanmakta, bunun yerine Allah'tan (c.c.) sabır yerine âfiyet dilemek gerektiği belirtilmektedir.³⁷⁸

Sabrın gücü, umudun desteğiyle orantılı olarak artmaktadır. Duanın buradaki fonksiyonu yardım talebinin yanı sıra umut için destek sağlamaktır. Sabır Allah'ın (c.c.) lûtfu ve ihsanı olduğu yahut Allah'ın (c.c.) sabır veren olması nedeniyle yalnızca O'ndan sabır konusunda yardım dileğinde bulunulması gerektiği Kur'anda hatırlatılmaktadır.³⁷⁹ Dua ile Allah'tan (c.c.) yardım isteyen mü'minler, umutlarını artırmak suretiyle sabırlı olmaya pozitif destek sağlamaktadır.³⁸⁰

Mü'minler, tarih boyunca Allah'a (c.c.) inançlarından dolayı din düşmanlarının baskı ve eziyetlerinin odak noktasında yer almışlar, değişik zulümlere uğramışlar ve düşmanlarıyla mücadele adına ellerinden gelen her şeyi yapmışlar ve savaşmışlardır. Bu gibi vaziyetlerde sabır ve dua; Allah'a (c.c.) inananların destekçisi olmuş, inançlarını muhafaza etmelerini sağlamıştır. Firavunun baskı ve zulümlerine maruz kalan Hz. Musâ (a.s) ve Allah'a (c.c.) inanan diğer mü'minler: *“Ey rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır ve müslüman olarak canımızı al!”*³⁸¹ şeklinde dua etmişler ve sabırla dua ilişkisinin güzel bir örneğini sergilemişlerdir. Zemaşerî: “Yani bize geniş bir sabır bahşet, sabrı bize bolca ver ki, suyun boşaldığı gibi üzerimize taşsın ve bizi sabra gark etsin. “Efriğ aleyne sabren” ifadesi bizi günahlarımızdan arındırıp tertemiz edecek olan şeyi dök

³⁷⁷ Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beydavî, *Envaru't Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, (Trc.: Doç. Dr. Abdülvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2011, I, 317.

³⁷⁸ İsmail Karagöz, *Kur'an ve Hadislerin Işığında Sabır ve İnsan*, Diyanet İlmi Dergi, DİB Yay., Ankara 2002, Cilt: 38, Sayı: 1, s. 20.

³⁷⁹ Bkz. Bakara:2/249-250, A'raf:7/126.

³⁸⁰ Mebrure Doğan, *Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır*, RTEÜİF Dergisi, Rize 2014, Cilt: 3, Sayı: 5, s. 110.

³⁸¹ A'raf: 7/126.

üzerimize”³⁸² cümleleriyle bu ayeti tefsir etmiş, dualarımızda dünyadaki sıkıntılar karşısında rabbimizden bolca sabır dilememiz gerektiğini vurgulamıştır.

A’raf sûresindeki bu ayetin,³⁸³ “geçmiş peygamberlerin yanında birçok ribbîler (Allah’ı bilen, Allah’a ibadet eden, Allah yolunda cihâd eden insanlar) savaştılar. Allah (c.c.) yolunda uğradıkları belâlardan yılmadılar başlarına gelen olaylara sabrettiler. Allah’a dua edip sabır ve sebat istediler. Allah da onlara dünyanın da ahiretin de en güzel ödülünü verdi”³⁸⁴ şeklindeki tefsiri doğrultusunda, sabretmenin sıkıntılı bir süreç olduğu, ancak bu zor sürece dayanıp mücâdele eden mü’minlerin büyük mükâfatlara erişeceği söylenebilir.

Bizlerin de, inanan insanlar olarak, hayatımızda karşılaşacağımız her durum karşısında Rabbimizin çizdiği yol dışına çıkmamamız, gerek mutluluk, bolluk anlarında, gerekse yokluk darlık, belâ ve musîbetler karşısında sabırlı bir duruş sergilememiz esastır. Mü’min; hayatının her anında Yaratanının kendisini gözetip koruduğunu ve gözetlediğini (Cibril hadisi “ihsan” bahsi)³⁸⁵ unutmamalıdır. Hayatın varlığının ve hayatta karşılaşılabileceği şeylerin başlı başına sabredilmesi gereken hususlar olduğu bilincini taşıyarak, hayatını sabır ve dua üzerine temellendirmeyi hedeflemelidir.

---

³⁸² Zemahşerî, II, 940.

³⁸³ Bkz. A’raf: 7/126.

³⁸⁴ Süleyman Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, Milliyet Gazetecilik A.Ş., İstanbul 1995, I, 357.

³⁸⁵ Bkz: Tirmizi, İmân: 4; Ebû Dâvûd, Sünnet: 16.

SONUÇ

Bize sonsuz nimetler, sağlık, sıhhat, afiyet veren, bizi insan olarak yataran, tüm evreni bizim hizmetimize sunan, gereği gibi kulluk etmemiz karşılığında cennet gibi mükâfatlar diyarı ile bizi ödüllendirecek olan, kalbimizi dile getiren, dilimizin bağını çözüp, sözcüklerimizi satırlara aktarma fırsatını bizlere veren, eşsiz Yaratıcımız Yüce Allah'a (c.c.) sonsuz şükürler olsun. Bu çalışmamızın nihayete ermesini bizlere nasip eden Rabbimize sonsuz hamd ü senâlar olsun.

Çalışmamızın başında gayret bizden, yardım ve başarı Allah'tan (c.c.) diyerek sözümüze başlamış, hedefimize varmak için yola koyulmuştuk. Çıktığımız sabır ve dua yolculuğunda hangi durakların olduğunu, bu duraklarda nelerin bulunduğunu amaç, yöntem ve kapsam bölümlerinde ifade etmeye çalışmıştık. Bu çalışmamızda, dilimizin döndüğünce, kalbimizin ifade edebildiğince, sabır ve dua mefhumlarını ve bu iki mefhumun insan hayatındaki önemini genel hatlarıyla anlatmaya çalıştık.

Sabır ve dua mefhumlarını açıklarken, genel anlamda yol haritamızı Kur'an ayetleri olarak belirledik. Bu çalışmamızı nihayete erdirirken birtakım sonuçlar elde ettik. Bu sonuçlardan özet mahiyetinde bahsetmeye çalışalım.

Sabır ve dua; aslında insanlık serüveninin başlangıcıyla vardır. İlk insanla birlikte var olagelmiş ve insanlığın son nefesine kadar da devam edecek olan erdemlerdir. Sabır, insanın acziyetini Yaratana ifade etme yolunda gösterdiği dayanıklılıktır. Gerçek tevekkül anlayışının hayata yansması için duaların eyleme dönüşmesidir. Yaratanimizle aramızda kurduğumuz bir köprüdür. Bizi yanlıştan doğruya, karanlıktan aydınlığa, kötülükten iyiliğe, belâ ve musîbetlerden huzur ve güvene taşıyan bir güzergâhtır. Sabır, istemekte ısrardır. Bıkmadan usanmadan Rabbimize hâlimizi arz etmek, kararlı bir duruş sergilemektir, yalvarış ve yakarışlarımızı dâim kılmaktır. Başkaları için de iyilik yapabilmeyi, kötülükler karşısında dahi iyi olmayı başarabilmektir. Hayata ve hayatın getirdiklerine dayanabilmek, mücadeleci bir ruha sahip olmak, kararlı bir duruş sergileyip metanetli olmaktır. Sabır; sevgidir, hoşgörüdür, yumuşak huylu olmaktır, kırmamak incitmemektir. Yeri geldiğinde tahammüldür, öfkelenmemektir, dağılmamak ve dağıtmamaktır.

Dua; insanın acziyetinin ifadesi, yalnız başına hiçbir şey yapamayacağının bir göstergesidir. Sığınılacak gerçek liman; güven veren, kalpleri sükûna erdiren bir ruh

halidir. Teslimiyetin yegâne adresinin Allah (c.c.) olduğunun beyanıdır. Dua; tevekküldür. Çalışmanın, mücadele etmenin, olaylar karşısında soğukkanlı olmanın, sıkıntılar karşısında metanetli olmanın ve her dâim tedbirli olmanın ifadesidir. Ardi arkası gelmeyen duyguların, her yerde ve herkese ifade edilemeyecek söylemlerin Yaratana ifade edilmesidir. İnsanın Yaratanyla arasındaki sırlar, gizemli duygular bütünüdür. Dua; istemektir. İnsanların pek hoşuna gitmeyen ama Allah'ın çok sevdiği ve insana bir hediye olarak verdiği isteme duygusudur. Maruzatlarımız için bir kulun kapısını ikince kez çalmaya yüzümüz yokken, Rabbimizin kapısını sınırsızca çalmaktır.

Dua; Kur'an'dır. Kur'an'ın ruhuna uygun olan, doğrudan Allah'a (c.c.) yapılan, şirke bulaşmamak için araçlar edinmeden ve putlaştırılmadan ifade edilen bir nidâdır. Dua; haddini bilmektir. Bencilikten sıyrılıp, başkalarını kendi nefesine tercih etmek, kendisi için istediklerini başkaları için de istemek ve başkaları adına hayır temennilerinde bulunmaktır. Yaratanımıza sevgimizin ifadesidir. Gönülleri her an canlı tutan, ruhu yenileyen, ruhların ölümsüzlüğü yolunda rol oynayan etkendir. Hayatın ta kendisidir gerçek bir mümin için dua.

Nihayet sabır ve dua; kulluğun mihenk taşlarındandır. İnsanın en değerli hâle geldiği bir durumun ifadesidir sabırla yapılan dua. Dua ibadettir. Sabırla ifa edildiğinde paha biçilmezdir. En sonunda dua; hayırlı bir sondur insan için. Rabbinin huzuruna tertemiz varışını sağlayan bir tevbedir. Sabır; dünya hayatının acı durumlarına ve ağızların tadını bozan ölümün varlığına dayanma gücü göstermek, ahiret için azık hazırlamaktır. Nihayetinde Rabbimizin rızasına ulaşip eşsiz mükâfatlara erişmektir.

KAYNAKÇA

Kur'an'ı Kerim

Altan, Bayram, *Dünyada Kazanabileceğimiz Sonsuz Mutluluk (120 Altın Kural)*, Dergâh Ofset, İstanbul 2014.

Altuntaş, Ramazan, *Kur'an'da Hidayet ve Dalâlet*, Pınar Yay., İstanbul 1995.

Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Milliyet Gazetecilik A.Ş., İstanbul 1995.

Ayten, Ali, *Tanrıya Sığınmak- Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*, İz Yay., İstanbul 2012.

Beydavî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envaru't Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, (Trc.: Doç. Dr. Abdülvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2011.

Buhâri, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *El-Cami'u's-Sahih*, Beyt'ul-Efkar, Riyad 1997.

Buhâri, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *Sahihu'l-Buhari*, İstanbul 1979.

Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, (9. Baskı), Akçağ Yay., Ankara 2004.

Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara 1991.

Carrel, Alexis, *Dua*, (Çev.: M. Alper Yücetürk), Yağmur Yay., İstanbul 2001.

Cevziyye, İbn Kayyım, *Dua ve Yaşam*, (Çev. Osman Arpaçukuru), İlke Yay., İstanbul 2003.

Cevziyye, İbn Kayyım, *Sabredenler ve Şükredenler*, (Çev.: Zeynelabidin Tatlılıoğlu), İnsan Yay., 18. Baskı, İstanbul 2017.

Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, (3.Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1992.

Çağrı, Mustafa, "Dua Mad." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul 1994.

Demirci, Muhsin, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, İFAV. Yay., İstanbul 2000.

Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Vadi Yay., Ankara 2001.

- Doğan, Mebrure, *Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır*, RTEÜİF Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 5, s. 110, Rize 2014.
- Ebu Ceyb, Sadi, *Kamüsü'l-Fikhi*, Daru'l-Fıkr, Dımeşk 1988.
- El-Behiy, Muhammed, *Kuran'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Yöneliş Yay., İstanbul 2001.
- El-Karadâvî, Yusuf, *Kur'an'da Sabır*, (Çev.: Yrd. Doç. Dr. Fatih Tok), Nida Yay., İstanbul 2017.
- Eker, Hasan, *Dua Bilinci*, (7. Baskı), Düşün Yay., İstanbul 2015.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, (Çev.: Cahit Koytak, Ahmey Ertürk), İşaret Yay., İstanbul 1999.
- Eren, Şadi, *Olaylar ve Örneklerle Nefis Terbiyesi*, (15. Baskı), Nesil Yay., İstanbul 2011.
- Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahat*, (Yayına Haz.: M. Ertuğrul Düздаğ), Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara 2011.
- Eskicioglu, Osman, “Fakir Mad.”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991.
- Fuad, Abdülbâki, *El Mu'cemü'l Müfehres li el-fazi'l Kuran'il Kerim*, Darul Hadis, Mısır 1987.
- Gasson, N. Herbert, *Hayat Yolunda Zorluklarla Mücadele*, (Trc.: Recep Şükrü Apuhan), İstanbul 1997.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV. Yay. Ankara 1998.
- Hökelekli, Hayati, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, Dem Yay., İstanbul 2013.
- İbn Manzur, Ebu Fazl Muhammed b. Mükrim, *Lisan'ul-Arab*, Daru İhya-i't-Turasi'l Arabi, Beyrut 1992.
- İbn Kesir, İmâdü'd-Din ebu'l-Fidâ İsmail, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri* (Trc.: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yay., İstanbul 1993.
- İmam Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed İbn Muhammd, *İhyau Ulumi'd-din*, (Trc.: Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yay., İstanbul 1975.

İncil (Sevindirici Haber), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1996.

İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (Trc.: Süleyman Ateş), Pınar Yay., Ankara 1975.

Kara, Necati, *Kur'an'a Göre Hz. Musa Firavun ve Yahudiler*, Seha Yay., İstanbul 1991.

Karaca, Faruk, *Din Psikolojisi*, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon 2011.

Karagöz, İsmail, *Nimet ve Musibetler Karşısında İnsan ve Toplum*, Lazer Ofset, Ankara 1995.

Karagöz, İsmail, *Ayet ve Hadisler Işığında Sevgi ve Dostluk*, (4. Baskı), DİB Yay., Kozan Ofset, Ankara 2007.

Karagöz, İsmail, *Kur'an ve Hadislerin Işığında Sabır ve İnsan*, Diyanet İlmî Dergi, DİB Yay., Cilt: 38, Sayı: 1, Ankara 2002.

Kitab-ı Mukaddes, *Eski ve Yeni Ahit*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1958.

Kurtûbî, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ahmed, *el-Camiu li-Ahkami'l- Kur'an*, (Trc: M. Beşir Eryarsoy), Buruc Yay., İstanbul 1997.

Küçük, Hasan, “*Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Esaslar*” adlı makalesi, Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri Yay., Ankara 1981.

Keskin, Yusuf Ziya, *Nebevi Hoşgörü*, Timaş Yay., İstanbul 1997.

Maslow, Abraham, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, (Çev.: Okhan Gündüz), Kuraldışı Yay., İstanbul 2011.

Meb, *İslam Ansiklopedisi*, Meb. Yay., Eskişehir 1997.

Mevdûdî, Ebu'l-Ala, *Sabır Bilinci*, (Yayına haz: Abdülkadir Coşkun), Ehil Yay., İstanbul 2017.

Mevdûdî, Ebu'l-Ala, *Tefhimü'l-Kur'an*, (Trc: Muhammed Han Kayanî vd.), İnsan Yay., İstanbul 1997.

Mukatıl b. Süleyman, *Kur'an Terimleri Sözlüğü*, (Trc. M.Beşir Eryarsoy), İşaret Yay., İstanbul 2016.

- Müslim, Ebu Hüseyin b. Haccac el-Kuşeyri en-Nisaburi, *el-Camiu's-Sahih*, Beytu'l Efkâr, Riyad 1998.
- Necati, Osman, *Kur'an ve Psikoloji*, (2. Baskı), Fecr Yay., (Çev. Hayati Aydın), Ankara 2004.
- Özdoğan, Öznur, *Mutluluğu Seçiyorum*, (2. Baskı), Özdenöze Yay., Ankara 2007.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1997.
- Parladır, Selahattin, "İslam'da Dua", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul 1994.
- Parlatır, İsmail vd., *Türkçe Sözlük*, tdk Yay., 8.Baskı, Ankara 1998.
- Pazarlı, Osman, *İslam'da Ahlak*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980.
- Rağıp El-İsfehani, Ebu'l-Kasım el-Huseyn İbn Muhammed, *Müfredât Elfazi'l Kur'an*, *Kur'an Kavramları Sözlüğü*, (Çev.: Yusuf Türker), Pınar Yay., İstanbul 2018.
- Sayar, Kemal, *Merhamet*, (2. Baskı), Timaş Yay., İstanbul 2014.
- Soysaldı, İhsan, *Tasavvufta Sabır ve Şükür Kavramları Üzerine Bir İnceleme*, FÜİFD, Sayı.1, Elazığ 1997.
- Şamil *İslam ansiklopedisi*, (Yaz.: Komisyon), Şamil Yay., İstanbul 2000.
- Şentürk, Habil, *Din Psikolojisi*, Esra yay., Konya 1997.
- Şeriatî, Ali, *Dua*, (Trc.: Prof. Dr. Derya Örs), 5.Baskı, Fecr Yay., Ankara 2016.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed Cerir, *Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Ku'ran*, (Trc: Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), Hisar Yay., İstanbul 1996.
- Tarhan, Nevzat, *Mesnevi Terapi*, (15. Baskı), Timaş Yay., İstanbul 2018.
- Tirmîzî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizi*, İstanbul 1992.
- Uludağ, Süleyman, "Bela Mad.", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul 1992.
- Yalçın, Cavit, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Vurla Yay., İstanbul 1997.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad.: M. Nur Çetin, Taha Parlar vd.), Birleşik Yay., İstanbul 2003.

Yıldız, Abdullah, *Duâ Söylemden Eyleme*, (4. Baskı), Pınar Yay., İstanbul 2016.

Yılmaz, Hasan Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1997.

Zemahşerî, Ebu'l Kasım Carullah Mahmud b. Ömer, *El-Keşşaf an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vil*, (Çev.: Muhammed Coşkun, Ömer Çelik, Necdet Çağıl, Adil Bebek), (1.Baskı) Mega Basım Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş. İstanbul 2016.

Zülaloğlu, Fevzi, *Kur'an'da Dua*, Ekin Yay., İstanbul 2005.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Süleyman YILMAZ
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum- 28/01/1982
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Ana Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce, Arapça
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	2005-2019... Milli Eğitim Bakanlığı (Öğretmen)
İletişim	
E-Posta Adresi	ssyzh@hotmail.com
Tarih	2019